

# MAGYAR NAPLÓ

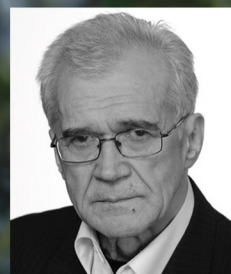
XXX. ÉVFOLYAM 2018. MÁJUS  
www.magynaplo.hu

„a világ szikjét  
szerettem vol-  
na termővé /  
virágoztatni”



**KISS BENEDEK**

Hol az eső összeér  
a havazással



**FARKAS ÁRPÁD**

„aki  
magából  
hasít ki  
balladákat”



**SZENTMÁRTONI JÁNOS**

„a »képlékeny  
történetiség«  
játsszom”



**CSÍK MÓNIKA**

Eljutni  
Szultánabádig



**BURNS KATALIN**

„a világ örülten zöld, de csend van, nincs  
madárdal”

*Interjú Hóvári Jánossal*

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

**1092 Budapest, Ferenc krt. 14.**

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

**info@magyarnaplo.hu**

Elérhetőségünk a világhálón:

**www.magyarnaplo.hu**

**www.facebook.com/magyarnaplo**

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország  
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,

a [www.posta.hu](http://www.posta.hu) WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/store/>),

e-mailen a [hirlapelofizetes@posta.hu](mailto:hirlapelofizetes@posta.hu) címen,

telefonon a 06-1-767-8262 számon,

levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető

a Magyar Posta Zrt.-nél: a [www.posta.hu](http://www.posta.hu)

WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/store/>),

1900 Budapest,

06-1-767-8262,

[hirlapelofizetes@posta.hu](mailto:hirlapelofizetes@posta.hu)

Belföldi előfizetési díjak:

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

**A folyóirat megrendelhető**

**szerkesztőségünkben is:**

• személyesen:

**1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.**

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

## Az anyaság: költészet

Amikor második fiam úgy döntött, hogy immáron szükséges engedelmeskedni a törvénynek, és az isteni világból az emberek közé bátorkodik, kórházba indulásunk előtt valami olyasféle üdvözlettel búcsúztam el a családtól, hogy: „Találkozunk a mennyországban!” Nem éppen az anyaság örömét tükröző szavak ezek, de még az ősi, ösztönös bizalom nyomait sem igen hordozzák magukon. Végül, íme: megmaradtunk. Sőt, életem leg... no, igen. Itt megállunk. Megfogadtam, hogy az anyaságról semmilyen körülmény között nem fogok vallomást tenni. Ha pedig mégsem tudnám magamban tartani a szót: „nagy szavakat” nem engedek ki a számon. Egyfelől azért nem, mert nem áll rá a nyelvem/kezem az anyaságot és a gyermekvállalást (manapság) misztifikáló, kultikus magasságokba emelő diskurzusra. Másfelől azért nem, mert az anyaságról Édesanyám jut eszembe, és az Édesanyám misztifikálását lehetővé tevő „nagy szavak” hiányoznak a szókincsünkéből. Saját anyaságomról nem, Édesanyámról annál többet tudnék beszélni/írni. Nekem ő Az anya. Isten kegyelméből, magam is *az* volnék, de erről beszéljenek majd a gyermekeim.

A minap – komoly szervezőmunka árán – sikerült eljutni egy késő délutáni időpontban tartott, nagyon fontos szakmai műhelyvitára, Budapestre. Lázasan jegyzeteltem, teljes valómmal elmerültem a tudomány világában, mígnem az egyik pillanatban felpattantam az ülésről, és hazarohantam. Gyermekeimhez. „Nem volt érdekes a fórum?” – kérdezték itthon. „Ó, de mennyire, hogy az volt!” – kiáltottam gyermekeim öleléséből némi levegő után is kapkodva, „éppen most tesszük ki a pontot az i-re”.

Az anya életében az öröm és a szenvedés két jó testvér, akik soha el nem szakadnak egymástól. Az anyának minden jóból és rosszból annyi jut, ahányan a házat lakják. Mégis. Már nem tudnék belépni abba a házba, aminek a küszöbén nem döntenek a földre haragtól, örömtől ujjongó gyermekeim.

Az anyaság – mit ad Isten? –: költészet. Ezúttal nem irodalmunk legjavából vett példákkal, hanem néhány hazai, „népi” mondást idézve próbálom alátámasztani állításomat. „Szegényt, hamar magához ölelte a föld, pedig annyi gyermeke volt, hogy itt is lett volna mivel betakaróznia...” „Szegény, élet nélkül múlt ki a világból, csak a harang siratta el, de gyászát nem viselte senki...” „Megyünk Szűz Mária után... anyaságunk s asszonyorsunk nyomorúságos dicsősége...” Az egyik anya árvákat, a másik még árvákat sem hagyott, hagyhatott maga után a világban. A harmadik halott fiát búsulja. „Az anyának búsulás a kenyere.”

De „aggodalomra semmi ok, ki van ez találva – mondják, hol más: hol: otthon, csak csinálni kell.” Mivel lehetne ezt felülírni? Semmivel. Megtoldani is csak azzal, hogy ebben a pillanatban még az anyák kezében van az élet továbbadásának a lehetősége. Köszönöm Istennek a feladatot, és kívánom, hogy gyermekeim a dicsőségére szolgáljanak.

**Iancu Laura**

**Szerkesztőbizottság:** Jókai Anna (örökös elnök),  
Báger Gusztáv, Horváth Antal,  
Kalász Márton, Kó Pál, Salamon Konrád,  
Szakály Sándor, Vasy Géza

**Újraalapító főszerkesztő:** Oláh János

**Főszerkesztő:** **Jánosi Zoltán**

E-mail: janosizoltan@magyarnaplo.hu  
Mobil: (70) 388-7035

**Főszerkesztő-helyettes:** **Bíró Gergely** (próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu  
Mobil: (70) 388-7031

#### MUNKATÁRSÁK

##### **Berta Zsolt**

(Magyar Napló Könyvesbolt,  
Budapest, VIII. ker. József krt. 70.,  
Józsefvárosi Galéria)  
Mobil: (70) 421-9580  
E-mail: magyarnaplokb@gmail.com

##### **Bolla Eszter** (szerkesztő)

E-mail: bollaeszter@magyarnaplo.hu  
Mobil: (70) 410-3962

**Bornemissza Ádám** (tördelőszerkesztő)

**Cech Vilmosné** (gazdasági ügyintéző)

##### **Kondor Péter** (szerkesztő)

E-mail: kondorpeterjanos@magyarnaplo.hu  
Mobil: (70) 410-3417

**Mórocz Gábor** (Könyvszemle, tanulmány)

E-mail: moroczgabor@magyarnaplo.hu  
Mobil: (70) 410-3192

**Nemes Attila** (Nyitott Műhely, marketing)

E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu  
Mobil: (70) 421-7962

##### **Parragi Zoltán** (ügyintéző)

E-mail: parragizoltan@magyarnaplo.hu

##### **Szentmártoni Anikó**

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)

E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu  
Mobil: (70) 388-7030

##### **Szentmártoni János**

(ügyvezető)

E-mail: titkarsag@iroszovetseg.hu

**Zsiga Kristóf** (ügyvezető, könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu  
Mobil: (70) 388-7033

##### **Zsille Gábor** (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Borító: **Oláh Máttyás László**

\*

A címlapon: **Hóvári János**

(Fotó: Czimbal Gyula)

*Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, választborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.*

Iancu Laura: *Az anyaság: költészet* ..... 1

#### SZEMHATÁR

Szécsi Margit: <i>A hetedik napon</i> .....	3
Mezey Katalin: <i>Virágénekek</i> .....	4
<i>Az Istennek készült bejáraton át.</i> .....	5
Toldi Éva: <i>Olvasástapasztalatok, érzelememlékek</i> .....	6
Marosi Gyula: <i>A csók</i> .....	8
Lőrincz György: <i>Te vagy a legszebb...</i> .....	9
Miklós Péter: „ <i>Kit anya szült, az mind csalódik végül</i> ” .....	13
Mirtse Zsuzsa: <i>A Felejtés palotája</i> .....	17
Kovács István: „ <i>Mindvégig veletek...</i> ” .....	22
Zsille Gábor: <i>Szmolenszk</i> .....	23
Zsigmond Andrea: <i>Kivágják a cseresznyéskertet?!</i> .....	24
Both Balázs: <i>Villon a piactéren;</i> <i>Giotto di Bondone: A betlehemi gyermekgyilkosság (1304–1306)</i> .....	29
Simon Adri: <i>Arany metszés</i> .....	30
Nemes Attila: „ <i>Az is a játék része, hogy nem hagyjuk meghalni nagy elődeinket.</i> ” <i>Interjú Simon Adrival</i> .....	32
Bogoly József Ágoston: <i>Indázó szenvedély</i> .....	34
Babics Imre: <i>Hajósinas; Kormányos</i> .....	36
Gömöri György: <i>John Maynard Keynes és Békássy Ferenc barátságáról</i> ....	37
Vassányi Miklós: <i>Alaszkától Yucatánig</i> .....	41
Prohászka László: <i>Gróf Apponyi Henrik indiai vadászútja</i> .....	47
Jánosi Zoltán: <i>Leheletnyi égbolt</i> .....	52
Karádi Zsolt: „ <i>Álmos fejét karjára fekteti...</i> ” .....	54
Hóvári János: <i>Mandala és labirintus</i> .....	57

#### NYITOTT MŰHELY

Nemes Attila: „*Nem rólunk szól a történet, hanem Magyarországról*”  
*Beszélgetés Hóvári Jánossal* .....

#### KÖNYVSZEMLE

Biernaczky Szilárd: <i>A „nagy fehér bíró” öröksége</i> <i>Földessy Edina: Torday Emil kongói gyűjteménye</i> .....	68
Szerzőink .....	70

Lapszámunkat Kálmán László ötvös- és iparművész alkotásainak reprodukcióival illusztráltuk.

Nagy Gábor Utassy Józsefről írt, 2018. februári és márciusi számunkban közölt tanulmányában téves az az állítás, amely szerint Alföldy Jenő a hetvenes években az És könyvrovatának vezetőjeként adta át recenzióra Utassy József *Csillagok árvája* című kötetét Lengyel Baláznak. A könyvkritikai rovat vezetője Iszlai Zoltán volt. Így az is téves megállapítás, hogy Alföldy a lesújtó Lengyel Balázs-kritika leadása miatti „penitenciából” írta meg és közölte a Tiszatájban Lengyel vitatkozó cikkét az És-ben súlyosan elmarasztalt Utassyról. (A teljesség kedvéért: Lengyel Balázs később, ha csak előszóban is, bocsánatot kért Utassytól. Alföldy Tiszatájban közölt cikkét a Népszabadságban nemzeti elfogultság, Lengyelét nem eléggé meggyőző kritikus formalizmus címén ítélte meg E. Fehér Pál.)

SZÉCSI MARGIT

*A hetedik napon*

*Meghalt a fennsikon az Úr –  
kié lesz kenyere, bora?  
Lépj rá a földre, hogy legyen,  
és el nem múlik soha,  
térj vissza az utakra, ó,  
térj vissza oda.*

*Járd el a földet, hogy legyen,  
s összeáll csillag-pora,  
új létezők fölött röppül  
az új végzet lova,  
térj vissza az utakra, ó,  
térj vissza oda.*

*És eljön a mérték ünnepe,  
a magasság, mélység kora:  
hegyen a csillag, síkon  
a sín pár beton-fogsora,  
térj vissza az utakra, ó,  
térj vissza oda.*

*S a kisugárzó flaszteron  
fölvéri standját a kofa,  
s kinől a reszkető lidérc,  
csokrokat habzol foga,  
térj vissza az utakra, ó,  
térj vissza oda.*

*És eljön a mérték ünnepe:  
kisteknőben a baba,  
nászágyban az ifjak, földben a holt,  
rajta virág és moha,  
térj vissza az utakra, ó,  
térj vissza oda.*

*Meghalsz az úton, mint az Úr,  
ki nem pihent meg soha,  
lépj rá a földre, hogy legyen –  
bejárhatatlan csoda,  
térj vissza az utakra, ó,  
térj vissza oda.*

---

Szécsi Margit (1928–1990) május 28-án lenne kilencvenéves. E versével emlékezünk a költőnőre és életművére.

MEZEY KATALIN

## Virágénekek

*Kertemben kinyílt a lila és a vörös, sárgaközepű  
kankalin, színes dombocskák a sűrű szirmú virágok.  
Annyi virágfej, hogy megkísérte a kisgyereket,  
meg sem látszik, ha leszed belőle csokornyit.*

\*

*Sárga kelyhet bont hajnalban a tulipán,  
közepén a fekete porzók, mint a bogárcsápok.  
Sárga és bársonyfekete, csillog rajta a harmat,  
rafináltan buja, képeslapi látvány  
egy tegnap kinyílt, holnapra szirmot ejtő,  
közönséges, kerti virágtól. Kinek szól ez a  
látványos csábítás, és romlott-e az,  
aki így kínálja magát a napsugárnak?  
Ha így öltöznél fel, kacérnak mondanák,  
de a fészbukon százszámra kapnád  
a lájkokat. Persze csak akkor, ha a kinyílás  
hajnalán kerülnél képernyőre, harmatcseppel  
a sárga selymen, bársonyfekete porzós  
tulipán. Ami nem vagy, nem lehetsz többé,  
mert az idő kereke nem fordul vissza.*

\*

*Rége, iskolásokként eljártunk tavasszal  
a Kis-Kevély lábánál húzóó fűves völgybe,  
ahol az út menti akácos szélén, az árnyékos  
gyepen sötétlila foltokban virított az ibolya,  
hogy csokornyit szedjünk nagymamának  
ebből a szerénynek mondott, hajlós nyakú  
virágból. Most meg az egész kertünk lilázik  
az ibolyától, fűszálat is alig látni köztük,  
most a Kis-Kevélynek kellene idejönnie,  
hogy nálunk szedjen magának ibolyát.  
Mikor és hogy került ide a sok, a rengeteg,  
húsvéti locsolás-szagú, fényes-lila virág?  
Megtudták, mekkora utakat jártunk be miattuk  
egykor, hogy felkeressük hegylábi rejtekhelyüket,  
és hálából ideköltöztek, hogy ne kelljen  
olyan messzire kirándulni miattuk?*

\*

Látatlanban is megtalálod a kaukázusi  
 ikravirág fehér párnáját az alsókertbe  
 vezető lépcsősor mellett. Falrepedésben nő  
 ez a „könnyen nevelhető, igénytelen, örökzöld,  
 fagyűrő évelő, mely alacsony termete folytán  
 leginkább sziklakertekbe, kőedényekbe illik.  
 Kicsi, tojásdad levelei nagy rozettákban nyílnak”,  
 s az apró, fehér virágok kis csokrokat alkotva  
 emelkednek föléjük. Mellettük a sárga virágú,  
 mézillatú mahóniabokrok, túltesznek  
 a sötétzöld levelű, csillagforma szirmokon is.  
 Nem tudod, miért indulsz meg az alsókertbe  
 vezető lépcsősor felé este, amikor már látni  
 nem látsz, de a sötét, puha gypeszőnyeg felett  
 valami édesség terjeng, odavonz a pincefal  
 előtt virágzó bokrokhoz, s azon gondolkodol,  
 hogy ezzel az illattal kellene beültetni  
 az egész kertet, vagy legalább vinni belőle  
 a szobádba, ahol gyakrabban szimatolnád,  
 mert legtöbbször ott veszel levegőt.

## ***Az Istennek készült bejáraton át***

*Az Istennek készült bejáraton át  
 belép lelkiünkbe a média:  
 alig várjuk, hogy megszólaljon,  
 és mondjon, amit akar:  
 „Csak csönd ne legyen,  
 mert az olyan idegesítő.”*

*Az Istennek készült bejáraton át  
 belép lelkiünkbe a média,  
 ha tartunk a szobánkban készüléket,  
 amely fogni tudja az adását.  
 És akkor ahelyett, hogy kiszűrnénk  
 a csöndből, és beengednénk a lelkiünkbe:  
 a csönddel együtt az Isten adását is  
 elűzzük, és az őneki készült  
 bejáraton át a lelkiünkbe bebocsátjuk,  
 szóljon inkább éjjel-nappal a „műsor”,  
 csak ne legyünk a csöndben egyedül.  
 Ne legyünk Istennel egyedül.*

TOLDI ÉVA

## Olvasástapasztalatok, érzelememlékek

Mezey Katalin 75. születésnapjára

Régóta ismerem Mezey Katalint. Mindig is ismertem. Ezek a mondatok jutnak eszembe, ha rá gondolok. Pedig valójában nem tudom pontosan, mikor találkoztam vele először.

Ezért féltékenyen olvastam a 2013-ban megjelent „...minden mindenre vágyik...” antológia szerzőinek tárgyyszerű, ugyanakkor megható visszaemlékezéseit a kamaszkorra, a pályakezdés éveire, a Mezey Katalin alapította Sárvári Kör hangulatára, azoknak az írásait, akikkel az irodalmi csoport megalakult. Mert az én irodalmi szocializációm ugyanakkor indult, de távol Budapesttől, az irodalmi központtól, messze, délen. A mi irodalmi csoportunk tagjai a felénk elitnek számító Új Symposiont gyűrögették az utcán a kezükben. Minden szavát értettük a sokakat megbotránkoztató versbeszédnek, egyébként is azt gondoltuk, mindent tudunk az életről – ebben nyilván a világon minden kamasz hasonlít egymásra. Meg hogy rettenetes sznobok is voltunk, középiskolában csak Thomas Mannt olvastunk (Kosztolányit csak később), Füst Milánnal együtt éltük át az *Öregség* szenvedő pátoszát. Barátainkkal azt játszottuk éjszakákon át, hogy felolvastunk egy-egy Pilinszky-sort, és ki kellett találni, melyik versből való. Akkoriban sose vallottuk volna be, hogy amikor sötét, kiteglázott utcákon sétáltunk kéz a kézben, tulajdonképpen a szarajevói Bijelo dugme dalait dúdolva értettük meg, milyen az, amikor az emberek közt titkos szálak szövődnek. Ha eszmélésem éveire gondolok, háttérzeneként folyamatosan Jimi Hendrix delíriumos gitárszólóját hallom, és Janis Joplint, ahogyan szívhez szólóan könyörög a jóistenhez, hogy küldjön neki egy Mercedes-Benz-t. Szóval, nemcsak magas irodalommal foglalatostunk.

Viszont éppen a centrumtól való távolság fejlesztette ki bennem azt az érzéket, amely nem csupán ösztönös szolidaritás a pálya szélére szorultakkal, hanem meggyőződés, hogy a peremlétben igazi értékek jöhetnek létre. Nem volt ez szembeszegülés az irodalmi kánonnal, inkább egyfajta öntudat, hogy jogom van az önálló véleményformálásra, jogom van önállóan felfedezni, mit tartok értékesnek, mert csak is ez lehet mindenfajta irodalmi tevékenység értelme.

Ezért éreztem magamhoz közel állónak mindig is Mezey Katalint, akiről akkor is tudnám, hogy kánonjába „mindenki belefért, aki minőséget hozott létre. Tehát a lesajnált, az elfelejtett, a betiltott, a disszidens – és az itthon nyomorgó betiltott művész is. Azt hiszem, az ő kánonja volt a legteljesebb”, ha nem Kemény István írta volna le, de ő nálam szebben fogalmazta meg, ezért idézem a már említett kötetből *A megtalált hit* című írását, és tovább: „Tudta, mert személyesen látta, hogy mi minden alakulhat az irodalomban esetlegesen. Személyes okokból, kicsinyességből, félreértésekből. Gonoszságból, gőgből, gyávaságból. Vagy csak úgy véletlenül.” Amit megtapasztaltam én is, már kamaszkoromban, és azóta is, a vajdasági hétköznapiakban. Csakhogy a nélkül az empátia nélkül, ami Mezey Katalinból sugárzik, s amiről már első találkozásunk alkalmával – Szabadkán?, Kishegyesen? – tudtam, hogy párját ritkítja.

Addig is olvastam a verseit, az igazi nagy találkozásom Mezey Katalinnal, az irodalmi találkozásom azonban mélyen az emlékezetembe vésődött, és ennek már az időpontját is be tudom határolni. A „háború után” – mert az én nemzedékem is így tagolja az időt –, amikor megélttem egyet s mást, sokszor gondoltam sokfélét a világról. Akkor került a kezembe a *Játszunk anyámmal* című verse. Ez a szokatlan identitásvers, identitáscseréről, identitásjátékról, ami csak annyiban és olyan módon játék, ahogyan Kosztolányinál az *Akarsz-e játszani*ban: „s akarsz, akarsz-e játszani halált?”

Kosztolányinál a lírai én szerepjátékáról és nyelvi tobzódásáról van szó, míg a Mezey Katalin-vers erős valóságreferenciákkal dolgozik, a versszituációt valós élethelyzetként érzékeljük, a vers nem kérdez rá a szerepcsere lehetőségére, hanem megvalósítja: szereplői játsszák, ami nyílegyenesen mutat egy irányba, az elmúlás felé. A vers úgy nyeri el nagyfokú érzelmi telítettségét, hogy közben szikár, pontos versbeszédet hallunk, amely a hétköznapi nyelvhasználat alig stilizált regiszterében szólal meg. Két ember kíméletlen lélektani pontossággal megelevenített, drámai kapcsolata jelenik meg benne. Az egyes szám első személyű lírai én egyszer engedni át a szólamot, amikor feltehetően – mert nincs kimondva – az ápolásra szoruló anya azt mondja lányának: „Gyere, fekdj le mellém!”

Ósi toposzok mozdulnak ekkor a versben, felidéznek az apokrif imát – „én lefekszem én ágyamba...” –, alvás és halál köztes mezején járunk. A verszárlat

metaforája pedig – „lassú, nagy folyam, / lassan folyó üveg / a délutánunk” – nem a létezés botrányáról szól, hanem a derűs állandóságról, amely túlmutat az élénk idézett élethelyzeten, túlmutat életem és halálom, az örökkévalóságig vezet.

Igen, erre mondhatta egykor Ottlik Géza, hogy a költő a létezésszakmában dolgozik. Ottlik, aki szintén rokonszenvezett a kánon peremére szorultakkal, például Birkás Endrével, akiről egyik első tanulmányomat írtam. Róla mondja, igen poétikusan, *Próza* című kötetében a következőket, s gondolatai Mezey Katalin versvilágát is találóan jellemzik: „mert az ember szomjúhozik, és ez a hűvös, egyszerű hang sohasem hazudik abban, amit érez: iható víz, tiszta, kövek közül, kopár sziklából fakadó forrásvíz. És kemény víz: a szappant nem oldja, mosásra, mosakodásra, a valóság mosdatására nem alkalmas: tele van láthatatlan, foghatatlan ásványok titokzatos jó ízével”.

Nagy hatású vers, ritkaságszámba megy, nem igen lehet róla beszélni. Magamévá tettem, sokszor eszembe jutott később, amikor hasonló élethelyzetbe kerültem. Ezután kezdtem tudatosan keresni Mezey Katalin szövegeit. S amikor Oláh János felkért, hogy vegyek részt a *Történelmi emlékezet, szociográfia és fikció a mai magyar prózában* című tanácskozáson, már tudtam, hogy az ő prózáját választom témaként.

Megérintett az *Ismernek téged* című kötetének alapélménye, az otthonosság terének változása, átalakulása. A biztonság szertefoszlása. A gyermekkori emlékeket felidéző elbeszélések cselekménye többnyire a családi házban és annak környékén játszódik. Az antropológusok szerint az, amitől a szülői ház emlékei olyan meghatározóak az ember életében, annak az összetett bensőségességnek köszönhető, amivel a tárgyak az otthonnak nevezett szimbolikus alakzat körvonalait kijelölik. A gyermekkori éden elvesztésével párhuzamosan az otthon átalakulása is lejátszódik. A térbeli viszonyrendszerre épülő prózának csupán néhány mondatát idézem, amelynek hangulata sokáig elkísért: „ki csöngethet ilyen későn? A késői csöngetés semmi jót nem jelent. Otthon nekünk is le kell szaladnunk a pincébe és beállni a lép-

cső fölötti mélyedésbe, mielőtt Anyjánk kimennének kaput nyitni. Azt is tudjuk, hogyha elvinnék őket, ott kellene állnunk még sokáig, több óra hosszat, s csak másnap virradatkor mehetnénk át egy ismerős családhoz megbeszélés szerint.” A minden kommentárt nélkülöző, szenttelen közlés a ház és a kert biztonságával szemben a kényelmetlen, szűk teret, a bűvőhelyet jelöli meg a túlélés tereként. Csakhogy ez már a félelem tere, a kényszerűség terepe, nem az otthonosságé. Az egyént a hatalom kényszeríti olyan terekbe, amelyek végérvényesen idegenek maradnak.

Az ember olvasás közben gyakran egymásra csúsztatja saját tapasztalatait az olvasottakkal. Az 1990-es évek háborús eseményei ugyancsak megváltoztatták szülőföld- és otthonélményemet. Ennek nemcsak a Vajdaságban keletkezett irodalmi művekben, hanem a térségről szóló alkotásokban is fellelhetők a tapasztalatai. Balázs Attila, Kontra Ferenc, Majoros Sándor, Nagy Abonyi Árpád regényeiben tömegek hömpölyögnek, vonulnak végig a vidéken, menekülnek. Az otthon fogalmának inflálódása jelenik meg bennük.

Ilyesmirel is mesélhettem Mezey Katalinnak, mert beszélgetéseink során előbb-utóbb azok a traumatikus tapasztalatok is előkerülnek, amelyeknek részesei voltunk egy tíz évig agonizáló állam háttérjében, hol közelebb, hol távolabb a frontvonalától, bombázásoktól. Azzal a bölcs és nyugodt figyelemmel hallgatott engem is, amit már-már természetesnek veszünk tőle. Következő találkozásunk alkalmával, a tavalyi ünnepi könyvhéten aztán kinyitotta a Magyar Napló júniusi számát annál az oldalnál, ahol a versei megjelentek, nekem meg valósággal földbe gyökerezett a lábam, és szó nélkül maradtam, és – mi tagadás – meghatódtam. Mert azt tudtam eddig is, hogy prózaírónak történetet mesélni életveszélyes, ha nem akarom nyomtatásban viszontlátni. De hogy költőnek is, arra nem számítottam. Megtisztelő, hogy az én történetemet – mert megírta versében, a tőle megszokott pontossággal – a sajátjává tette, s ezzel létrehozott egy olyan intenzív érzelmi kisugárzású teret, a vers terét, amelybe mások is szabadon beléphetnek.



MAROSI GYULA

**A csók**

Néhány centis vízzel borított kavicszátonyon áll, amiket nyarak végére gyakran épít a Duna – úgy tűnt, mintha képes lenne a vízen járni. A folyó szélesre nyílt kanyarulata beillett tengeröblnek is, a terpeszkedő víz visszatükrözi a nyári ég párával finomított kékjét, és ebben a kékségben aranylóan izzik vállig érő, szőke haja. Bizonyára a kékség és a szőkeség miatt egy pillanatra úgy tűnik, már látott kép ez: Botticelli Vénusza áll ott. De csak egy futó pillanatra, mert nyilvánvalóak a különbségek – de ezzel a pillanattal az élőkép a látomás rangjára emelkedik. Vénusz fedetlen teste makulátlan és patyolatfehér, a látomásé napbarnítottan fehér, de az ő testét sem szabdalják fel az illem által megkívánt testrészek fedésével keletkezett csikok. Vénusz egyik kezével takarja fél keblét, istennői hosszú haja szeméremdombját, a látomás nem takar semmit. Vénuszénál dúsabb keblével, evilági lényhez illendőbben domborodó csípőjével mégsem kihívó, csak megrendítően természetes. De a legfeltűnőbb különbség: Vénusz tekintete az örökkévalóság mélységeibe réved, érzelmeiket leplez, talán mélabús is, a látomás arcán az élet örömeit méltányoló mosoly húzódik.

Sétálgat kicsit a zátonyon, tetszik neki, hogy tud a vízen járni. Aztán elindul felém, a homokos partra. Combközépig érő befolyáson kell átgázolnia, nyitott tenyérrel megcsapdossa a holtágba sietve futó víz felszínét, és látva, hogy minden mozdulatát árgus szemmel figyelem, szélesedik arcán a mosoly. Szinte érzem, hogy a jelenet befészkelte magát az örökre megőrzött, beégett képek albumába. A parton felteszi szalmakalapját, a túlzó sugaraktól orrát védő, széles karimájú kalapot, de szellő támad, már kapnia is kell utána, el ne vigye. Emelkedő kezével együtt lódul keble is, bimbócskája épp a szemembe néz – nem állom ezt a farkasszemnézést, félre sunyítok. Hasra fekszik a meleg homokon, én mellé. Néhány nehéz sóhaj után felemelem hátul a haját, és a tarkón alig látható pihékbe csókolok.

Mindez fiatal férfikoromban történt, amikor még nem törtek meg a mindennapi élethez szükséges tenivalók, nem félemlítettek meg a testi próbatételek,

nem butítottak el a szüntelen információk, így hát szertelen, dölyfös, nyersen eredeti állapotomban képes voltam zseniális felismerésekre. Megéreztem, hogy a női testben létezik valamilyen fluidum, amely bizonyára anyagi természetű, de illékonysága miatt nem analizálható. Íz, illat, esetleg az összejtek atomi részecskéiben keletkezett rezgés. Amely egyedülálló és páratlan a Nagytermészet milliárdnyi megnyilvánulásai közt. Anyánk méhében, magzat állapotunkban kerülünk kapcsolatba vele, ennek biztató oltalmában tesszük meg a milliányi éves kalandot, amelynek során két, összefonódó sejtől emberré válunk. Mi, akik férfiaknak születünk, a világra kerülve elszakadunk tőle, emléke lappangó bizonyosságával ugyan kapunk egy kínzatás nélküli gyerekkort, ám bajszunk serkenésétől halálunk órájáig csillapíthatatlanul vágyakozunk utána. Birtoklásáért megteszünk bármit, hős- és rémtetteket, minden tudott és tudatalatti cselekvésünk mozgatórugójává válik. Hiányában elsorvadunk, elvadulunk, elhájásodunk, kiszáradnak belőlünk a zsigerek, agyunk bezápol, gondolataink csak a fizikai lét határáig képesek elvánszorogni, feltörő vágyaink alantassá zülленek. Birtoklása nélkül elszakadunk az örök anyától, és imigyen, végleges árvaságra jutva, semmi reményünk a feltámadásra.

Így hát ez a fiatal férfikoromban pihés nyakára adott csók nem érintő volt, de tapadó polipcsók. A testbe hatoló, nedveit felszippanató, az éhhalál kétségbeesését enyhítő csók.

Korosodva, élettapasztalatok birtokába jutva, némi döbbenet kíséretével rá kell jönnöm, hogy nem minden női testben megjelenő egyed hordozza magában ezt a fluidumot. Csak azok, akik szeretnek nők lenni. Akik hálásak a Teremtőnek, hogy e nemben jelenhettek meg a világban. Akik nagyon is tisztában vannak vele, hogy mivoltukkal mily cselekedetekre jogosítottak fel, és nem rettennek meg élni ezzel a felhatalmazással. Akik nagyon is megbecsülik azon férfiakat, akiknek tudomásuk van az illatíz titkáról, mivel ők nemcsak vágnak rá, megbódulnak tőle, de képesek ezért a maguk iránti szeretetnél egy picivel jobban szeretni őket. A Teremtés alkotta igazi nők egyetlen pillantásukkal felismerik titkuk tudóit, és ezzel az első pillantással bélyeget is sűtnek rájuk. És a bájos, ám sűrűre szőtt fátyol leple alól is áttűzelő, megsemmisítő mosollyal végzik ki a titokról mit sem sejtő tudatlanokat.

LŐRINCZ GYÖRGY  
**Te vagy a legszebb...**

– Ma arra ébredtem, meghaltam.  
 – Ezzel ne játssz. Álmodtál?  
 – Nem. Erre ébredtem.  
 – Tudod, mit beszélsz? Hisz Te is tudod, nem ébredhettél a halálodra. Ha felébredtél, hát ébren vagy.

Érvelni próbált, de a felesége szavaitól megborzonzott. Didergős, jeges félelem rebhent át a szívéből az agysejtjeiig. Majd marokra fogta a mellkasát.

– Okos vagy, mint mindig – suttogta alig hallhatóan a felesége.

– Így születtem – próbált kedélyeskedni ő is.

– Te azt is tudod, hogy én mire ébredek – folytatta erős mimikával a felesége. – A képzeleted s a rálátásod határtalan.

A torkából jött a hang. A torka mélyéről.

– Én azt tudom, hogy mire nem ébredhetsz – válaszolta letörten. – Az életre ébredtél, érted?

Megnyomta jól a mondat végét, hogy a felesége, bár hallani hallott, valóban értsen belőle. Értse: többet jelent a szó, mint egy mondat végét. Súlya, zöngése, holdudvara, reményt adó belső tartalma van a szónak.

A felesége oldott kék szemének medre megtelt könnyel. Az utóbbi időben sokszor és nagyon könnyen megtelt könnyel. A szívéből sírt, szemének titkos könnycsatornája onnan fakadt, s egyszerre dúsan pergő fekete könnyé vált a sok fájdalom. Bár az is lehet, hogy a remény után sarjadó vágy párasította fényesre. Azóta a másik halál óta nem beszélték a halálról. Külön-külön, önmagukban igen – együtt, közösen nem. Az életük csöndes, szinte önmagába dermedt, észrevétlen élet volt. A zúgó, zajos, színes, sziporkázó élet valahogy elment mellettük. De nem is hiányzott. És valószínű, ez volt az egyik kapocs, amely összetartotta őket. Hogy nem hiányoztak soha mások. Egymásnak ketten is elegen voltak. Most mégis azt mondta:

– Meg foglak örízni, vigyázni fogok Rád, szükségem van, Te is tudod! – Majd azzal folytatta: – A világon a legfontosabb vagy nekem, a saját életemnél is fontosabb a Te életed!

Komolyan mondta, amit mondott. Nem vigasztalásnak szánta, ezt mindig is így képzelte el. Abban

a közösségben, amelyben felnőtt, amelyhez tartozott, amelyhez tartozónak vallotta magát, az asszonyok többnyire eltemették a férjeiket, aztán még éltek öt-tíz-tizenöt évet. Ritkán történt másként. A nők egyébként is tudták kezelni a rájuk váró magányt. Simogatni a csendet. És ha tagadták is, ezzel a tudattal éltek. Erre készültek apró kislánykoruk óta, ezt látták, ezt tapasztalták egész korábbi életükben. A nagy, erős férfiak meg arra, hogy eltemetik őket. Mert ez az élet rendje. A tömbházban, ahol élt, egyetlen özvegy férfi sem volt, de volt hét-nyolc özvegyasszony. Szinte minden emeleten kettő-három.

– Isten vagy Te – mondta a felesége.

– Nem vagyok isten, bár szeretnék az lenni – mondta. – Akkor este elmennénk valahová egy vendéglőbe, ahol zene is van, s táncolnánk egyet.

– Ezt csináltuk egész életünkben...

– Tudom, hogy nem ezt tettük, de ha teljesülne, amit kívánok, akkor már csak ezt tennék. Itt az ideje annak is.

– Csak, hogy tudjam: az egész későbbi életünkben? – kérdezte a felesége.

– Igen – válaszolta.

Majd a felesége hozzáfűzte:

– Csak azért, hogy az időmet hogy osszam be.

– Egész későbbi életünkben.

– Hát akkor most már csak tényleg ez hiányzik – mondta a felesége. – Ez a tánc.

A felesége egykor egy hegyek közé ékelt kis, télen többnyire néptelen fürdőhelyen nőtt fel, ahol erdész volt az apja, s ahol a hosszú téli estéken nem jártak el sehová. A család tagjai egymásért éltek. A férj, feleség s a gyermekek voltak a szentháromság.

– Mindig tudtam, hogy van valami fenséges benned... Csak azt nem tudtam, hogy mi...

– Most már tudod!

A nagyszobában voltak. Mind a négy szoba kapott nevet, amelyek többnyire az első festés színét örítették – a nagyszoba kivételével. Ez a nagyság bélyegét bitorolta, s a „felesége” szobája volt.

Az ágy szélére ült:

– Ne sírj – mondta, s a keze után nyúlt, ahol az átlátszóvá vált fehér bőrén már virítottak a kék erek.

Megfogta a hűvös, könnyű csontozatú kezét, törékenynek tűnt, félt, hogy már csak a simogatással is összeroppantja.

Ekkor már szinte mindenkit eltemetett.

Először az apját – most közel tíz évvel volt idősebb, mint halálakor az apja: aztán az anyósát, majd

az apósát, az anyját, s legutoljára a fiát. A kisebbiket. A halál beköltözött az életükbe, ott lustálkodott, tepszkeskedett, mintha máshol nem lett volna keresnivalója: éltek és temettek. Csak most már ketten maradtak idehaza. A nagyfia külföldön élt.

Amikor az orvos, aki barátjuk volt, kimondta a hárombetűs szót, nem nézett a szemébe. Repdesett a szembogara összevissza. Először a földre nézett, mintha csak egy kallódó porszemet keresne, aztán kiröppentette az ablakon át, és röptette, röptette. Azt hitte, összeomlik körötte minden. Minden!

Az asszonya – most már teljesen fehér hajjal – a paplant a fél vállára terítve, fél könyökre támaszkodva feküdt.

Már nem sírt.

Furcsa volt így fiús, rövidre nyírt fehér hajjal. Előző nap ugyanis, talán megunva a hosszú, tarkás hajkoronáját, fodrászt hívatott, s levágatta festett, hosszú, fakó tincseit.

– Jó lesz már így is nekem – mondta, amikor nagy bajjal-gonddal otthon megmosták a fejét, s a fodrásznő elment.

Nem fejezte be a mondatot. De a „már” szócska ott lebegett a levegőben, és sokat sejtetett.

Most, miután a „halálára ébredt”, rövidre nyírt, fiús hajjal, riadt szemekkel feküdt. Az arca beesett volt és sovány. Amióta a kórházból hazajöttek, nem javult az állapota. A fia, mert most már nem volt jelentősége a „nagy” szónak – lásd nagyfia –, s a menyene nem is akarta őket hazaengedni. De a felesége, ahogy kiléptek az onkológia kapuján, miközben a fia elment a kocsiórt, azt mondta:

– Úgy készülj, hogy reggel megyünk haza!

– Hová? Udvarhelyre?

– Oda. Haza!

– Állni sem tudsz, Te komolyan beszélsz?

– A kocsiban nem kell állnom.

– Megsérted a gyermekeinket is – mondta.

– Nem sértem meg, mert Ágika már tudja!

Szerette a menyét. De makacs volt, mint mindig. Ragaszkodott a döntéséhez.

Nézte a feleségét, úgy, mintha nem is nézné: hát, igen. Az arccsontjai kiálltak az arcából, az orra elvékonyodott, a szeme gödre beesett, húsos ajkai elfogytak. Csak a szőke bőre volt – ha kissé sápadtan is – a régi. Mert selymes, puha, bársonyos szőke bőre volt a feleségének, és nagy, csodás, kontyba rakott hajkoronája. Fiatalon. Az ujjai még most is őrzik bőrének érintését, egykori tapintásainak érzetét.

Az egyik lába kilógott a paplan alól. És ez majdnem kacagásra ingerelte. Mert nagy lábfeje és hosszú lábujjai voltak a feleségének. Sokszor elmondta: nyolc-éves korára már teljesen kifejlődött a lábfeje, a többi testrésze nem, és úgy járt-kelt vele, mintha nem is az övé volna. Külön szóbeszéd volt a családjában is a járása. Caplatott – ahogy az apja mondta. És huszonnyolc éves korára teljesen fehér lett a haja. Akár az anyjának. Egy reggel arra ébredt, hogy nem a felesége, egy fehér hajú nő fekszik mellette. Megriadt, elcsodálkozott, mozdulni se mert, aztán az első izgalma után felismerte a felesége lélegzetének ritmusát. Teljesen megöszült azon az éjszakán. Igen, fiatalkorában dús, göndör, kontyba rakott haja volt.

Most fiús, rövid haja ezüstbe öntve fénylett.

Lüktetett, feszült észrevétlenül is a csend fölöttük.

Őt nem adom ingyen, Uram! – gondolta. Meg fogok harcolni érte. Mindent vihetsz, a saját életemet is, de őt nem veheted el tőlem!

Miután a kisebbik fiuk balesetben meghalt, megváltozott az életük. Öt év óta egyértelmű lett, hogy a csendet, ha neszezik, nem töri meg más, csak a bútorok nesze, vagy a másik életének megannyi rezdülése. Bolyhos, puha csönd fogta keretbe az életüket. A semmi vizén úsztak, miközben tudták, egymásért vannak. Egymás nélkül – az egymásba kapaszkodó életükön túl – nincs semmi idehaza. Közel ötven éve éltek együtt, a tekintet villanásából is értették egymást. Az öregség külön jutalma, akik megérik: emlékeik vannak. El tudnak merülni bennük, sétálnak fel-le az emlékeikben, szemelgetik. Egy párhuzamos világban élnek, tele titkos történésekkel. Kéjelegnek. Titkos, meg sem történt történeteket álmodnak, találnak maguknak.

Eszébe jutott: amióta megnősült, sose mondta el, hogy mennyire szereti a feleségét. Felületesen igen, beszélt erről, de sose tárta fel szeretetének titkos, csak általa ismert mélységeit. Hogy miből tevődik össze ez a szeretet, a tekintet villanásából, elejtett, vagy ki nem mondott szavakból... Talán nem akarta kiszolgáltatni magát? Félt kiszolgáltatni az érzelmeit? Megbecsülésének rejtett összetevőit? Miért hallgatnak erről? Miért is nem mondják el soha a kimondható, örömet szerző szavakat? Miért?

Eszébe jutott az is, amióta megnősült, sosem köszönte meg, hogy őt választotta. Mert választhatott volna mást is. Talán különbet, jobbat is, mint ő! Mit lehet tudni. Egy tanyán ismerkedtek meg, ahol mindketten tanítottak, s még most is előtte van, amikor megérkez-

tek a felesége szülei, hogy elvigyék. Nem akarták, hogy hozzámenjen. Mert abban a faluban, ahol ő született, nem volt közös gazdaság, és sok volt a föld az ottani viszonyok között. Ráadásul egyedüli gyermek volt, tudták s hitték: sosem szakadhat el a szüleitől. A földtől s az állatoktól. És igazuk volt. Abban az időben törvény volt rá, még napszámost sem lehetett fogadni. Ő pedig néha három helyen is dolgozott. És éjszaka, amikor néha „ihlete” volt, írt is. Fölkelt, visszafeküdt. Fölkelt. A gondolatok, amelyek a lehunytt szempillái mögül szómáglyaként fölragyogtak, mire fölkelt, elveszítették a fényüket. Üressé, fénytelenekké vedlettek a szavak. De ahogy visszafeküdt, fölragyogtak újra. Távoli, megfoghatatlan szívárványként. Ezért volt a nagyszoba a felesége szobája. Nem volt könnyű élete mellette.

– Köszönöm, hogy egykor engem választottál – mondta.

Meg is bánta rögtön a szavait. Mert félreérthetővé, kétértelművé váltak, amint kimondta őket.

– Te miről beszélsz? – ámult el a felesége is. – Mikor választottalak én téged?

– Akkor, rég, amikor a szüleid érted jöttök, s el akartak vinni.

– Te bolond vagy – mondta a felesége. Nem mondta ki, amit sejtett, hogyha nem így történik, talán soha nem is lett volna a felesége. Makacs, öntörvényű volt mindig. De a könnyein át megcsillant a szemében egy csöppnyi fény is.

– Mindig készültem, hogy elmondjam ezt...

– És akkor eljött a pillanat?

– Nem, nem – mondta. – Félreéritesz. – Rájött, épp emiatt értheti félre.

Menekült.

– Tudod Te is, hogy a fiunk halálával mennyi szó sűrűsödött belénk. Amit sose mondtunk el, s talán el kellett volna...

– Bolond vagy! – ismételte meg a felesége. Majd hozzáfűzte: – Érzélgős vagy. Megvénültél teljesen.

De, hogy rejtse a saját érzéseit, elérékenyülését, hangja ironikussá vált, majd szinte gúnyosan azt mondta:

– Még várhattál volna ezzel a köszönettel egy-két évet...

Csend lett. S mert tudta, hogy a korábbi szavaival hibát követett el:

– Tudod, miről beszélék – erősködött. – Szándékosan ne értsd félre a szavaim!

Az bántotta őket leginkább, hogy a kisebbik fiuk halála után nem mondták el, amit el kellett volna.

Elérékenyült.

A kisebbik fia halála óta, igen, tudott sírni is. Ült a szobában, egyedül, hogy a felesége ne lássa, és sírt. Vagy beszélgetett a fiával. Kitűnő beszélgetéseket folytatott vele. Olyanokat, amilyent az életében, mert nem készültek a halálra, soha. És lehetett beszélni, mert a halottak nem válaszolnak. Mondhatta a monológjait. Feltette a kérdéseit, s válaszolt is rá. Nagy volt az egyetértés ilyenkor a fia és közte. Elmondta azt is, hol és mikor hibázott a fia. Hol és mikor hibázott ő. Ezt már Marosvásárhelyen elkezdte. És amikor a liftben vitték fel a fiát a műtőbe, s megengedték, hogy beszálljanak melléje, meg volt győződve, hogy hallja is a fia. Csak az orvos nem volt meggyőződve erről.

– Maga nem látja, kivel beszél? – szólt rá. Fialat orvos volt, s már a felesége is feltett néhány épületes kérdést, elveszítette a türelmét. A fiának halántéka fölött ki volt türemkedve az agya. Csak egy gézkötés volt rajta, billegett, ha nyílt vagy csukódott az emeleten az ajtó. És a felesége, amikor meglátta a liftbe belépő orvost, rögtön rátört a kérdéseivel. Az egyik ráadásul az volt:

– Van-e az agyával valami baj, doktor úr? – A doktor ránézett, éles, keskeny, tiszta tekintetű férfi volt, akinek arcát már kezdték beárnyékolni az ilyen okos kérdések:

– Nincs az agyával semmi baja – mondta, s hátat fordított.

Nemcsak a felesége, ő sem hallgatott az orvosra.

– Szorítsd meg az ujjaimat, fiam, ha hallasz – kérte.

S odatette az ujjait a fiának a mellén összekulcsolt kezéhez.

– Nem kell, hogy nagyon szorítsd, csak éppen, hogy érezzem...

A fia nem szorította meg a kezét.

Egy év múlva jött rá, hogy a fia akkor már talán is nem élt.

Csak altatták, amíg majd beszélhetnek a szerveiről.

Ezért akart most beszélni a feleségével. Nem akarta elkövetni azt a hibát, amit a fiával, s majd később a felesége hangjával. Mert a műtét előtti pillanatban jött rá arra, hogy az is lehet, soha többé nem hallja majd a hangját. És nem vette fel, rögzítette soha. Nem tudta kezelni a telefonját. Igen, a véges időben végtelen nemtörődéssel éltek, nem gondolta soha, hogy sor kerülhet erre is. Ezt viszont nem tudta megbocsájtani, azóta sem... Épp ezért is akart beszélni. Elmondani mindent, amit sosem mondott el.

Hogy idősödvén egyre jobban megszerette. Ahogy öregedett, egyre beláthatóbbá vált az eltelt élet, egyre tisztábban látta az életük mélységeit és csúcseit, fedezte fel feleségének rejtett értékeit. Igen, a felesége életét is ugyanazok az értékek határozták meg, mint az övéit. Azok szerint élt, ahogy és amióta megismerte. És ezek az értékek nem változtak meg, még a veszekedéseik ellenére sem. Tudta, tudták, hogy van egy határ, egy pont, amelyen túl nem léphet a képzelet. Nem voltak torzított, hazug vádak az életükben, még a veszekedések érdekében sem. Igazságok voltak, de igaztalan sértések nem.

Szépnek látta a feleségét.

A forradás mély nyoma vörös csíkként szelte át a nyakát. És fénylettek a sugarazás sötétbarnái is. Apró, tüskésre vágott hajának ezüstbe fonódó ragyogásával fiatalosnak látta a feleségét. S tudta, hogy ettől a pillanattól van egy pár soha ki nem mondható igazság az életükben. A hangját talán nem fogja hal-

lani soha, s hangosan beszélni sem. Nem érzi az illatokat, a szagokat sem. Ránézett, fölillant, ahogy tapogva, apró léptekkel csoszogva megy.

– Szép vagy! – mondta.

A felesége lányos-szégyenlősen összekucorodott az ágyban, összefutottak rosszállóan a homlokán a ráncok is, de felcsillant szemében a fény is.

Megismételte.

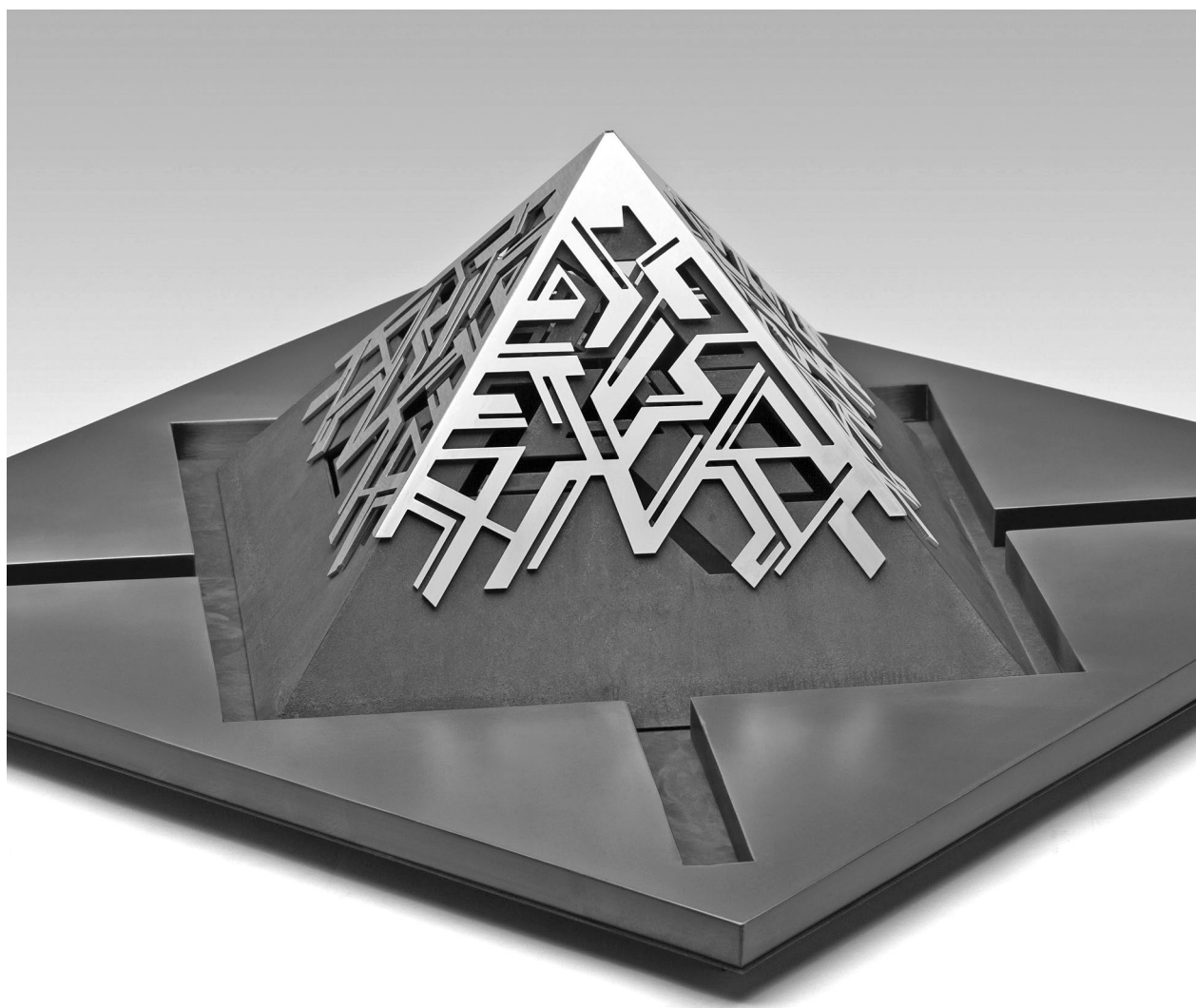
Majd hozzáfűzte azt is:

– Te vagy a legszebb...

Nem udvariasságból beszélt, szeretetből. És így is látta. A titkok titka a szeretet, ha nem mondjuk ki.

A felesége akaratlanul a nyakán lévő kötésre tette a kezét. Mintha csak figyelmeztetni akarná a nyakát körülölelő fáslira s a zölden csillogó kanülre. Váratlan köhögésroham tört rá. A felesége, ahogy megszokta hajdan, a szájához tette a kezét. Aztán szégyenlősen legyintett, gézt vett, s a nyakára tette.

– Azzal együtt is – mondta.



*Piramis (2013)*

MIKLÓS PÉTER  
**„Kit anya szült, az mind  
 csalódik végül”**

Az anyához kapcsolódó veszteségélmény  
 József Attila és Radnóti Miklós  
 költeményeiben

A XX. század első évtizedeinek magyar irodalmában – főleg a Nyugat első nemzedékétől kezdve – tudatosan vállalt program volt a gyermekkor világának beemelése az irodalmi szövegmezőbe. Ebben a törekvésben elsődleges szerepe volt annak, hogy Sigmund Freud kutatási eredményei gyorsan és széles körben hatottak a korabeli Magyarországon. (A Ferenczi Sándor nevével fémjelzett budapesti pszichoanalitikai iskola létrejötté is erre utal.)

A gyermekkori én, illetve a gyermeki életszerep – mint az irodalmi szöveg alanyának maszkja – többek között Csáth Géza, Kosztolányi Dezső, Karinthy Frigyes, Móricz Zsigmond világában is jelen van. Nincs ez másként a Nyugat második nemzedékéhez tartozó József Attila<sup>1</sup> és Radnóti Miklós esetében sem. A két költői életpálya és szövegvilág párhuzamos – gyermekkor-centrikus – értelmezésének alapját az anyához és a művekben megjelenített anyaképhez kapcsolódó veszteségélmény adja.

Mint ismeretes: az emberi élet első másfél évében, a személyiségfejlődés úgynevezett orális szakaszában a gyermek elsődlegesen az édesanyján keresztül kerül kapcsolatba az őt körülvevő világgal. Ebben az időszakban alakul ki a gyermek és az anya között az a kötődés, amely – Freud szerint – a bizalomban kell, hogy megnyilvánuljon. A bizalomban, amely egyértelműen meghatározza az interperszonális kapcsolatok minőségét a gyermek későbbi életében. A maga teljességében megélt és megtapasztalt anyaélmény tehát a pszichoanalitikus megközelítés szerint a korai gyermekkor egyik legfontosabb jelensége, amelynek az egész személyiség szerkezetére befolyásoló és alakító hatása van.

József Attila korán, hároméves korában veszítette el édesapját, József Áront, aki – a családi legendári-

um szerint – feleségét és gyermekeit elhagyva Amerikába indult szerencsét próbálni. (Valójában az Újvilág helyett csak Romániáig jutott, ahol azután új életet kezdett, és új családot is alapított.) A három József-gyermeknek és édesanyjuknak, Pócze Borbálának az életéből innentől hiányzott a családfő: a férfi, illetve az apa személye. Rendkívül jellemző az a Valachi Anna<sup>2</sup> által említett életrajzi adalék, hogy amikor 1916-ban a család értesült Ferenc József halálhíréről, az akkor tizenegy éves József Attila hangosan sírt. A nyolcvanhat éves korában elhunyt uralkodó ebben az időszakban (és később a népi emlékezet egyik rétegében) valamiféle pártiarcai alak volt „alattvalói” tudatában. Halála a családfő, az apa elvesztésének konnotációját hordozta a gyermek József Attila számára.

A költő többször is elveszítette édesanyját. Először kisgyermekként, amikor anyja kénytelen volt állami gondozásba adni. Ekkor került Öcsödre, ahol József Attilát nevelőszülei megfosztották az egyediségét és emberi minőségét adó nevéől, s egyszerűen Pistának nevezték el. Ez a dehumanizáció határát súroló deidentifikáció végső soron – minden drámaisága és embertelensége ellenére – inspirálóan hatott a kis József Attilára (aki végül hét éves korában visszakerült édesanyjához). Későbbi énkeresései – amelyek költői szövegformálásában is tetten érhetőek – aligha függetleníthetőek ettől az élménytől.

Az öcsödi epizód abban is szerepet játszott, hogy érdeklődése már igen korán az irodalom felé fordult. Ahogyan a *Curriculum vitae*-ben (1937) olvashatjuk: „Hét esztendőskoromban anyám – néhai Pócze Borbála – visszahozott Budapestre s beiratott az elemi iskola II. osztályába. Anyám mosással és takarítással tartott el bennünket, engem és két nővéremet. Házaknál dolgozott, odajárt reggeltől estig s én szülői felügyelet nélkül iskolát kerültem, csibészkedtem. A harmadikos olvasókönyvben azonban érdekes történeteket találtam Attila királyról és rávettem magam az olvasásra. Nem csupán azért érdekelték a hun királyról szóló mesék, mert az én nevem is Attila, hanem azért is, mert Öcsödön nevelőszüleim Pistának hívtak. A szomszédokkal való tanácskozás után a fülem hallatára megállapították, hogy Attila név nincsen. Ez nagyon megdöbbenett, úgy éreztem, hogy a létezésemet vonták kétségbe. Az Attila királyról

1 József Attila pszichoanalitikai érdeklődéséről és szövegalkotásáról Valachi Anna tanulmánykötetéből („Irgalom, édesanyám...” *A lélekelemző József Attila nyomában*, Háttér, Budapest, 2005) tudjuk a legtöbbet.

2 VALACHI Anna: *József Jolán, az édes mostoha*, Papirusz, Budapest, 1998, 168–169.

szóló mesék fölfedezése, azt hiszem, döntően hatott ettől kezdve minden törekvésemre, végső soron talán ez az élményem vezetett el az irodalomhoz, ez az élmény tett gondolkodóvá, olyan emberré, aki meghallgatja mások véleményét, de magában fölülvizsgálja; azzá, aki hallgat a Pista névre, míg be nem igazolódik az, amit ő maga gondol, hogy Attilának hívják.”<sup>3</sup>

A költő tizennégy éves korában, 1919-ben végérvényesen elveszítette édesanyját (a haláleset előtt pedig tanúja volt a méhnyakrákban szenvedő Pócze Borbála hosszan tartó fizikai és lelki megpróbáltatásainak). József Attila – már érett felnőttkorában alkotott – szövegeiben többször reflektált erre az élményre. Az 1936 decemberében megjelent – de valószínűleg egy évvel korábban írt – *Kései sirató*ban az anyai gondoskodás különböző cselekvésformái (a csecsemő szoptatása, illetve a kisgyermeknek adott leves megfűjása) és a halál után enyészetnek induló test visszavonhatatlan mozdulatlanlansága éles kontrasztban állnak egymással.

„Tölem elvetted, kukacoknak adtad / édes emlédd s magad. / Vigasztaltad fiad és pirongattad / s lám, csalárd, hazug volt kedves szavad. / Levesem hűtötted, fujtad, kavartad, / mondtad: Egyél, nekem nőssz nagyra, szentem! / Most zsiros nyirkot kóstol üres ajkad – / félrevezettél engem” – olvasható a veszteségélmény és a hiánytapasztalat versében. Az imént idézett versszak első két sora freudiánus hatást mutat, hiszen a csecsemő számára az emlőtől való elszakítottóság a tápláléktól és az élettől, az elsődleges kapcsolattól és a világtól – s végső soron az egyéniségtől és a személyiségtől – való megfosztást (is) jelenti.

A vers utolsó szakaszának nyolc sora általános érvényű és szinte világmagyarázó szentenciákat fogalmaz meg. Az anya személye és vele az anyai szeretet – József Attila szavaival az „anya szerelme” – elvesztése itt az élet értelmébe és az annak célszerűségébe vetett hit szertefoszlását eredményezi. A Beney Zsuzsa<sup>4</sup> és Szabolcsi Miklós<sup>5</sup> által szintetizáló igényrel elemzett *Kései sirató* utolsó sorai a teleologikus antropológia és a rezignáltságon alapuló létszemlélet ellentétének költői megfogalmazásaként is értelmez-

hetők. „Világosodik lassacsckán az elmém, / a legenda oda. / A gyermek, aki csügg anyja szerelmén, / észreveszi, hogy milyen ostoba. / Kit anya szült, az mind csalódik végül, / vagy így, vagy úgy, hogy maga próbál csalni. / Ha küzd, hát abba, ha pedig kibékül, / ebbe fog belehalni.”

A fentebb idézett sorokból kiolvasható, hogy a felnőtt létbe való átfordulás része az élet örökkévalóságának és célorientáltságának demitizációja – jelen esetben a halál (és hangsúlyosan az anya halálának) közvetlen megtapasztalása révén. Ennek a demitizációnak – „a legenda oda” – korábbi szövegpárhuzama az 1934 októberében írt, már a címében is az édesanyját megidéző *Mama* két sora: „Én még őszinte ember voltam, / ordítottam, toporzékoltam”. A „még” partikula arra a radikális különbségre utal, amely a racionálisan kalkuláló felnőtt ember és az ösztönös gyermekember gondolkodása között fennáll. Ez az oppozíció ismét freudiánus értelmezési keretbe helyezhető. Hiszen Freud szerint a személyiség szerkezetben az „id” („öszton-én”, akkori magyar fordítás szerint az „öszvalami”, amelynek fő hajtóereje az élet és a halálöszton) és a „superego” („felettes én”), illetve e kettő egymásnak feszülése adja a psziché dinamikáját.

Hárs György Péter a *Kései siratót* elsősorban pszichoanalitikus alapon elemző tanulmányában<sup>6</sup> a vers fő mondanivalójaként az elszakadás és a veszteségélmény végérvényességének és visszavonhatatlanságának elfogadását jelöli meg. „Az elmaradt kommunikáció a halott szölongatásának értelmetlenségén túl egy sokkal fontosabb dolgot is jelent: a halál, az elszakadás végérvényességét – »a legenda oda«. A gyermek tudata önnönmaga felé fordul (»észreveszi, hogy milyen ostoba«), és az élmény átélből reflexió tárgyává lesz, a regresszió véget ér. A felnőttien reflektált gondolkodás számára egyformán csalódással–megcsalattással jár és értelmetlennek bizonyul a halott szölongatása, élőként tételezése, a halálba bele nem nyugvás és a halott »összeállítása«, egy illuzórikus anyakép megteremtése, az anya pótlása (amikor az én »maga próbál csalni«).”<sup>7</sup>

\*

3 JÓZSEF Attila: *Curriculum vitae* = JÓZSEF Attila *Összes művei* IV, Akadémiai, Budapest, 1967, 34–35.

4 BENEY Zsuzsa: *József Attila-tanulmányok*, Szépirodalmi, Budapest, 1989, 11–98.

5 SZABOLCSI Miklós: *Kész a leltár. József Attila élete és pályája. 1930–1937*, Szépirodalmi, Budapest, 1998, 541–549.

6 HÁRS György Péter: *József Attila: „Kései sirató”*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1991/3., 291–296.

7 Uo., 296.

Radnóti Miklós tizenegy éves volt, amikor meghalt édesapja, Glatler Jakab. E tragédia következtében kénytelen volt elszakadni addigi családjától: nevelőanyjától, Molnár Ilkától (akit addig édesanyjának hitt) és féltestvérétől, a később költőként is alkotó Erdélyi Ágnestől. Közvetlenül apja halála után tudta meg, hogy édesanyja, Grosz Ilona huszonnyolc évesen, fia születésekor elhunyt. Évekkel később pedig azzal kellett szembesülnie, hogy volt egy fiú iker-testvére, aki csupán néhány percig élt. Minderről az 1939 augusztusában írt *Ikrek hava* című lírai naplójában emlékezett meg.

„– Huszonnyolc éves volt akkor szegény Ilona, – sírta hirtelen a néni és kiment a konyhába. Rányítottam, de visszanyomta az ajtót és megfordította a kulcsot a zárban a konyha felől. – Tanulj és hagyj békén, – kiabálta nedves hangon.

– Én a falhoz vágtam volna apa helyében azt a kölyköt, tudja? – ordítottam az ajtón át.

– Bolond vagy? Milyen kölyköt? – nyílt ki hirtelen az ajtó.

– Engem, – sziszegtem összeszorított szájjal, – mindenki meghalt neki, csak én maradtam! És most azt se lehet tudni, hogy én haltam-é meg, vagy a testvérem. Ha ikergyerekek vannak, honnan lehet azt tudni?!

– Megbolondultál? – akadtak el a néni könnyei, – gyere, elmegyünk a moziba!

– Nem megyek a moziba! – tomboltam, – nem kellett volna engedni, hogy gyerekei legyenek anyának, ki volt az a hülye orvos, aki hagyta? Majd megölöm! – rúgtam bele a dívány sarkába és az utcára rohantam.”<sup>8</sup>

Radnóti Miklós *Huszonnyolc év* (1937) című költeményében idézi meg édesanyja alakját. Kíméletlen kettősségként fogható fel, hogy a költő élete (életben maradása) szorososan összefonódik az anya (és az ikerfivér) halálával. Ennek a traumának a tudattalanba száműzött élménye jelen volt nem pusztán Radnóti Miklós mindennapjaiban, de művészi szövegeiben is. Sajátos tény, hogy – József Attilához hasonlóan – Radnóti is kétszer élte át az anya elvesztésének élményét: születésekor (bár ez csak a tudattalanjában rögzült), illetve tizenegy éves gyermekként, amikor édesapja halála után „elveszítette” nevelőanyját, aki egyéves kora óta nevelte, és akit az *Ikrek naplója* lapjain mindig az „anya” szóval jelöl.

8 RADNÓTI Miklós: *Ikrek hava – Napló*, Osiris, Budapest, 2003, 33.

A *Huszonnyolc év* első strófájában az élet és a halál toposza mellett a gyilkosság motívuma és az ezzel kapcsolatos önvád is felbukkan. „Erőszakos, rút kiseded voltam én, / ikret szülő anyácska, – gyilkosod! / öcsémet halva szüled-é, / vagy élt öt percet, nem tudom, / de ott a vér és jajgatás között / úgy emeltek föl a fény felé, / akár egy győztes, kis vadállatot, / ki megmutatta már, hogy mennyit ér: / mögötte két halott.” E szöveg helyét Ferencz Győző a következő módon határozta meg Radnóti személyiségfejlődésében és költészetében: „Ez a vers foglalja össze és zárja le azoknak a verseinek sorát, amelyekben Radnóti arról írt, hogy életének tragikus kezdete hogyan kötötte őt a halálhoz. A trauma kibeszélése tizenkét évig tartott. Többször nekirugaszkodott, időről időre visszatért hozzá, hogy túljuthasson rajta.”<sup>9</sup>

Mint arra Zsuzsanna Ozsváth<sup>10</sup> rámutatott: Radnóti versében jelen van a „testvérgyilkosság” gondolata és annak archetipikus megjelenése, Káin és Ábel története is. A költő büntudata ebben az összefüggésben is értelmezhető. Mi több: a *Huszonnyolc év* az egyik kiindulópontja annak a – többek között Zsoldos Sándor<sup>11</sup> által képviselt – nézetnek, amely szerint érdemes megvizsgálni Radnóti szuicid hajlamait, illetve az öngyilkosságról vallott nézeteit. Emellett az is izgalmas kérdés, hogy a költő élete utolsó napjait – a halálba tartó erőltetett menet idejét – miért élte meg úgy, mint aki már beletörődött az elkerülhetetlenbe.

Az utolsó előtti versszakban – miután a vers születésének egyik apropóját is megjelöli a költő: éppen annyi idős „most”, mint anyja volt a halálakor, vagyis az ő születésekor – visszatér az élet és a halál oppozíciója. A verszárlat eszmei tendenciája ugyanakkor nem feloldhatatlanul pesszimista. Bár az anya „véres áldozat”, mégis meg lehet szólítani, s valahonnan – az anyagi világon túli szférából – talán megerősítést ad arról, hogy a költő „nem hiába” él. Vagyis a költő ontológiai kérdésére pozitív választ remél. Bízunk abban, hogy élete – általánosabb síkon: az emberi élet – felruházható valamifajta értelemmel: „Anyácska, véres áldozat, / a férfikorba nőttem én, /

9 FERENCZ Győző: *Radnóti Miklós élete és költészete. Kritikai életrajz*, Osiris, Budapest, 2005, 55.

10 OZSVÁTH Zsuzsanna: *Orpheus nyomában. Radnóti Miklós élete és kora*, ford. HERNÁDI Miklós, Akadémiai, Budapest, 2004, 21.

11 ZSOLDOS Sándor: *Radnóti Miklós egy öngyilkosságról = A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Irodalom- és művészettörténeti tanulmányok*, 3. kötet, Szeged, 2001, 186–187.



erősen tűz a nap, vakít, / lepke kezeddél, ints felém, /  
 hogy jól van így, hogy te tudod, / s hogy nem hiába  
 élek én.”

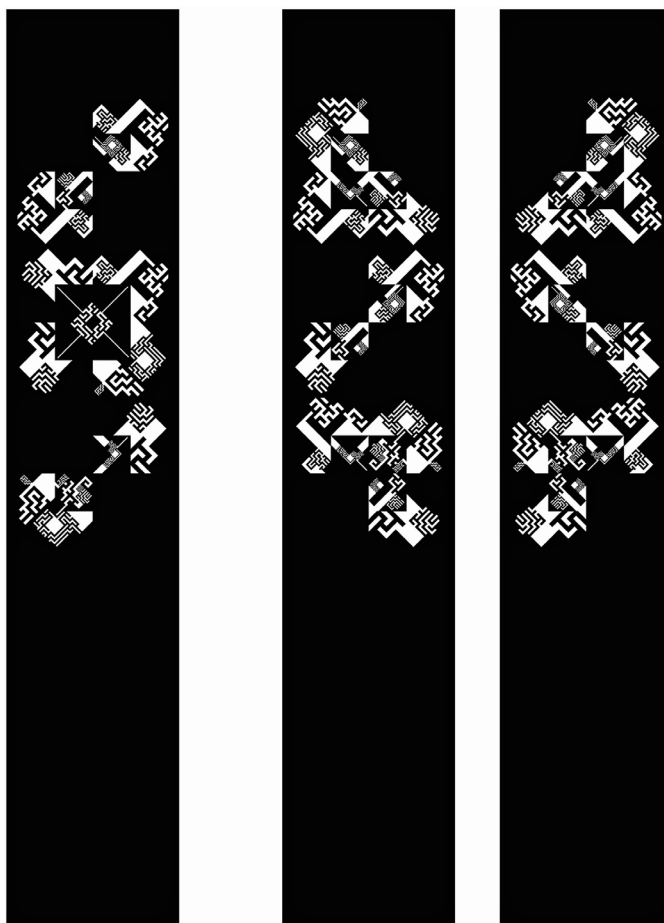
Az anya elvesztésének élménye Radnóti számára együtt járt a család – mint elsődleges szocializációs közeg és biztonságot adó érzelmi tér – hiányának megtapasztalásával. S bár gyermekként és fiatal éveiben – nagybátyja és gyámja, Grosz Dezső jóvoltából – anyagiakban nem szenvedett hiányt, az érzelmi és szociális biztonság iránti vágy végigkísérte életének ezt a szakaszát. Aligha véletlen, hogy a családi viszonyok és rokoni kapcsolatok terminológiája nemzeti és „poétikai” identitásának megfogalmazásakor is előkerül. Elég csak egy közismert példára: Komlós Aladárhoz írott – s a *Napló*<sup>12</sup> szövegébe is átemelt – 1942. május 17-i levelére gondolni:

„A szobám falán három »családi kép« van, három fényképmásolat. Barabás egyik meglehetősen ismeretlen Arany-festményének másolata, ugyanerről a festményről külön a fej, és Simó Ferenc egy nemrégiben fölfedezett festményének másolata az öreg Kazinczy-

ról. A Kazinczy-képről csaknem mindegyik »nem bennfentes« látogatóm, de az Aranyról is sokan (nem a közismert, népivé stilizált arc) megkérdezik: »a nagybátyád?« vagy »a rokonod?« Igen, – felelem ilyenkor, Arany és Kazinczy. S valóban nagy-, vagy dédnagyatyáim ők. S rokonom a hitétváltó Balassa, az evangélikus Berzsenyi és Petőfi, a kálvinista Kölcsey, a katolikus Vörösmarty, vagy Babits, avagy a zsidó Szép Ernő vagy Füst Milán, hogy közelebb jöjjenek.”

Összegzésként megállapítható, hogy az anya elvesztéséből fakadó alapvető hiánytapasztalat az ősbizalom – legalább részbeni – elvesztését is jelentette mind József Attila, mind Radnóti Miklós számára. Mint a fent idézett verseikből kitűnik, az ő esetükben a veszteségélményhez a büntudat és reménytelenség érzése is társult. De míg József Attila költői világában az anya halálát feldolgozó szövegben a csalódottság és reményvesztettség az alapvető tartalom, addig Radnóti Miklós ilyen témájú versében inkább reményteljesen és bizakodva tekint az életnek a halál feletti dominanciájára.

12 RADNÓTI Miklós: *Napló*, Magvető, Budapest, 1989, 209–210.



Paraván grafikai terv

MIRTSE ZSUZSA  
**A Felejtés palotája**

Sok helyen jártam már életemben, de a Felejtés palotájában még egyszer sem sikerült, pedig erre vágytam a legjobban. A Felejtés palotájában lakott a Felejtés hercege – rajta kívül senki más nem tehetette be oda a lábát. Úgy mesélik, csak nagyon kevés embernek adatott meg, hogy találkozhatott vele, pedig mindig úton volt. Azt mondják, aki felejteni akar, mindig úton van.

Amikor levelet írtam neki, hogy látogasson meg, mert szükségem van rá, vagy még inkább: hívjon meg a palotájába, nem válaszolt. Pedig velem lenne dolga, mert gyakran nagyon szeretnék felejteni: vonszolom magamon uszályként nemszeretem emlékeimet, amelyekre soha, de soha nem akarok emlékezni. De mert mindig velem vannak, mindig ott csücsülnek, kiabálnak a fejemben, nem tudok megszabadulni tőlük.

Így gondoltam most is, gallyakból összehordott fészken ücsörögve. Ide, a kedvenc fáim közé szoktam menekülni, ha nagy a rendetlenség a fejemben, és az éjszaka után nem akar megébredni bennem a hajnal. S mert sokszor megesisik ez velem, hát gyakran kijövök az erdőbe.

Olyan világban akarok járni, ahol egy nagy radírral bármit ki tudok törölni a fejemből. Amit csak akarok. A Felejtés palotájába akarok eljutni, és megkeresni azt a sosemvolt herceget...

...Valamikor az erdőt tündérek lakták. A fák odvában, a fűszálak között építettek otthont maguknak. A tündérek pontosan olyan sokfélék, mint mi. Nincs is mindegyiknek szárnya, és bizony ők sem tesznek mindent jól. Ismerek haspók tündért, hórihorgast, nagy fülűt, és szeplős arcú is van közöttük. Az egyik mindent odaadna azért, hogy szeressék, de rosszul adja oda mindenét, így nem kell az embereknek, kerülnek a társaságát. A másik mindenhol ott tekereg, mindenhol felüti a fejét. Láthatatlan pókfonaival szövö körbe áldozatát – ez elég nyomasztó annak, akit befon, így előle is menekülnek. Ezért neki sincs otthona igazából, csak úgy tekeredik a világban céltalanul.

A tündéreknek nem lehet túl jó, mert nem ismerik a mamájukat. Egyszer csak ott találták magukat az

erdőben, de maguk sem tudják, hogy mióta vannak ott. Azt mondják, én is tündérnek születtem, ám ezt nem hiszem, mert én emlékszem a mamámra. Amikor kicsi voltam, volt rendes ágyam, szobám, palotám – aztán valahogy itt kötöttem ki mégis, közöttük. Itt voltam szinte minden áldott nap, ha csak tehettem, kiszökdöstem hozzájuk. Azt hittem, közöttük nem kell majd felnőnem soha. Mert felnőttnek lenni borzasztó dolog lehet, csupa kötelesség, feladat. És azt is gondoltam, hogy ha felnőtt leszek, akkor valami nagyon fontos dolog meghal bennem végérvényesen. Közben évről évre nagyobb lettem, de ez nem tetszett nekem, mert azt mondják: az igazi tündérek nem nőnek meg. Akkorák, amekkorák. Innen is lát-szik, hogy mégsem lehettem igazi tündér. De jó is lenne tudni, hogy ki vagyok!

A fenyő tündérét szerettem legjobban az összes közül. Sosem láttam az igazi arcát, csak a hangját hallottam, miközben játszottam az ágai alatt. Ott lakott a fában, teste eggyé vált a törzsével, karja az ágakkal. Szerettem a közelében lenni. Télen, amikor a hó megállt az ágain, nagyon szépnek láttam őt. Sokszor sóhajtozott, hogy rossz neki egyedül, és ezen én sem tudtam segíteni. Kevesen jöttek erre; volt, hogy hetekig nem láttam itt senkit. Csak egy erdőkerülő járt hétről hétre a fák között, de ő ügyet sem vetett rá. Azt gondoltam róla, hogy álruhás herceg. Nem lehetett más, mert olyan egyenes tekintete, büszke tartása volt – erdőkerülőbe talán nem zártak volna ennyi jót az égiek.

Emlékszem, mindig pénteken érkezett. Lehet, hogy több erdőt is kerülgetett, ezért jött hozzánk mindig csak ezen a napon látogatóba. Amikor először megjelent közöttünk, valami megváltozott az erdőm életében. Utána hallatlan izgalom támadt a tündérek körében. Erdőkerülőnek lenni ilyen helyen igen jó. Bármerre megy, csak úgy porzanak a tündérek mellette. Titokban mindegyikük arra vágyott, hogy az erdőkerülő őt szeresse, őt dédelgesse, de az erdőkerülő mindezt nem vette észre. Csak kotorta az avart a lába alatt – talán gombát kereshetett –, lecsípett egy-egy pirosuló szamócát, szedett néhány bogyót az ágakról, leült egy kiálló kőre, és élvezte, azt hiszem, igazán élvezte mindazt, amit maga körül látott.

Én elbújtam előle mindig – főképp azért, mert azt akartam, hogy a tündéreim örüljenek neki, másrészt láttam elég herceget, királyfit álruha nélkül is a palota körül ténferegni. Persze így is észrevettem, ha óvatlan voltam, de mire a közelembé kerülhetett volna,

elfutottam, el, a fenyőtündér gyantás teste mögé. Onnan leskelődtem titokban.

Ott, az erdőben éltem az igazi életemet. Amikor ott-hon kellett maradnom, úgy éreztem, az a nap kihullik az életemből. Emlékszem, egyszer nyirkos, hűvös idő volt, a torkom is fáj, ezért apám megtiltotta nekem a csavargást. A palota kertjében ücsörögtem és unatkoztam, amikor a szökőkúthoz vezető ösvényen ismerős alakot láttam felém közeledni. Rögtön felismertem, pedig egészen más volt, mint ahogy eddig láttam őt: gazdagon díszített ruhát viselt, lábán pedig finom bőrből készült csizmát. Magabiztosan járt a palota kertjében is, mintha ő is palotában született volna. Emlékszem, haragos voltam, becsapva éreztem magam. Mit keres itt? És miért itt? Szegény tündéreim! Jobb lett volna nektek egy igazi erdőkerülő, aki nem csak kirándulni jár közétek!

A herceget persze mindez nem érdekelte. Hű, de magabiztosan odajött hozzám, hű, de kedvesen az államhoz érintette az ujjait, felemelte leszegett fejem, és így szólt hozzám:

– Te itthon vagy itt, ugye?

Nem szerettem ezt a magabiztos hangot. Dacosan néztem a szemébe.

– Semmi közöd hozzá. Semmi közöd hozzám.

– De a te királyapád lakik a palotában, ugye?

Erre már nem is feleltem. Ki akartam menekülni a kiskapun, ahogy szoktam, az erdőm felé, de kétségbeesetten állapítottam meg, hogy a legundokabb, csupa selyem és bársony ruhám van rajtam, vacak csipkéekkel a csuklók fölött. Hogy megyek így most az erdőmbe? Oda mindig csak viseltes ruhában jártam, amiért nem volt kár, ha kiszakítják az ágak. Ha meglátnak így a tündéreim, soha többé nem hisznek majd nekem. Azt mondtam nekik egyszer, hogy nem tudom, honnan jöttem, és ők ezt elhitték. Otthont adtak nekem fa odvában, patak partján – rongyos ruhámban, szakadt kendőimmel szerettek meg, és fogadtak maguk közé. Most biztos csalódni fognak bennem. De itt akkor sem akarok maradni! Megfulladok!

Ahogy a lábam bírta, futottam a titkos ösvényen, egyenesen a fáim közé. A herceg gyorsabb volt nálam: mire odaértem, már ott várt a fenyő törzséhez támaszkodva. Azt hiszem, a fenyő tündére akkor nagyon boldog volt.

– Szóval itt szoktál bujkálni? Ide menekülsz önmagad elöl? – kérdezte még mindig kedvesen. Nem

mertem válaszolni neki. Pontosan tudtam, hogy az összes tündérem hallaná, amit mondok.

– Nem vagy valami barátságos... – folytatta a herceg, de én már nem figyeltem a szavára. Tudtam, hogy bármit válaszolok, elárulom vele magam. Igaz, azt is éreztem, hogy így is, úgy is haragudni fognak rám. A fonáltündér mérges lesz rám, talán irigy is, hallottam a patakban lakó dohogását, éreztem a fenyő tündérének szúrós tekintetét a bőrömön, és szinte biztos voltam abban, hogy a bogyófejű is megint kettő helyett eszik majd bánatában, hiszen nem érte jöttek, nem váltja meg itt őt senki sem. Nem volt kedvem már az erdőben sem maradni. De akkor hol legyek? Hová menjek? Hol bújjak el a világ elöl?

– Gyere velem, a palotámba – mondta a herceg, mintha meghallotta volna a gondolataimat. – Ott nem fogsz emlékezni semmire, amire nem szeretnél, nem lesz fontos, amit most gondolsz, mert úgyis elfelejted a következő percben. Nem őrizgeted majd a haragot, a tüskéket sem a bőrödben. Úgy is lehet ám élni. Gyere, ha nem félsz. Ezt akartad mindig, nem?

Ő lenne hát? Ő lenne a Felejtés hercege, aki nappal álruhás herceg meg erdőkerülő, és még ki tudja, mi minden más? És én lennék az, aki tényleg el akarja hagyni mindenét, az összes félelmét, emlékét, amelyet ki akar radírozni a fejéből? Ezt akartam, most már ne hátráljak meg! Nem hátrálok meg.

– Jó, induljunk! – vágtam rá, mielőtt meggondolhattam volna magam. Futottam, ahogy a lábam bírta, hiába kérelt a herceg, hogy lassítsak, mert alig tud lépést tartani velem. Fel sem fogtam, ami történt, és hálát sem éreztem, pedig értem jött, hozzám, hogy elvigyen a Felejtés palotájába, ahogy mindig is szerettem volna.

– Most jobbra fordulj, a tölgyfánál! Vigyázz, árok! A fahídon fuss át! – kiabálta, s én szedtem a lábam, ahogy csak tudtam.

Egyszer csak a ködben egy hatalmas palota derengett fel előttem. Tornyai tejféhér párába vesztek. A kapubástya kőfalára egy évszám volt cifrán vésve – feltehetően akkor építették –, fölötte összetekeredett kígyóalak domborművét láttam. A délnyugati szögletben magas, hatszögletű torony emelkedett, amelynek külső falába, a berakott kőbe faragva egy F és egy H betű volt olvasható. A kapubástya felvonóhidja most leengedve kérkedett, hívogatott maga felé. A kastély körül kereszt alakú pincéket építettek, amelyekbe felülről, kis üregeken hatolhatott csak be a világosság. Biztos ezekben a földalatti üregekben

szokta az alattvalóit kínoztatni. Biztos, hogy be akarok menni? Hátranéztem rá, de nem tűnt úgy, mintha kegyetlen hangulatában lenne. Fújtatva jött utánam az úton, és integetett felém.

– Állj meg már, úgysem tudsz bemenni! Nem ismered a varázsigt! Ejj, de nevetlen vagy! – dohogott mögöttem, de feleslegesen tette, mert magamtól is megálltam volna. Tényleg nem tudom azt a vacak varázsigt.

– No, mi lesz? Beeresztesz, vagy addig álljak itt, amíg meggyökerezik a lábam?

– Most már aztán elég! – dobbantott dühösen, és láttam rajta, hogy komolyan felbosszantottam.

Megszéppen néztem rá. Még a végén tényleg elrontom. Rögtön előhúztam a zsákomból a legszelidebb mosolyomat, és halkán csak annyit mondtam:

– Engedj be...

A herceg odalépett a hatalmas, vaskos faajtó elé, végigsimította kezével a kilincset.

– Emlékezz! – mondta halkán, mégis hegyeket mozgató erővel.

Az öreg faajtó nyikorogva kitért. Beléptem. Sötét volt odabenn. Hatalmas teremben találtam magam. A homályban, a falakon, gyertyák fényével megvilágítva, különféle díszes keretekben képek imbolyogtak. A képeket árnyéksárkányok őrizték, testetlen, félelmes szörnyek, akik nem hagyták, hogy túl közel lépjek a képekhez – én viszont közelebb akartam lépni hozzájuk, mert ismerős volt valahonnan mindegyik kép, mindegyik arc.

Az egyik keretben a mamám képe. Fiatal még, mosolygós; emlékszem erre az arcra, meleg, puha kéz tartozik hozzá – érzem a bőrömön a simogatását, vele ringatta dióbölcsemet. Mellette újabb keret, benne a kislánykori szobám. Nem szerettem ott lenni, mert vigyázni kellett rá; mert túl takaros volt, túl rendes.

Még egy keret: csinosan öltözött kislányok mosolyogtak a vásznon, selyemszalagokkal a hajukban. Apa azt szerette volna, ha velük barátkoznák, de nekik nem volt fülük rám, nem értettek, nem fogadtak be maguk közé. Nem tudtam velük beszélgetni, beszélgettem hát a nyikorgó szekrényajtókkal, a koptasztallal, a sötét szobával. Untattak, bosszantottak akkor – szégyelltem most magam emiatt.

A főhelyen, díszes keretben az én szigorú apám. Belém fúródik a tekintete – jaj, de sokszor éreztem ettől nyavalyásan magam, amikor valami rosszat tettem! Igaz, mindig úgy éreztem, hogy valamit rosszul

teszek. Vagy legalábbis sosem elég jól. Sosem úgy, hogy apának tessenek. Így előbb-utóbb el is ment a kedvem a nagy jótettek véghezvitelétől – úgysem volt jó neki semmi.

Ha picit jobbra léptem, a szememben furcsa láng villant fel... Biztos a gyertyák hamis fénye okozta. Közelebb léptem, de bizony ott volt az a láng, bár hogy billegtettem a fejem. Átmelekedtem tőle.

– Lépj be! – súgta a Felejtés hercege a hátam mögött. – Lépj be hozzá, vár téged.

– Járt itt már más is előttem? – kérdeztem óvatosan.

– Soha. Ezek a te képeid, a te árnyaid és szörnyeid, neked kell legyőznöd őket, hogy megnyíljanak előtted a képek. De csak előtted nyílhatnak meg. Más hiába nézi, nem lát semmit. A képek nem mutatják meg magukat idegennek. Hiába állnak százan is előttem, csak falakat látnának mindenütt. De ami másnak csak fal, neked kapu is lehet. Nyisd meg magad, állj szóba az emlékeiddel, merj szóba állni velük, és akkor maguk közé fogadnak. Beengednek majd a képeid. Átfesteni utólag nem tudod őket, ám nem fogod megbánni így sem a találkozást. Ne felejtsd: a sárkányok, ha érzik, hogy elég erős vagy, félreállnak, és továbbengednek. Ha viszont elbizonytalanodsz, akkor minden erejükkel visszatartanak.

Hozzáérintettem az ujjam a képhez, és éreztem, ahogy a felszíne a bőrömet magához húzza. Elkaptam a kezem, de akkor már késő volt – ott éreztem az ujjam hegyén azt a bizsergést. Újra meg kellett érintenem a vastag, fényes festéket. Végigsimítottam rajta, míg megállt a kezem apa festett pocakján. Éreztem, ahogy átszívódom a képen, aztán mintha valami hosszú, sötét alagúton suhannék át, majd egyszer csak odaát találtam magam, apa könyvtárában.

Egyedül ült ott, a térdén kinyitott, bőrkötéses könyvet tartott, de nem olvasta, csak nézett fáradtan maga elé. Minden öreg volt abban a szobában: a kifényesedett kartámlájú, faragott szék, a zsámoly, amelyen a lábát szokta nyugtatni, a súlyos függönyök az ablakon. Szívszorogató érzés volt így látni az én mindenkinél erősebb apámat. Hirtelen valami nagyon jót akartam tenni. Valami olyat, aminek biztosan örül. Amit még én sem ronthatok el. Láttam a nyakát oldalról: mély árkok, ráncok hálózta be a bőrét, mint a kiszáradt folyómedrek a tájat.

Mennyi elszámolatlan dolgunk volt egymással! S leginkább azért, mert talán nem bízott meg igazán

bennem, és én sem benne. Jót akart nekem, tudom, de helyettem akart mindig dönteni, mert én csak lánygyerek vagyok, nem fiú, ahogy szerintem szeretne volna. Ezért menekültem az erdőbe, ezért lett tele a fejem a tündérekkel. Nem akartam a világban élni; azt hittem, teremthetek helyette másik világot magamnak. Sosem akartam szembenézni magammal, sőt, inkább kikerülni akartam mindig minden összeütközést – sok mindent megértettem ezekben a percekben belőlünk, és... az volt a legkülönösebb, hogy egyáltalán nem éreztem rosszul magam mindentől.

Mindig azt szeretne volna tudni, látni, hogy jó királynő lesz belőlem, ha majd egyszer nagy leszek. Ő kijelölte az utat – én pedig gyakran letértem róla. Haragudott rám ezért. Én pedig rá haragudtam, mert azt éreztem, nem is engem szeret, hanem azt a képet, amelyet rólam festegetett magában, s amelyhez nekem semmi közöm sincs.

Nem akartam felnőni azért sem, mert ez elviselhetetlenül, gyötrelmesen és felfoghatatlanul azt is jelentette, hogy ő akkor már nem lesz nekem. Amikor kicsi voltam, el akartam neki hozni a halhatatlanság italát, az örök élet vizét, de aztán gyáván és hazugul azzal menekültem egyik napból a másikba, hogy még nem vagyok elég erős hozzá. Nem tudtam küzdeni, harcolni semmiért. Nem akartam nagy dolgokat, csak jól akartam lenni az én apró világomban. Azt gondoltam, ha nem nővök fel, őt sem veszítem el. Háztetőkön mászkáltam, fittyet hánytam az udvari rendtartásra, szóba álltam mindenkivel, főleg olyanokkal, akikkel kiváltképp nem szeretne volna – nem lehetett túl sok öröme bennem...

Most hirtelen máshogy gondoltam mindent. Meg akartam neki mutatni, hogy nincs mitől félnie, s hogy nem volt hiába mindaz, amit értem tett. De mit is tudok én a világról? Ismerem például az erdőt. Azt nagyon ismerem! Tudom a nevét minden fának, hogy mikor melyik gomba üti fel a fejét a lehullott levelek között, mikor melyik bogyó érik, felismerem a tavaszi héricszet, a fekete kőkörcsint, és ismerek sok tündért is. Igazít! Attól tartok, neki ez mind nem fontos...

Elkeseredetten kapaszkodtam meg a könyvespolc szélében – majdnem levertem azt a jókora üveggömböt, amelyik a szélén volt. De hogy került oda? Nem emlékszem erre az üveggömbre, pedig úgy ismertem ezt a könyvtárszobát, mint a tenyeremet: amikor nem az erdőben bujkáltam, leginkább itt szerettem üldö-

gelni. És mégis, most itt van. Megnéztem még egyszer. Üveggömb volt, nem is akármilyen... Lehet, hogy a Felejtés hercege varázsolta ide?

Óvatosan megemeltem, megrázogattam, és az aljára lerakódott levéltörmelék felkavarodva keringeni kezdett. Az üveggömb alján parányi szoborkirálynő vált láthatóvá: hosszú hajában, szeplős arcában felismertem magam. Felnőtt volt, végérvényesen felnőtt. Ilyen leszek hát? Ez lenne a jövő? Nem is tűnik féltelmetesnek! Körülötte csipetnyi gyerekek ültek; ha jobban megnéztem, hasonlítottak is egy kicsit rám. Megdöntöttem az üveggömböt, a levéltörmelék félig betakarta a parányi szoborkirálynő testét, de a mosolyt így is láttam az örök életet kapott arcán. Azt gondoltam, csak annak van ilyen mosolya, akire vigyáznak, és akinek van kire vigyáznia. Milyen jó volna, ha mindez egyszer igaz lenne!

Odacsentem neki az üveggömböt az asztalára királylányostul, csipetgyerekestül. Az se baj, ha nem pont így lesz. Azért majd megpróbálom – hátha sikerül. Most az a legfontosabb, hogy királyapám is láthassa mindezt, és megnyugodjék. Azt hiszem, ha látja a jövőmet, akkor talán megbékél velem. Akkor talán elhiszi, hogy akármilyen girbegurba is az utam, jó irányba vezet. De azt is sejtettem, hogy rögzös is lesz ez az út, s lehet, hogy sokszor elbukom majd rajta. Mégis azt éreztem, végig akarom járni, ha kőkockánként is.

Lábujjhegyen a háta mögé settenkedtem, és csendesen vártam, amíg elbóbiskol. Aztán oldalról finoman odacsúsztattam az asztallapra az üveggömböt, óvatosan kihátráltam a szobából, és hopp, máris el akartam tűnni a könyvtárból, vissza, a herceg palotájába. Sikerült!

Újra a Felejtés termében álltam, apám képe előtt. Ránéztem a kezemre: még egy kicsit festékfoltos volt – rákenődött egy kis olajzöld és bíborvörös a palástjáról. Felnéztem a képre, kerestem azt a pici fényt. Nem kellett sokáig keresnem. S tudtam azt is, hogy most már mindig látni fogom apa szemében, akár honnan is nézem. Hálás voltam a Felejtés hercegének, kimondhatatlanul hálás. Igaza volt: a felejtéshez az emlékezésen keresztül vezet az út, most már tudom.

– Bármikor eljöhetsz ide, ha folytatni akarod – mondta, miközben a kandallóhoz támaszkodva öszszefonta a melle előtt a kezét. – Most már ismered az

utat. Tudod a varázsigt, láttad a képeidet. Amikor kedved van, gyere nyugodtan. Én itt leszek. Neked mindig itt vagyok.

Végignézttem a falakon, még egyszer, utoljára. Sok még ott a kép.

Azt nem tudtam, hogy mikor lesz kedvem folytatni, azt sem, hogy lesz-e hozzá erőm egyáltalán, de ez most nem is volt fontos. Azt viszont pontosan tudtam, hogy a Felejtés hercegével még találkozni fogok. Elég lesz újra és újra visszaemlékezem rá...

Hogy a fenyőben lakó tündérrel mi lett, nem tudom. Mostanában ritkábban járok ki az erdőmbe. S ha mégis, nem egyedül. Keresem az ismerős fákat, de már nem szólalnak meg nekem, nem értem a szavukat. Ha viszont gombát találok egy öreg tölgy mohapárnái között, vagy a hóban meglátom egy szarvas patájának a nyomát, mégis megörülök. Most ezt adja nekem az erdő, és én elfogadom tőle, amit földabroszúra tesz.



*Személyes mandala (2017)*

KOVÁCS ISTVÁN

## „Mindvégig veletek...”

A tavasszal sürgős kerti munkák idején  
 az ember nem hallgat rádiót.  
 Amikor 2010. április 10-én lányom felhívott,  
 s megrendült hangon kérdezte:  
 „hallottam-e a hírt...”,  
 anélkül, hogy befejezte volna a mondatot,  
 pengeélesen hasított belém,  
 hogy az csakis  
 a katyni megemlékezésre tartó  
 lengyel küldöttségről szólhat.  
 A tragédia helyszínéről mit sem tudva,  
 eszembe jutott Gibraltár,  
 az emigráns lengyel kormány első miniszterelnöke,  
 akinek – a háború pokoli saktáblájáról –  
 azért kellett eltűnnie,  
 mert jelenlétében Katyínról  
 nem hazudozhattak szemérmetlenül  
 a világpolitika döntéshozói.  
 Az ő nevével is kiegészíthető  
 a szmolenszki tragédia lajstroma,  
 Cyprian Norwid kilencvenhat sorból álló  
 gyászrapródiája...

Kilencvenhat név.  
 Ne lobbanjanak el,  
 mint a Hamu és gyémánt  
 kiátkozott hőseire emlékező  
 pálinkáspohár-kandeláberek.  
 Legyenek ércbe vésve,  
 hogy ne csak a messzeségbe révedve  
 soroljuk őket  
 a megemlékezések idővel  
 mind ritkább pillanataiban.

Andrzejét,  
 akit személyesen ismertem...  
 Néhány évvel azelőtt én továbbítottam neki  
 a párkányi magyarok segítségkérését,  
 akik szobrot akartak állítani Sobieski Jánosnak.  
 Kevés szóból is értett.  
 Képviselhettem őt a lengyel király  
 emlékművének leleplezésén.

A szobor talapzatára azóta felkerült  
 Andrzej márványtáblája.  
 A történelmi idő csapdájában  
 így lett ő is a párkányi csata hőse.

Az emigráns lengyel kormány  
 utolsó köztársasági elnökét  
 a krakkói Zbigniew Herbert Gimnázium  
 névadó ünnepségén ismertem meg.  
 Évekkel később  
 tekintetét magamon érezve  
 fordítottam magyarra levelét,  
 amelyet a Budapestről Balatonboglárra száműzött  
 Teleki-szobor avatóünnepségére írt 2004 tavaszán.  
 Benne a barátság  
 zsarnoksággal szemben dacoló magyar hőseiről  
 Mickiewicz szavaival emlékezett meg:  
 „Ha elfeledem őket, Te, Isten a mennyben,  
 Felejs el engemet.”  
 A költő intelme  
 szmolenszki halottaink emléke iránt  
 is kötelez bennünket.

Barátságunk törvényesített napja  
 első díszvacsoráján  
 nyílt lehetőségem a lengyel köztársasági  
 elnöknek és feleségének átadni  
 a címében beszédes könyvet:  
 „Mindvégig veletek voltunk”  
 Lengyelek a magyar szabadságharcban.

„Mindvégig veletek voltunk...”:  
 a lengyel légió parancsnoka  
 búcsúzott e szavakkal a magyar nemzetől  
 1849 augusztusában.  
 A kimondott szó  
 mint teremtő erő  
 része a világmindenségnek,  
 ahol a múltat, a jelent, a jövőt  
 egyé szegecselik a csillagok.  
 Fényükben visszhangozhat  
 az időtlen bizonyosság:  
 „Mindvégig veletek...”

Kovács István és Zsille Gábor versét abból az alkalomból közöljük, hogy április 6-án Budapesten felavatták a *Memento Szmolenszkért* elnevezésű köztéri emlékművet.

ZSILLE GÁBOR

## Szmolenszk

Április tizedikén, kétezertízben  
kora délelőtt otthon voltam,  
saját készítésű mákos gubát ettem  
és az Eurosport csatornát

bámultam: sírepülést adtak élőben.  
A fő esélyes egy lengyel volt,  
a sokszoros bajnok Adam Malysz, a nép  
csak úgy hívta: a viszlai sas.

Még tíz versenyző, és végül majd felbukkan  
a lengyel hős a német sáncon,  
a kommentátor szerint már nem kellett sok,  
hogy ünnepeljen minden lengyel.

És folyt tovább a verseny. Egy perccel később  
a képernyő alján angolul  
megjelent: „Csatornánk párizsi központja  
együttérez a lengyel néppel

a szmolenszki tragédia órájában.”  
Valami nagy baj történhetett.  
Gyorsan a részleteket a világhálón:  
egy fotó a lezuhant gépről,

Lech Kaczyński elnök, kilencvenöt társa,  
köd a leszállópálya felett,  
az áldozatok Katyńba igyekeztek,  
Putyin a helyszínre sietett –

majd vissza a tévéhez, mert Malysz ugrott,  
elrúgta magát a nagysáncról,  
és csak szállt, csak szállt a viszlai sas, szárnyát  
nem érintette gyöngye nyárfa,

ívbe feszült testét nem tépte robbanás,  
röpte sértetlen volt, a pályát  
nem lepte köd, s tökéletes technikával  
ért végül talajt, siklott, megállt.



ZSIGMOND ANDREA

## Kivágják a cseresznyéskertet?!

Egy színházi metaforaháló felfeslése

„Tetszik Önnek ez a kert? Vigyázzon, hogy ne tegye tönkre, mert az öné.”<sup>1</sup>  
(Malcolm Lowry)

Mi a színház? Minek gondoljuk, mit várunk el tőle? A választ sokféleképpen lehet keresni. Egyik módja a probléma felfejtésének, hogy megnézzük, milyen metaforák segítségével szoktunk beszélni a színházról. Egy korábbi tanulmányomban már kísérlet tettem arra, hogy egy színházi alkotó metafora-repertoárját feltérképezsem. Ariane Mnouchkine-nel, aki több mint ötven éve a francia Théâtre du Soleil rendezője és igazgatója, megjelent egy beszélgetőkönyv magyarul;<sup>2</sup> abból kigyűjtöttem Mnouchkine összes színházra alkalmazott metaforáját, rendszereztem az anyagot, és következtetéseket próbáltam levonni belőle.<sup>3</sup>

Jelen szövegben szintén metaforák vizsgálatára vállalkozom, hivatkozva helyenként a korábbi gyűjtésekre. Ezúttal nem egy alkotóra, hanem egy szerzőre fogok elsősorban fókuszálni. Olyasvalakire, aki a következő két véglet közé sorolja magát: „Mi egyéb volnék én, mint egy kiforratlan író, és egy félíg-meddig teoretikus? [...] Erre vállalkoztam: úgy írni, hogy közben ne álljak sem egyik, sem a másik oldalra, hogy mindig a gázló közepén járjak, az életrajziség és az elméletiség között feszülve.”<sup>4</sup>

1 Malcolm Lowry-t George Banu idézi könyve mottójaként: BANU, Georges: *Színházunk, a Cseresznyéskert. Egy néző feljegyzései* (Ford. Koros Fekete Sándor), Kolozsvár, Koinónia, 2006.

2 MNOUCHKINE, Ariane: *A jelen művészete. Beszélgetések Fabienne Pascaud-val* (Ford. Fehér Anita, Körösi Petra, Molnár Zsófi, Khaled-Abdo Szaida), Budapest, Krétakör Alapítvány, prae.hu kiadó, 2010.

3 Ezt taglaló tanulmányom a 2015/1-es Jel-Kép című folyóiratban jelent meg, *Miért ne fogyasszunk kulturális terméket? Kísérlet a „színház” szó jelentésének kibontására* címmel. Itt olvasható: [http://communicatio.hu/jelkep/2015/1/JelKep\\_2015\\_1\\_Zsigmond\\_Andrea.pdf](http://communicatio.hu/jelkep/2015/1/JelKep_2015_1_Zsigmond_Andrea.pdf). (Nem éreztem problémának, hogy nem a francia eredetit használom, hiszen nem Mnouchkine sajátos fogalmazásmódjára voltam elsősorban kíváncsi, hanem egy több alanyra kiterjesztendő, szerteágazó kutatás egyik szegmense volt ez csupán.)

4 BANU, Georges: *A felügyelt színpad*. (Ford. Koros Fekete Sándor), Kolozsvár, Koinónia, 2007, 12.

George Banuról van szó. Azaz Georges Banu-ról.<sup>5</sup> Ugyanis a szerző a Sorbonne tanára (ma már professor emeritusa), és bár Romániából települt át Párizsba, azóta románul keveset, franciául viszont annál többet ír. Franciául mintegy harminc színházi könyve jelent meg; románul, többnyire fordításban, huszonöt körülre tehető a kötetei száma. Magyarul is több írása olvasható – Banuval ugyanis nem fukarkodik a kolozsvári Koinónia Könyvkiadó: Visky András vezetésével indult el itt egy színházi könyvsorozat, ami mára húsz kötetre is rúg, és a húszból jónéhányat románból, ezen belül ötöt pedig Banutól fordítottak.<sup>6</sup>

Hogy miért Banuval foglalkozom írásomban? Mert egyik könyvének címe provokatív, illetve a metaforák szempontja felől nézve érdekesnek tűnik: azonosítást tételez a színház és egy színdarab címe között. Jelen esszében tehát Banunak a *Színházunk, a Cseresznyéskert* című kötetére szeretnék elsősorban ráközelíteni.<sup>7</sup>

Ebben a könyvben Banu a Csehov-darab<sup>8</sup> tizenkilenc fontosabb megrendezését elemzi – az előadásokat jegyző külföldi rendezők mellett három román meg egy erdélyi magyar rendező (Harag György) előadása is szerepel a Banu-féle közel húszas „top”-ban. A kiválasztott előadásokat Banu a saját „nézői, élő bibliográfiám”-nak nevezi (i. m. 18. – vö. egy Mnouchkine-nál is meglelt metaforával: ’a színház ≈ könyv’), és feljegyzéseit róluk „a *Cseresznyéskert*tel való hosszú, intim kapcsolat termékei”-nek (i. m. 17), hiszen ez a naplószerű könyv „egy hosszú együtt-

5 A nevét is hol románosan, hol franciásan írjuk, ejtjük. A kolozsvári Koinónia kiadó például következetesen franciául írja a szerző keresztnévét, Georges-nak, mintegy franciának tekintve a szerzőt, de más romániai források, érthető okokból, a román verziót használják: George Banu. Magam is e mellett maradok.

6 A kiadó más román szerzőtől kiadott esszékötetei: Mihai Măniutiu: *Aktus és utánpótlás*; Andrei Șerban: *Életrajz*. George Banu kötetét a Koinónia franciából fordította magyarra. A könyvek a következők: *Színházunk, a Cseresznyéskert* (2006), *A felügyelt színpad* (2007), *Peter Brook és az egyszerű formák színháza* (2010), *A beszéd a zenéig* (2012), valamint a *Szeretni és nem szeretni a színházat* (2013).

7 A magyarul 2006-ban megjelent kötet (könyvészeti adatait az egyes számú lábjegyzetben találjuk) egy 1999-ben franciául kiadott könyv fordítása: *Notre théâtre, la Cerisaie. Cahier de spectateur* (Actes Sud Kiadó).

8 Az 1904-ben írt színdarab címét nem *Cseresznyéskert*ként, hanem *Meggyeskert*ként kellett volna fordítani – a németben, amely nyelvről az első fordítás történt, a két szó nagyon hasonló egymáshoz (Kirsche, Sauerkirsche). Játszották is a darabot a *Meggyeskert* címmel, például a budapesti Radnóti és a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színházban. De mivel Banu erre a problémára nem tér ki, a fordítója sem, meg minket sem vinne előre, erre a kérdésre nem térek ki bővebben.

élésből született” (i. m. 19) (vö. egy másik metaforával, amellyel Mnouchkine-nál is találkozhatunk: ’a színház ≈ szerelem’).

A Mnouchkine-kötet elemzésekor az volt a célom, hogy megtaláljam: a rendező vajon használja-e a színházi előadásra az „arucikk” megjelölést, beszél-e a színházról kereskedelmi, gazdasági terminusokban. Arra jutottam, hogy nem. Sőt, kijelenti: „Az előadás nem egy termék. Az egyik oldalról hetvenöt ember életének értékes pillanata, másik oldalról hatszáz-nak” (i. m. 81.). Jelen esszében ugyancsak erre vagyok kíváncsi: milyen értelmezési horizontot nyit meg George Banu, hogyan látja a színház helyét körünkben, mivel állítja szembe. Ami összeköti a két elemzett szöveget: mind Mnouchkine, mind Banu nagyon sok metaforát használ említett írásában: ezért is lettek kiválasztva épp ezek a szövegek. Vizsgálati kérdésem: kibékíthető-e az ellentét (mit mondanak erről a metaforák), amivel a *Cseresznyés kert* cselekményében is találkozunk: a megszokott, szimbolikus értékek keltette ’boldogság’-érzet versus a gazdasági ’boldogulás’? Egy művészeti alkotásnak melyik elvárásnak kell megfelelnie, megfelelhet-e egyszerre mindkettőnek?

Elemzésemben kizárólag az említett Banu-kötet „Jegyzet”-nek nevezett bevezetőjére fogok kitérni. Banu ebben a cseresznyés kertet a színház metaforájává avatja. „A csehovi gyümölcsösre gondolni azt jelenti, hogy nézői mivoltomban rákérdezek arra, ami foglalkoztat: a színházra és a könyvre” (i. m. 22). A másik oldalon, a „haladás” oldalán ez áll: „ma mit jelent a színház vagy a könyv egy televíziós adással vagy az internettel szemben? Veszélyeztetett oázisok egy maroknyi megtörhetetlen ember számára, mint mi magunk, mint Gajev és Ljubov” (i. m. 29) – utal Banu azokra a szereplőkre, akik a darabban nem tudták rászánni magukat, hogy ősi cseresznyés kertjük fáit kivágják, földjét felparcellázzák és pénzé tegyék.

Egy egész színdarab válik a Banu-könyv címében is már metaforává. Illetve a Mnouchkine-nál talált metaforákhoz képest újszerű az is, hogy fiktív szereplők helyettesítenek be bennünket, láttuk az előbb is, hogy „mint mi magunk, mint Gajev és Ljubov”. „Kreón és Antigoné ellentétes, ám egyformán legitim értékeket képviselnek. Ugyanígy az urak és Lopahin: a cseresznyés kert-komplexus ebből az eldönthetetlen tragikumból táplálkozik. A gazdaságilag hasznos és a szimbolikus hasznos közötti egyensúlyból” (i. m. 28); „A cseresznyés kert annak a feleslegesnek az áb-

rázólása, amelyet egyaránt ki fog taszítani magából a kapitalizmus és a kommunizmus, ugyanazon »gazdasági« gondolkodás két formája” (i. m. 37).

Ezzel a kettősséggel, a gazdasági és a szimbolikus keret összeférhetetlenségével már találkoztunk. Amire most szeretném felhívni a figyelmet, az egy másik keret: a színház, a magasművészet mint a sivatagban (vagyis az immár másféle „értékekre” fogékony világban) található „veszélyeztetett oázis” sémája. Ez, némileg más formában, felbukkant Mnouchkine-nál is: „Harcol-e a művészet a barbárság ellen?” (Értékértéktelen kettőse.) Az erdélyi színházi diskurzusban is találkozunk hasonló szembeállítással – ami szerint védelemre szorul a színház és amit ez képvisel: „A sepsiszentgyörgyi Tamási Áron színházat a város és a térség erős kulturális bástyájaként szeretné megtartani Bocsárdi László.”<sup>9</sup> Az oázis megvédése, a barbárság elleni harc és a kultúra bástyája egyazon séma különböző megvalósulásainak is tekinthetők.

Banu még jobban felnöveszti a *Cseresznyés kert*-szimbólum értékét a következő sorokban: „Csehov tudja, hogy végső művét, egyben végrendeletét veti papírra. [Végrendekezni, ugye, értékeinkről szokás.] A *Cseresznyés kert*nek kettős szerepet szán: egy írói pálya összefoglalását és egy életrajz lezárását” (i. m. 48). „A fehér fűrtökben egymásnak tapadó cseresznye virágok itt, a ciklus végének hangulatában úgy tűnnek fel, mint a létezés utolsó, rosszkor érkezett kivirágzása” (i. m. 50).

Azzal, hogy a korábban a színházzal azonosított cseresznyés kertet most az életmű és az élet metaforájává teszi Banu, a színház meg az élet közé tesz egyenlőségjelet – akárcsak Mnouchkine is. „Csehov addig fokozza az azonosulást, míg végül a cseresznyés kert ragyogása egybemosódik az emberi élet boldogságával” (i. m. 50).

A már idézett cseresznyés kert ≈ színház párhuzam a növény-metaforikát juttathatja eszünkbe. Fontos amúgy ezen belül a virág versus gyümölcs (szépség versus haszon!) szembeállítás. További, Mnouchkine-nál is fellelt, azaz általánosan használt metaforákat sorolnék fel ebben a bekezdésben; lássuk, a színház mi mindennek tekinthető Banu szerint. A rendezőket „szerzőnek” nevezi (≈ könyv) (i. m. 17). „Amikor régi könyvtárakban járok, úgy érzem, mintha a cseresznyés kert látogatója volnék – a könyvtárak ellent-

9 [http://marosvasarhelyiradio.ro/hirek/bocsardi\\_laszlo\\_marad\\_a\\_sepsiszentgyorgyi\\_tamasi\\_aron\\_szinhaz\\_menedzsere.html](http://marosvasarhelyiradio.ro/hirek/bocsardi_laszlo_marad_a_sepsiszentgyorgyi_tamasi_aron_szinhaz_menedzsere.html)

mondásos szépsége ilyenkor átmeneti menedékhellyé válik” (≈ érték, ≈ menedék) (i. m. 31–32); „egy prágai monostor hatalmas könyvtára a »haszontalan« gyümölcsöskert mitikus pompájával bír” (≈ kincs, ≈ templom) (i. m. 32). „Ez magyarázza a csehovi »kóruszerű« hatást, amely a *Cseresznyéskert* a Gertrude Stein által »tájkép-színművek«-nek nevezett kategóriába sorolja” (i. m. 51), „az összjátékok »demokratikus« kórus-jellege” (≈ zene) (i. m. 55); „egy művet, akár csak egy szobrot, körül kell járni” (≈ képzőművészet) (i. m. 53). „A tapasztalat középpontjában a *Cseresznyéskert* áll, ennek bolygói a művet kiteljesítő alkotások”, „A *Cseresznyéskert* megvilágítja gyötrelmeinket” (≈ nap) (i. m. 19). „A *Cseresznyéskert* egy keresztútnál helyezkedik el” (i. m. 21), „az új válaszok ismeretlen területeket fedeznek fel” (i. m. 56), „A néző naplója – egy utazás naplója”, „járkál ezen az ismerős terepen”, „szeretett tévutak” (≈ út, ≈ tér) (i. m. 19). „A megóvott cseresznyéskert természetes kolostorként szolgálhatott volna a globális gazdaság neurotikus áldozatai számára” (i. m. 32) (≈ menedék, ≈ templom); Antoine Vitez-re utalva mondja Banu: a nagy előadások „a jelentés katedrálisai” (≈ templom) (i. m. 20). Rilket idézi: „»a nagy művek... ezek a titokzatos lények»” (i. m. 25), „Újraolvasom Csehov egy sor novelláját. E rendszertelen látogatások nyomán felkavar az...” (i. m. 55), „a gyümölcsöskerttel való találkozás” (≈ élőlény) (i. m. 20). „A betegség számos »gyümölcsöskertet« megtámadott, sorsuk kétségbe ejti »szerelmes foglyaikat»” (≈ szerelem) (i. m. 23); „a lélek lázmérője” (i. m. 39); Csehovot idézi Banu: „előbb a fákat vágják ki, aztán a fejeket vágják le»” (≈ betegség, ≈ halál) (i. m. 35). Radu Penciulescu rendezésében, úgy tűnik Banunak, „az emberek egy tutaj hátán hanykolódnak, kötelek nélkül, irányt vesztetten [...] iránytű nélküli tutajon, mely a gyümölcsöskert foglyait viszi magával” (≈ hajózás) (i. m. 29).

A felsorolásban többféle értékkel találkozunk: a könyvet, a művészetet Banu a természet szépségéhez hasonlítja (egy könyvtár, mint egy cseresznyés-kert), vagy a többi művészeti ággal próbálja megragadni. A menedékhely, a templom is a védelem, a szentség jellemzőit kölcsönzi a *Cseresznyéskert*-nek; aki élőlény is, ugyanakkor maga a nap, tehát ő maga biztosítja az életet. Az úton levés, a tutajon levés is az élet metaforája lehet. Az iránytű nélkülség meg a levágott fák, fejek képe pedig külső ellen-ségre utal, a nehézségek kívülről támadják meg

a cseresznyés-kert óvá rejtekébe menekülni vágyó embert.

A felsorolásban többször is talákoztunk a ’fogoly’ szóval, ami, a többi említett metaforával ellentétben, nem ismerős Mnouchkine-tól; hacsak nem vesszük észre a hasonlóságot azzal, hogy az alkotó néha mint-ha „beteg” lenne, vagy: „Mint amikor szerelembe esünk”. A ’fogoly’ szó több okból érdekes: egy hierarchia meglétét feltételezi egy színházi kereten belül. A ’keret’ ráadásul eleve olyan szerkezet, aminek csakis a foglya lehet lenni – mindannyian foglyai vagyunk bizonyos fogalmi kereteknek, lehetetlenség mindegyiken kívül kerülnünk. Harmadszor: a színházról gondolkodók más (társadalmi, politikai stb.) rendszereknek is alanyai egyszersmind – elképzelhető, hogy a más területről örökölt fogalmi keretek összekapcsolódnak a színház konceptualizálásaival. Nem véletlen talán, hogy a kelet-európai származású Banu egy egész kötetet szán a „felügyelet” színházi jelenségének.<sup>10</sup> Abban a kötetben is elmondja (ahogy a most tárgyaltban), hogy egy politikai rendszer (elmenekült) „foglyaként” a kommunizmus tapasztalata színházi kíváncsiságának irányultságára is „rányomta a bélyegét”.

Más példái Banunak, amelyekkel nemigen találkozhatunk Mnouchkine-nál: tapasztaltuk már, hogy Banu szeret színdarabok hőseihez hasonlítani bennünket; ezt a darabok hőseivel, egymás között is megteszi (ahogy a művészeteket is metaforikus viszonyba állítja egymással). Lopahin „akár egy Oidipusz, korunk hamis hőse [...], aki azt hitte, hogy megfelelt a Szfinx kérdésére” (i. m. 21); „Lopahin Mefisztofelészhez áll közel, hiszen ugyanazt az árat kéri a menekülésért, mint amaz: a lélek vételárát” (i. m. 23). Más ismert történetre is utal: „A *Cseresznyéskert* egy csomó, egy gordiuszi csomó” (i. m. 21). Természettudományi, matematikai párhuzam: „Ez a feltáró jellegű mű, a kémiához hasonlóan, nagyszámú mutációt eredményezett az évszázad folyamán” (i. m. 27). Majd: „egyik oldalon Lopahin, a másikon Ljubov és Gajev áll. Így, mértani nyelven szólva, továbblép a körtől az ellipszis felé, amely két középpont köré rajzolódik ki” (i. m. 51). Ezek a természettudományos hasonlatok még erősebben behálózzák a *Cseresznyés-kertet* az érvényes világmagyarázó rendszerekbe.

10 BANU, Georges: *A felügyelt színpad* (Ford. Koros Fekete Sándor), Kolozsvár, Koinónia, 2007.

Tágabb összefüggéseket, valóságos épületekkel/helyzetekkel való egyezést is talál Banu a cseresznyés kert számára. Egy ismerősét idézve egy híres berlini színházra utal: „»Csehov darabja eszembe juttatja a Berliner Ensemble-t, amely a színházi emberek cseresznyés kertje volt. Az egyesítés után hiába keresik a megoldásokat a megmentésére»” (i. m. 56). Majd a saját bukaresti házukra utal Banu, amelyet a kommunizmus alatt az állam elvett az édesanyjától (a színdarabbeli Ljubov is anyafigura!), aki: „»Gyümölcsöskertjének« árójaként mindvégig hordozta a vörös vas bélyegét, és az erőszak általi kifosztottságot lélekgyilkossággént élte meg” (i. m. 25).

A megélttel, az étellel vont párhuzamoknak még nincs vége. Visszakanyarodnék oda, ahol már jártunk. Nem lehet véletlen Banu szerint, hogy olyan sok rendező vette elő az utóbbi időben ezt a darabot. Felismerik benne a jelenünket. Ebben a jelenben a darab szereplői, a rendezők vagy akár Banu részéről a nosztalgia (a cseresznyés kert vagy a színház iránt) „csupán egy utolsó ellenszegülő mozdulat, egy lehetőség arra, hogy ne kövessünk el árulást” (i. m. 33). „Vajon nem ezt jelentik a cseresznyefák, amelyeket elkezdnek kivágni, még mielőtt a kiutasított tulajdonosok elvonultak volna, még mielőtt holttesteik kihültek volna? Egy ritmusváltás világos tünete: a történelem felgyorsul, a vágyak sietősek, a győzőknek nincs pazarolni való idejük. Ez a kegyetlenség elviselhetetlen” (i. m. 33).

A Banu által felvázolt keret, egészében és részeiben (metaforák) is illeszkedik ahhoz, ami a Mnouchkine-interjúkötet vizsgálata során kirajzolódott említett tanulmányom oldalain. Vannak sajátos elemei is a Banu-féle metaforagyűjteménynek, de mindent összevetve Banu is a „színház mint érték, élet, szépség” keretet állítja szembe a gazdasági, áruk mentén gondolkodó kerettel.

„A megóvott cseresznyés kert természetes kolostorként szolgálhatott volna a globális gazdaság neurotikus áldozatai számára” (i. m. 32) – idéztem fentebb Banutól ezt a szóképekben is gazdag mondatot, amelyben egyértelmű ellenséges viszonyt vázol fel Banu a két szemléletmód között. Egyik oldalon természet, templom, gyógyulás, másikon gazdaság, globalizáció, neurózis – és az ember, amely a második „foglyaként” az első világ felé menekülne, ha az létezne még.

Ha jól értelmezem Banu szavait, ő is tiltakozna tehát a kettő ötvözése, jobban mondva az ellen, hogy

a második bekebelezze az elsőt: vagyis a művészet áruként való koncipiálása ellen.

A színház versus gazdaság keret mellett Banu egy másik szokásos keretet is felvázolt, és pedig: színház versus televízió, internet. Sok szerzőnél megtalálhatjuk ezt a szembeállítást. Egy színházelméletíró, Andreas Kotte optimistább, mint Banu, aki a könyv és a színház haldoklását festette meg *Jegyzet* című írásában. Kotte úgy látja, a színház sajátos módon reagál a mediális változásokra: „a közönség – szemben a médiakonzummal – ma éppen a színházi specifikumot keresi a színházban és kevésbé az elmesélt »történetet«. A színházat azért becsülik, mert *közvetlen emberközi viszonyokat* kínál – a képernyő és a filmvászon válaszfala nélkül.”<sup>11</sup> „Felvetődik a kérdés, vajon nem a *valóság* egyik lehetőségeként szervezi-e meg önmagát a mai színház, miközben pedig a mintha-viszony fontossága (amelyet a film őriz meg) lassan általánosan elenyészik?” (i. m. 174, kiemelés: Zs. A.). „Vannak nézők, akik [...] éppolyan mértékben keresik a reálisat a fiktív helyett, amilyen mértékben bővül az, amit a fiktivitás kínál a mindennapokban” (i. m. 175). „Mióta mediális ábrázolásformák is behatoltak életünkbe, a közönségnek fontosabb lett Steckel és az asztalok közvetlen és közvetítetlen jelenléte” (egy színészre és a hegyet ábrázoló asztalhalomra utal itt Kotte) (i. m. 172–173).

Azt olvashatjuk tehát Kotténál, hogy a mediális dömpingre a színpad a valóság, a jelenlét, vagyis az élet közegének felerősítésével válaszol (akár a szimbolikusság, a jelentésség háttérbe szorításával).

Ezt is idéztem az előbb Kottétól: „szembemene a *médiakonzummal*”. A konzumálás, a fogyasztás tehát e felfogás szerint sem egyeztethető össze a színház létmódjával, hiszen a színház erre való: „a színház többé nem társadalmi kapcsolatok *laboratóriuma*, hanem létre is hoz társadalmi kapcsolatokat” (i. m. 173, kiemelés: Zs. A.; vö. a kémiai metaforákkal, amiket Banunál láttunk). Kotte tehát azt hangsúlyozza, hogy ne vég-„termékként”, ne „műtárgy”-ként gondoljunk a színházi ’előadásra’, hanem tapasztalatok megélésének terepeként. „Robert Wilson vagy Frank Castorf rendezései mindenekelőtt egyéni realitások, amelyek az *interakcióban* jönnek létre, és elsődlegesen nem a környezethez fűződő, megfejthető vonatkozásuk definiálja őket” (i. m. 174, kiemelés: Zs. A.).

11 KOTTE, Andreas: *Bevezetés a színháztudományba*, Budapest, Ballasi, 2015, 179., kiemelés: Zs. A.

Visky András egyik friss szövege segít megoldani a gordiuszi csomót. Háromféle színházat különböztet meg esszéjében. Egyik a rendezőcentrikus „művész-színház”, a másik kettő: „az új fogyasztói szokásokat kiszolgáló színház”, és „az azonnali valóság színháza”.<sup>12</sup> Ez utóbbi: „A néző mint aktív jelenlét és résztvevő partner színháza ez, és nem az arctalan, jól domesztikált fogyasztóé” (uo.).

<sup>12</sup> VISKY András: *A mainstream vége. Jegyzetek a poszt-színházi identitásról*, Játéktér 2016/1, 58.

Azt látjuk tehát, hogy Visky az egyik, a középső színháztípusra bátran használja a „fogyasztás” kifejezést – de csak arra. Ezt tartom járható útnak. Nem tartom szerencsésnek a teljes színházi spektrumra kiterjeszteni a ’fogyasztás’, ’áru’ címkét, keretezést. Mert elterjesztjük ezt az „elmevírust” (Szilágyi N. Sándor kifejezésével élve), vagyis a színháznak ezt a keretezését, aztán csodálkozunk, ha jön a néző (jön Lopahin), és pénzéért az igényeinek megfelelő „áru” követel. A cseresznyéskertet meg, tudjuk: gondolkodás nélkül kivágja.



*Lebegő labirintus kocka II. (2012)*

BOTH BALÁZS

## *Villon a piactéren*

*Francia föld nem látott nála szebbet,  
napfényben úsznak a tornyok, tetők,  
mint galamb, száll a vers, hősín szárnya nőtt,  
s nevét hirdetve odafenn repked.*

*Dóm karcsú tornyán a faragott szentek,  
mely felgyújt csontot, izmot és velőt,  
s romlatlan, mivel már az égbe nőtt:  
nem ismerik e földi szerelmet.*

*Mézet csorgat tejszín bőrén a nap,  
s érlel két almát az inge alatt.  
Hány tavaszt látott? Szépsége időtlen.*

*Mig írom e hosszú percről a verset,  
lábam a kőben gyökeret eresztett,  
bár ötszáz éve eltűnt előlem.*

## *Giotto di Bondone: A betlehemi gyermekgyilkosság (1304–1306)*

*A palotában ötszáz fáklya égett,  
de kívül vörös szemmel járt az éhség.  
Kígyómozgású nők bronzsínű térdét  
nézte Heródes, a hold és a vénék.*

*Nyugtalan vert szíve, bár a szépet  
mohón vágyta már, mint tigris, mely széttép,  
hisz vérében tűz gerjed, nem féltékenység,  
ki fogát, körmét tudja fegyverének.*

*Három bölcs lépett arra a földre,  
hol fénylő csillag az utat jelölte.  
Anyja virrasztott, és aludt a gyermek.*

*Körben csírázott a sápadt gyűlölet:  
aztán megfűjták a szarukürtöket,  
s kétszáz ló futott akkor Betlehemnek.*

SIMON ADRI

*Aranymetszés*

Hommage à A. J. &amp; Co.

*Az Arany János utca nyugatnak egyirányú.  
Meggyötört flaszterén egyre több a kátyú.  
Vagy mintha ember hányta volna nemrég...  
Ki gondolná, hogy százados nagy emlék!*

*A járdán gurultam, mert máshol nem lehet  
– a szembeforgalomból kiűz a rettenet –,  
Nádor utca-sarktól viszont a vízre tart,  
trendi lenne ott egy tavas sziklapark.*

*Dagadó vitorlaként hátamon lobog  
dzsekim, a lég örvénylik, mint a hormonok:  
csak, mintha pajzán szélfiak szeszélye  
hajtana a hajam ziláló szembeszélbe.*

*És ha a vállam még hátizsák is húzza,  
felszállnék egy kiszolgált, vén omnibuszra,  
kemény az ülése, mint az olasz márvány –  
ám csak a turista mindentlátó-járgány*

*húz el mellettem, szorít a padkára.  
(Egy hajléktalan pár forintot tarhálna.)  
Gyalog járok én is jövő héttől inkább,  
hátha megpillantom egyszer Czóbel Minkát.*

*Az Arany Jánosról ha délnek fordulok,  
a Bazilika fénylik, mint antik fórumok,  
mely ott fehérlik zöld fasor megett,  
lépcsője tavasztól őszig jó meleg.*

*A hármás metrónak épült itt megálló,  
neve – Arany János utca – épp találó,  
ellenőrrel telten érkezik hozzánk,  
hogy lássa hasznát Isten, ember, ország.*

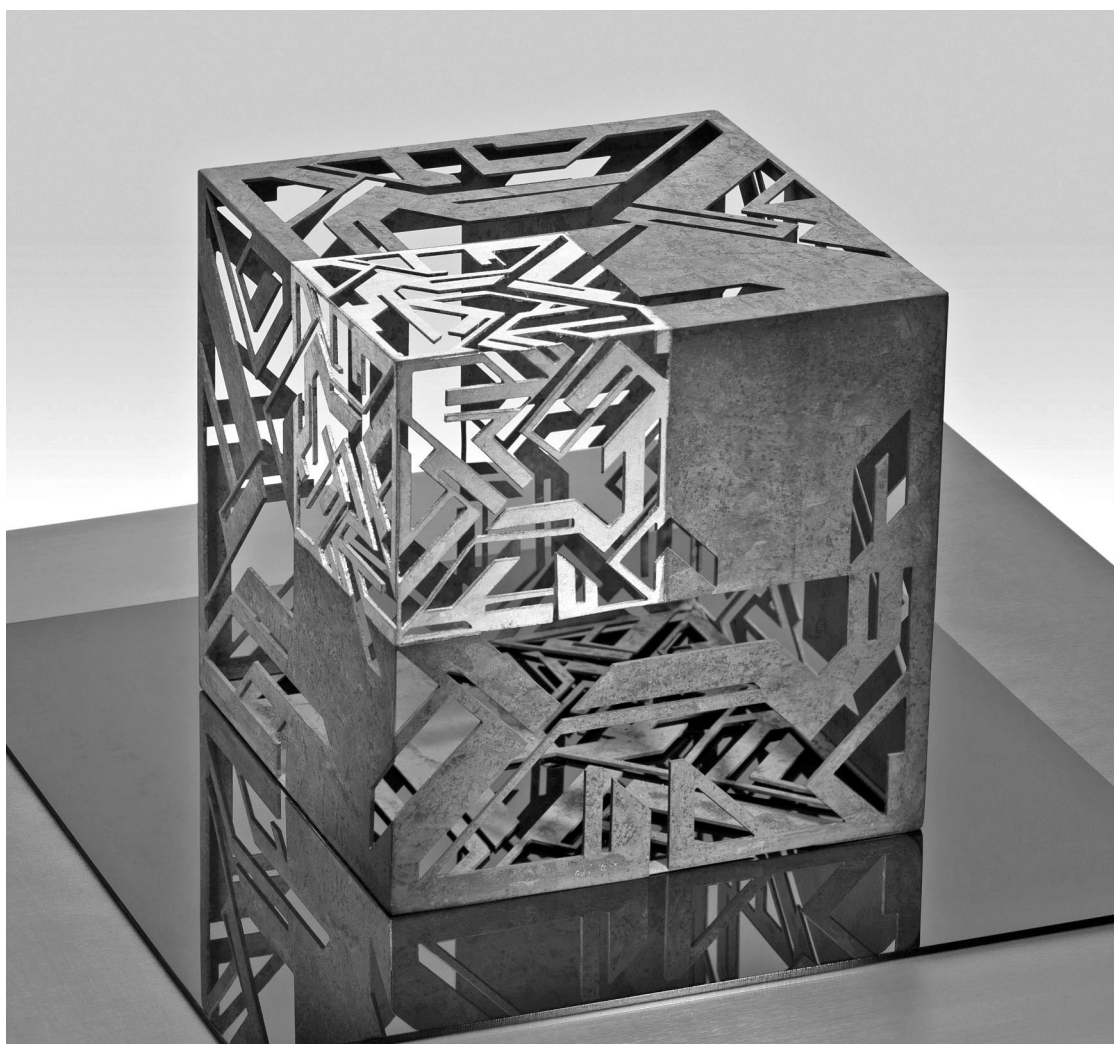
*Mert aki bliccel, megbüntetik durván:  
részt veszek inkább az égi gyalogtúrán,  
jobbomon Jánossal, balomon tán Mórral,  
még az is lehet, hogy felcsendül egy bordal.*

*Elmosolyodnának csak rajtam ők ketten,  
hogy időmhöz képest oly keveset tettem,  
de nem bánkódnék, mint levitézlett diva,  
hogy az én könyvem még nincsen megírva.*

*Körülöttünk szálldos úrszemét és karton  
– a Tejúton ballagunk, vagy a Duna-parton? –;  
csak nézem Jánost: egy fénylyuggatta felhő  
homlokán sugároz, mint a nap, ha feljő.*

*Rövidülnek lassan az árnyas nappalok:  
pár költő Arany-metsző szélben andalog.  
Jánosnak is jó lenne már kabátot venni,  
mert csupán őrajta nincs ragyogó semmi.*

*Gyöngé mellkasát reszketni ha látom,  
ráadnám vízhatlan bringás kabátom;  
szökjön az egekig szenvedélyem, lázam,  
ha már meg kell halni tüdőgyulladásban.*



*Kubus (2011)*



## „Az is a játék része, hogy nem hagyjuk meghalni nagy elődeinket”

Interjú Simon Adrival



A Magyar Írószövetség Arany János-émlékéhez kötődő irodalmi pályázatán vers kategóriában Simon Adri költő, kritikus, szerkesztő nyerte el az első helyezést *Arany Metszés* című írásával. Az alábbiakban a díjazott versről kérdeztük a szerzőt.

– *Hamar felfedezheti az olvasó, hogy Arany János A Tetétleni halmon című költeményének sorait építed be a díjazott versedbe. Hogyan esett épp erre a versre a választásod?*

– Fellapoztam a Magyar Elektronikus Könyvtár Arany János-fejezetét valami hívószóval, amire már nem emlékszem, és valahogy ez a vers került a látóterembe, ebből indultak meg bennem sorok, amikre felépült egy saját sztori. A választás tehát véletlenszerű, egyben nyilván sorsszerű.

– *Legalább ennyire érezhető Arany Epilógus című versének jelenléte, csak itt nem a vers sorait, hanem annak gondolatiságát emeled be a versbe. Mennyire tudatos, hogy e két módon is bevonod, megidézed őt?*

– Bevallom, az *Epilógus* gondolatkörének megidézése egyáltalán nem volt tudatos, de valóban van egy hangulati átfedés, valamint a közös omnibusz- és útszéltematika, amire nyilván emlékeztem, de nem volt előttem maga a vers. Viszont ami az írás során nem tudatos, még nem véletlen. A vers ugyanúgy írja szerzőjét, mint fordítva; balgaság lenne azt gondolni, hogy döntéseinket mindig racionálisan hozzuk, verseinket pedig a tiszta ész világosságában, a többi szövegtől elkülönülten írjuk.

– *Már a cím és az alcím is egyfajta játékosságot sugall (Arany Metszés, Hommage à A. J. & Co.). Az arany metszés mint fogalom már önmagában is számos értelmezési lehetőséget kínál. Ennyire fontos neked a játék? Mennyire jellemző ez más műveidre?*

– Elég fontos. A játék a költészetben kívül is kedves időtöltésem, az a szerencse történt velem, hogy gyerek maradtam, amennyire lehetett, és ez így az élet felén túl feltehetően már nem fog változni. Sajnos a mindennapi teendők zuhatagában elvesz a játéka szánható idő, ezért is fontos, hogy legalább a versekben megélhessem. A rímek, a ritmus, a metaforák játéka megemeli a költeményt, dimenzionálja, és ezt Arany mester is pontosan tudta. A művészi arányérzéknek tökéletesen a birtokában volt, vele a szél is Arany metsző, amiben andalog az ember.

– *A játékosságon túl, a vers mint ha mindjárt az első sorával üzeni akarna arról, hogy hova is helyezed Arany János személyét, életművét, de társadalompolitikai szempontból is („Az Arany János utca nyugatnak egyirányú”). Ezt csak a rendszerváltás idején szocializált negyveneseként gondolom így, vagy van e mögött valamiféle tudatosság?*

– Köszönöm a társadalompolitikai továbbgondolást, vevő vagyok

rá, mivel én is rendszerváltáson szocializálódott negyvenes vagyok. Sajnos azóta rájöttem, hogy tárgyi tévedés történt a részemről, ugyanis az Arany János utca a Nádor utcáig keletnek egyirányú. E felismerés viszont párhuzamba állítható azzal az új keletű sejtlemmel, hogy Magyarország is csakugyan keletnek egyirányú, de minimum ugyanaz a komország, mint száz évvel ezelőtt. Mindazonáltal az egész társadalmi-politikai fogalomkörünk újraalkotásra, újraértelmezésre szorul, a régi fogalmak elavultak, tartalmukat veszítették. Úgy látom, egy átalakulás veszi épp kezdetét – de az is lehet, hogy már zajlik egy ideje; ezeket a korszakhatárokat mindig csak utólag látjuk tisztán, ha egyáltalán.

– *Tovább haladnék a társadalompolitikai mezsgyén. Egy kicsit félénk kerékpáros gurul az Arany János utcán, akit a rettenet űz ki a szembeforgalomból, s aki bizony észreveszi, hogy miután a „turista mindentlátó-járgány” elől a padkára szorul, ott egy hajléktalan „pár forintot tarhálna”. Igazi tájkép, ahogy A tetétleni halmon, és igazi társadalomkép, mint az Epilógus. Ez érdekel Aranyból, magad is ennyire fontosnak tartod, hogy a társadalmi jelenségeket megmutasd verseidben?*

– A költő idegrendszere érzékeny műszer, a társadalmi vetület,

a kapcsolódó érzelmek, elfogultságok nyomban megmutatkoznak az írásműben. Azt hiszem, el sem tudnám titkolni, hogy a XXI. század elejének Magyarországon élek, Kelet-Közép-Európában. Ismerek olyanokat, akik a közéleti költészetet – jelentsen ez bármit is – direktben művelik, és nem is rosszul; én ennél jóval visszafogottabb vagyok, a verseimen inkább csak átsejlik ez a réteg; és ez a visszafogottság jellemzi Aranyt is, egy olyan befelé élés, ami sokkal rokonszenvesebb számomra, mondjuk, Petőfi harsány extrovertáltságánál.

– *Közbevetem a kérdést, lévén divatos: Czóbel Minka említése a férfi–nő viszonylat miatt volt érdekes számodra, vagy inkább a korát jelentősen megelőző költő(nő) okán?*

– Hozta a rímhelyzet. A company-ba ő is beletartozik mint kortárs költő Aranyék idején.

– *Versed számomra legalább három síkon értelmezhető: egy bicikliút az Arany János utcán, egyfajta tájkép, ahol a jelen világát észleljük, aztán egyfajta társadalmpolitikai felfogás, vagy inkább hozzáállás, odafordulás kifejeződése, nem utolsósorban Arany költészetének, jelentőségének felmutatása, s vallomás a hozzá/hozójuk (& Co.!) fűződő viszonyokról. Valóban dolgozott benned ennyiféle szándék?*

– Az a szándék dolgozott bennem, hogy megnyerjem az Írószövetség Arany 200 pályázatát, mert csábító volt a pénzdíj, amit nyerni lehetett. Ezek a jelentésrétegek szépen felépültek a vers születésekor, én is érzékeltem, de nehéz erről beszélni, mert ha flow-ban vagyok, akkor csak megtörténik velem a dolog, nincs konkrétan

olyan, hogy írói szándék megintenció. Kicsit úgy látom ezt, mint ha az a vers már meg lenne valahol egy misztikus cloud-ban, nekem csak életre kell beszélnem, bele kell mártanom az előhívó folyadékba. És hogy közben nyugodtan ráhatározhatok erre a folyamatra, bízom a költészet erejében, mint ha egy tenger lenne, aminek a hullámai megtartanak, csak fel kell feküdnöm rájuk.

– *Írod, hogy „mert aki bliccel, megbüntetik durván”. Valóban ilyen számon kérőnek, erőszakosnak érzed a jelent, ahogy a metró ellenőrei kapcsán ezt megírtad, vagy inkább csak utalsz ilyen esetekre, amelyek a sajtóban is publicitást kaptak?*

– Többnyire számon kérőnek és erőszakosnak érzem a világunkat, jóllehet nekem általában sikerül kibújni a szorításából, nem-konvencionális életet élek, nem vagyok társadalmilag reprezentatív. Nem kapott ugyan sajtópublicitást, de tavaly befizettem egy harmincezeres blicc-csekket, ami fáj egy kissé, ez tört fel bennem. Így jár, aki lusta, és nem biciklizik.

– *Azt hiszem, a vers egyik legszebb része, amikor azt írod, hogy „gyöngye mellkasát reszketni ha látom, / ráadnám vízhatlan bringás kabátom”. Ennyire félted őt, ennyire kedveled, ennyire veszélyben látod?*

– Tudható, hogy Arany János a Petőfi-szobor 1882. október 15-iki avatásán megfázott, és tüdőgyuladást kapott. Ettől kezdve állapota fokozatosan romlott, és néhány nappal később meghalt. Mire a vers a végéhez ér, a nexus a költővel annyira bensőséges, hogy előtörnek az óvó-védő ösztöneim. Az is a játék része, hogy nem hagyjuk

meghalni nagy elődeinket, hanem folytatjuk a történetüket – ezt játszottam annak idején Nikola Teslával vagy Bartók Bélával is. Bármiféle túlzás nélkül mondom: életre kelthető, élővé, aktuálissá beszélhető azok alakja, akik méltók rá, és kiállják az idők próbáját. Ez az igazi halhatatlanság – én legalábbis azt hiszem, elégedett lennék, ha még sokáig játszanának velem.

– *Provokatívabb kérdés: szoktál bánkódni azon, „hogy az én könyvem még nincsen megírva”?*

– Meg van írva, csak elő kell hívni a sötétkamrában. Komolyabban: bánkódni a múlton hiábavaló, hiszen azon már nem változtathatunk. A jelenen és a jövőn viszont annál inkább, és ha felismerjük, hogy a sorsunk alakítása a mi kezünkben van, és ehhez minden segítséget meg is kapunk, ha úgy állunk hozzá, nincs miért aggódni. A jövő bizonytalan; bármelyik nap lehet az utolsó, ezért érdemes úgy élni, hogy abban mi és más is jól érezze magát, legyen benne köszönet. Nem bánkódom, hiszen hagynak és segítenek alkotni, a költői pályán talán több van még előttem, mint mögöttem. De még ez sem fontos. Inkább az a feladatom, hogy amennyire tudok, vigyázzak a hardverre, a test és a szellem épiségére, a többit majd a gondviselés elrendezi. Nem vágyom díjakra, kitüntetésekre, főleg annak fényében, amilyen lehangoló történet folyik ezekért, nem vagyok hajlandó beállni ebbe a sorba. Arra vágyom, hogy minél több időt töltsék a jelenben, katarzist éljek és adhassak át, hogy élni segítsék, ahogy nekem is élni segítenek kedvenc kortárs és nem kortárs költőim, pályatársaim, barátaim.

**Nemes Attila**

BOGOLY JÓZSEF ÁGOSTON  
**Indázó szenvedély**

„wie ich dich nenne  
 wenn ich an dich denke und  
 du nicht da bist:”

(Friederike Mayröcker:  
*Wie ich dich nenne*, 1. strófa)

„...nem tudom, hogy csináltad, de tényleg itt voltál és minden utcai zenész olasz dallamokat játszott a kedvedért. Azért szeretem Kotort, mert még nem glancolták ki teljesen, itt vannak az idő nyomai. Úgy érzem Te is érzed azt, ami itt van.” A szikrázó napfényben fehéres kőfalak, klastrom-romok, kis települések és turisták csörgedeztetik a szót, és tagolják foltokban a számunkra már megnyílt teret, távoli nézetben az öböl mentén az egész partvidéket.

Van valami még, ami rejtőzik itt, de mutatni magát közvetlenül nem fogja soha? Nem mindig van ez így. Most veled leszek. Az idő rétegei láttatják, mennyire telített és elhagyott egyszerre a világ. A telt felhőkből testet öltő égen, az áttörő fénnel közelítek feléd. Indázó szenvedéllyel gondolok Rád. A keskeny félsziget nyílt vízre futását fékezed, nehogy végig száguldjon az öböl hosszán. Regula és szankció. A szemed sugarában. Látod ott a tengerparttól futó zöld csíkot? A tengerre igyekvő félsziget. Tanúsító jeled. Nagyfélkörben minden tág. Egy kőoszlop ott áll. Feketeruhás idős asszony az erkélyen, a parton, éppen cserzett arcú sovány férjére mordul, elég volt a pipázásból már. Három szent szobra a Szent Trifun-székesegyházban örökkön örökké őrt áll. Fenn fenyőerdők zöld foltjai fehér sziklák között, lenn illatos olajfaligetek és háromszor termő fügefák, pálmafák. A parton promenád.

Meztelen árbocrúd végén szemérmetlenül tündököl a fény. Beléd hatol egy korai reggel. A félgömb-kupolákhoz vezető lépcsőd és a dombra vivő sikátorod között folytonos simogatással érinti bőröd bársonyát. Víz mossa a mohás követ. Itt-ott izgalmas táncot jár a vízbe merülő babérfa ága. Tapintása. Zöld bőrlevél? Valami van a vízparti levegőben? Fenn az öböl fölött a naptányérra hajol egy arc. A kotori Plavi Horizont-strand finom homokszemcséiben, a testedhez érintkező felületen megmozdul a kvarc. Érzed, közelről így, de ott távol is, ő ott van a földrengést szen-

vedett keskeny utcák végén magasodó, fehér tört sziklák oromzatán. Remeteéletet él veled.

Jártál már félkörben, öbölmentén mindenfelé? Utcaikon, tereken és óvárosi hangulatokon, tengerparti sétákon, erőt gyűjtő elhatározásodban, frissen edzett lelked mélyén, ott a kérdés. Az esték csendes vonulásában, a boltívek alatt félárnyékba húzódó déli fényben, a kövezett utca fölött a két ház között kifeszített kötélén himbálózó, fakuló piros szoknya látványában ki szólít meg? Szét vannak szórva a részletek? Kotori-öböl. Beszorítva a hegyek lábánál. Látod ott azt a parti szélső utcát? Ott is ott vagyok veled. Az emeletes, nagy kőház felfelé indázik, mintha érinteni akarná a benned magasodó hegy lábfejét. Az ablakokon ódon zsaluk vonják ki a fényt a kőbe vájt szobákból, és hűvös sávok élnek árnyékéletet veled. Árnyékot kereső fénytükör? Mivé leszel? Egy tenger felőli magasból érkező, hegyoromról hozzád igyekvő szelő érinti melledet. Benne van minden. Még az a fehér sziklafolt is. Igen ott fenn, a hegyen, látod. A felhők között voltam hosszan, és most itt vagyok, de csak egy pillanatra. Büntetésből egész nap az öböl ölelő hegyláncre szórt éles kavicsokon térdepelek.

Kék vagy fehér a távol itt? A Nap ragyogásában álomarany színű vagy. Gyere, kanyargó, kőpad szegélyű utak vezetnek ide fel. Fentről harangtorony látszik, benne elnémult kolokol honol, ószláv ima zeng a romokon. Amott átjáró van két kőház között, a kőlépcsők fokai és a kovácsoltvas erkélyek némán szóródnak szét. Romok ezek, vagy a múlt elhagyott teste tárulkozik ki este? Az ódon lámpaoszlop tetején, mintha két gótikus kisházszerű világítótest lenne? Mi vagyunk benne. Als/Ob: esti, párás fényben. Az éjszakák különösek. A magukat bátorítók még ilyenkor is vízen vannak. Egy szörfös éppen bedől a vízbe a partnál. Ő lesz a holnapi motorcsónakos a kora délelőtti sétán? Majd integet. Vagy talán a burekos, aki amúgy is minden nap ezt teszi? Peti a sós túróval töltött burekot itt megkedvelheti.

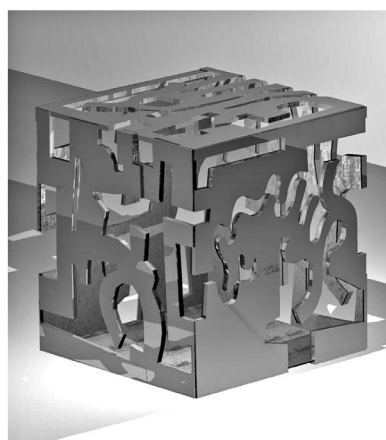
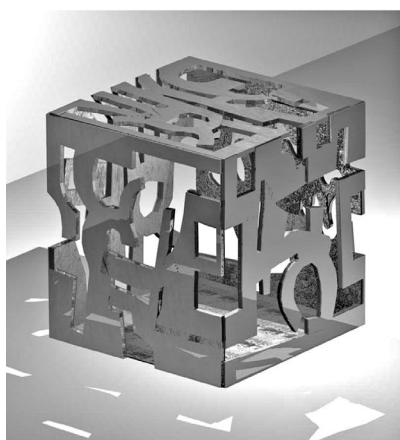
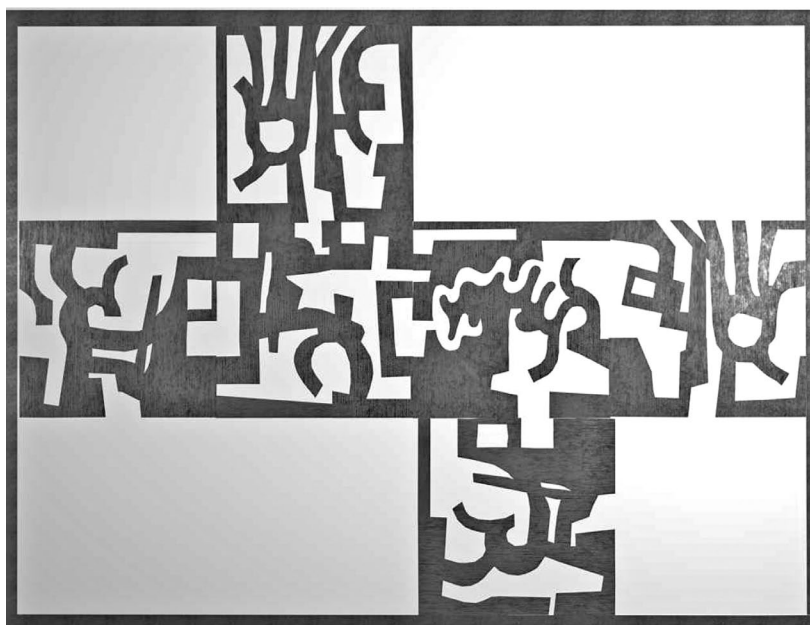
Tengeri szél lapozza könyveidet. Mayröcker és Jelinek szövegei elkísérnek téged ide, a geológiai időbe szorult öbölbe. Tengerparti szabadulás az időzáradból? A kotori Plavi Horizont-strandon sirály száll át a fejed fölött. A másik is ott köröz. Mondják, enyhén radioaktív homokszemcsékkel teli, gyógyító fővenyű ez a strand. Egy óvatlan pillanatban egy éhes sirály csap le a magasból az őrizetlenül hagyott hamburgerre. Légi parádét rögtönöz. Fekete Hegyek-, Monte Negro-, Crna Gora-, Kara Dag – Free Style, repülő üzem-

módban, a sirály meghúzza a magassági kormányt, majd eltűnik az égen a tivati repülőtér felé. Fantasztikusan tud repülni, megirigyled. Földön maradsz. Sétálni viszlek. Egy hűvös sikátoron áramolsz át.

Ne hozz engem zavarba! Mindenhol élő metaforát találsz. Sóhajtasz az óvárosi séta közben, igen, a széleken, néha olyan helyen is látsz fát kinőni, ahol ez szinte elképzelhetetlen. Nappal felforrósodó, éjjel kihűlő köerdőben élsz, több mint egy héten át. „Este az óvárosban, séta közben néztem fel a Holdra. Valóban óriási volt. Napközben a Nappal beszélgettem és arra gondoltam, Te is ezt teszed.” Gyere, nézd, a kőfalon ez valami tengerre nyíló lőrés lehetett. Az ablaksor feletti mellvédről egy szakállas ágyú csonkja bámul kifelé.

„...az egyik sikátor ódon házfalainak mélyedéseiben egyszerű fehér gyertyák égtek. Szerintem Te

is itt voltál.” Igen. Füge, gránátalma, babérlevél illata és olasz zene árad szét az óvároson. Szíved mélyén csókomra vársz. Kőrozettás kotori emlékeid között kutatsz tétován? Elolvasod a feliratot az óvárosi ház utcai oldalán: CAFFE. Közben kétszázötven boltívén feszül benned a gyönyör. Ez kell neked itt az óvárosban. Az első levegővételnél egy közeli kőház piros kéményvégződésén akad meg a szemed. Ott van. Rámosolyogsz a Holdra. A beérkező és a távolodó hajókra is gondolsz közben. Áttör a fény mindeneden. A lelkedben egy nagy öböl tárul fel, és máris nyílik fölé a magas ég. Óriási erődszerű, ritkás felhőkkel. Tűz van benned, indázó szenvedéllyel. Újabb feliratot látsz az utcai kiülős helyen: Pizzeria, TRG. Mégis, inkább CAFFE. Ragyog az arcodon. Mosolyodban nincs regula. A Hold először a várhegy mögül kukucs-kált ki, majd úgy ragyogott éjjel, mint még soha.



Vizuális terv (2013)

BABICS IMRE

*Hajósinas*

*Rohantam*  
 ködben hánykolódó hajó fedélzetén,  
 vad tamtam  
 szólt a szárazföld felől, fényrombolóké,  
 magasan művelt mészárosok,  
 a távolsági elektrosokk  
 kezelői verték, számos önhitt kretén,  
 az orrban száz kocsmá, bár, italos bódé  
 várt, a taton kert, s egy asszony, mit érzek én,  
 ő tudta: könnytajtékja mosott...

*Rohantam*  
 árbocok, keresztrudak alatt, kigyúltak  
 sírhantban  
 porladók arcai mint Szent Elmo-tüzek  
 magasan, alantás sorban  
 élt ősöké, s dühtől kiforrtan  
 miattuk láttam: megaláztatás fűjtat,  
 duzzaszt vitorlát lankadatlan; ütközet  
 nincs, orvtámadás csak, míg sok vízbefültat  
 tengerfenékről felkotortam...

*Rohantam,*  
 uralmát veszített kormány pörgött, angyalok  
 – suhantan  
 körém – őrizték, ami elrendeltetett  
 magasan sors fölött, ismervén:  
 van döntéseken túli törvény;  
 mellem zúzó súlyos lélekkharanggal ott,  
 míg betöltött megbocsátás, hús szeretet,  
 kacagtam, Uram: alant szilárd talajod,  
 s rohantam, át világ keservén...

*Kormányos*

*Eljött időd, hogy arcom fehér borosta*  
*lepje el,*  
*tépett vitorlám égbe szállt, az kimosta:*  
*hólepel.*  
*Szívem szélrózsa, ha megáll, Feléd mutat,*  
*e mélység fölött nem tudtam más kiutat.*  
*Moslék hullámverése, tartom az irányt,*  
*hátam mögött hallom, hogy hajómból kiránt*  
*a mohó óriás kalmár*  
*hitelent,*  
*hittestvért, vérrokont, barátot egyaránt;*  
*kinek szent*  
*a sorsfeladata, óceáncsepp-tudat*  
*vagyok; az utolsó dal már*  
*közel, térdre hulltan is tartom az irányt.*

GÖMÖRI GYÖRGY

## John Maynard Keynes és Békássy Ferenc barátságáról

### 1.

A régi magyar nemesi családból származó Békássy Ferenc 1905-ben, tizenkét éves korában került Angliába, a Bedales Schoolba, egy Petersfield melletti koedukációs magániskolába. Itt kezdett verseket írni, párhuzamosan angolul és magyarul, miközben az iskola önképzőkörében előadásokat is tartott, az egyiket 16 éves korában Friedrich Nietzsche-ről.<sup>1</sup> Értelmes, nyelveket könnyen tanuló diákként már a középiskolában szerzett magának barátokat, de a legtöbb angol barátja mégis Cambridge-ben akadt, ahol Békássy 1911 és 1914 között a King's College diákjaként tanult történelmet, politikát és (az akkor még nem vizsgafeladatnak számító) irodalmat.

Békássy Ferenc legjobb angol barátjának alighanem első cambridge-i mentorát, John Maynard Keynes-t tekintette. A később világhírű közgazdász, Keynes, aki az előkelő Etonban járt középiskolába, majd fiatalon lett a cambridge-i King's College tanára, lehet, hogy már Békássy első trimeszterében felfedezte a jóképű és az átlag angol diákoknál jóval szélesebb körűen művelt fiatalembert, de úgy tűnik, igazán csak 1911 december végén, a dorseti tengerparton, Lulworthben, a görögimádó „újjogányok” egyik táborában, illetve „olvasó-találkozásán” döntött úgy, hogy jobban megismeri és felkarolja. Ezt a találkozót még a fiatal költő, Rupert Brooke szervezte,<sup>2</sup> aki akkor már egy hónapja ismerte Békássyt, és bár nem volt róla rossz véleménye, egész biztosan közös barátjuk, Noel Olivier tanácsára hívta őt meg erre a zártkörű összejövetelre, ahol végül Noel maga nem jelent meg.<sup>3</sup> Keynes eleinte kicsit még alábecsülte Békássyt, első két levelében – amelyeket a festőművész Duncan Grantnak, legbizalmasabb barátjának és szeretőjének írt – még a németeket gúnyoló

kifejezéssel, mint a „Hun”-t emlegeti,<sup>4</sup> hogy aztán hamarosan áttérjen a bizalmasabb „Feri” megszólításra, illetve megnevezésre.

Keynes volt az, aki James Strachey segítségével az elsőéves történész (!) Békássyt beszervezte az Apostolok nevű nagyon exkluzív cambridge-i társaságba. Az Apostolok szombat esténként találkoztak vagy a King's vagy a Trinity kollégiumban. Itt némi kávé vagy tea kíséretében, szardíniás kétszersültet fogyasztva rendeztek filozófiai, illetve világnézeti vitákat. A 12 állandó tagon kívül az üléseken részt vehettek a régi tagok (úgynevezett „angyalok”). Ahhoz, hogy valakit taggá válasszanak, az intelligencián és az ékesszóláson kívül a XX. század elején az előnyös külső is hozzájárult, lévén a tagok túlnyomó többsége homo- vagy legalábbis biszexuális hajlamú. Ez nem jelentette azt, hogy az Apostolok kizárólag meleg társasága lett volna, bár például John Maynard Keynes „gyakorló” homoszexuális volt 1914 előtt, viszont a szintén Apostol-tag, Bertrand Russell egyáltalán nem volt az.<sup>5</sup> Mindenesetre Keynes-t annyira érdekelte magyar barátja, hogy miután Békássyt Gordon Luce-szal együtt beválasztották az Apostolokhoz, és a fiatal magyar költő bevallotta neki, hogy szerelmes (az akkor már húsz éves Noel Olivierbe),<sup>6</sup> nem próbált vele viszonyt kezdeményezni, megelégedett egy platonikus kapcsolattal, és pár hónappal később elfogadta Békássyék meghívását Magyarországra.

Fennmaradtak Békássy mulatságos levelei, amelyekben a London–Zsenyve vonatút várható fáradalmait részletezte Keynes-nek, aki végül 1912. szeptember közepén érkezett az akkori Kis-Sennyére (a mai Zsenyére), a Békássy-birtokra.<sup>7</sup> Itt az angol közgazdász a pihenés és a társadalmi kapcsolatok mellett elkezdett dolgozni első nagyobb művén, amit az indiai pénzügyekről írt – arról pedig, hogy hogyan érezte magát Ferencéknél, több levélben is beszámolt, részben anyjának, részben pedig közeli barátjának, Duncan Grantnak. Utóbbinak részletesen leírta a Békássy–Bezerédj kastélyt, a személyzetet és a családot:

1 Erről az iskola lapja, a Bedales Chronicle tudósított 1909. október 30-i számában.

2 Geoffrey KEYNES (szerk.): *The Letters of Rupert Brooke*, Faber and Faber, London, 1968, 325.

3 George and Mari GÖMÖRI (szerk.): *The Alien in the Chapel. Ferenc Békássy, Rupert Brooke's Unknown Rival, Poems and Letters*, Skyscraper Publications, Bloxham, 2016, 77.

4 John Maynard Keynes Duncan Grantnak, Keynes Papers, British Library, Additional MS 57931, f. 1. és 3. (1912. január 5., illetve január 23.).

5 Életrajzírója szerint Keynes-nek csak 1911–12-ben tíznél több homoszexuális „kalandja volt”. Vö. Richard DAVENPORT-HINES: *Universal Man: The Seven Lives of John Maynard Keynes*, Basic Books, New York, USA, 2015, 214.

6 Keynes Grantnak 1912. február 21-én, BL, Add. MS 57931, f. 9.

7 Először a *New Hungarian Quarterly*, No. 79, Autumn 1980, 159–170., majd *The Alien in the Chapel*, i. m., 200. és 203.

„(Feri) anyja nagyon kedves és rendkívül intelligens”,<sup>8</sup> a szabadelvű apa (Vas megye főispánja) Budapesten van, és mindenki nagyon izgatott a politikai fejlemények miatt. A következő levélben Keynes ezt írta Grantnak: „Sok érdekes élményem volt, de voltak unalmas pillanataim is. Végtelen magyar társalgás vett körül, amiből egy szót sem értettem... gyakran egy beszélgetés angolul és németül kezdődött a kedvemért, de ahogy kezdett érdekes lenni... átváltottak magyarra és nem tudtam végül, mi lett az egészből.”<sup>9</sup> A magyarországi látogatás után Keynes még egy hetet töltött Bécsben, ahol remekül érezte magát – erről is beszámolt anyjának és Duncan Grantnak is, jóllehet merőben más-más hangon és szemszögből.<sup>10</sup>

Keynes egyébként kitűnő megfigyelő volt – erre utal a legfiatalabb Békássy-lány, Klára emlékezése, aki szerint amikor a cambridge-i közgazdász náluk járt, egyszer egy hosszú vacsora alatt, amikor a beszélgetésből egy szót sem értett, végig „a vendégek kezét és gesztusait figyelte”, majd ennek alapján mindegyik vendégről rövid jellemzést adott, és ezekben „döbbenetesen találó módon írta le őket”.<sup>11</sup>

Keynes már zsenyei látogatása előtt eltávolodott egy kissé Békássytól, mivel féltékeny lett Frank Blissre, Békássy vele egykorú kollégiumi társára és beszélgető partnerére. Erről is írt Grantnak, nem egészen igazságosan: „Bliss úr megérkezett és ennek borzalmas hatása lett Feri karakterére”.<sup>12</sup> Ez lényegében csak azt jelentette, hogy Ferenc kevesebb időt töltött John Maynarddal, mint a jóképű klasszika-filológus Blissel, akit egyébként még ugyanabban az évben beválasztottak (Békássy szponzorálásával) az Apostolok társaságba. Ettől függetlenül a nyári szünidőben Békássy, barátja, Gordon Luce társaságában elment Keynes-szel vitorlázni a Norfolk Broads néven ismert csatornákra Kelet-Angliában.<sup>13</sup>

A következő két évben Keynes ugyan még barátkozott Békássyval, de sokat utazott, és kevesebbet találtakoztak. A „családi” kapcsolat ugyanakkor megmaradt. 1913 januárjában Keynes például arról számolt be Grantnak, hogy meglátogatta Cambridge-ben élő szüleit, mert „Feri húga jön és elmentem, hogy megkérdezzem, lakhat-e náluk”.<sup>14</sup> Keynes – pontosabban „Maynard” – Békássy számtalan (Noel Olivierhez írt) levelében szerepel. Egyik legérdekesebb utalása Keynes alvási szokásaira és hihetetlen munkabíráására vonatkozik. „Maynard jelenléte nagyon is kellene, hogy munkára ihlessen engem”<sup>15</sup> – írta a sokkal kevésbé fegyelmezett magyar fiatalember. 1914 áprilisában, a két trimeszter közötti szünetben Keynes kibérelte egy-két hétre Virginia Woolfék vidéki otthonát, és ahogy ezt egy Noelnek írt leveléből megtudjuk,<sup>16</sup> Békássy is itt töltötte szabadidejét, Keynes-en kívül Clive és Vanessa Bell és alighanem a festő Duncan Grant társaságában, akivel majd azon a nyáron, hazatérése előtt barátkozott össze.<sup>17</sup> Itt, Asheshamban született 1914. április 24-én Békássynak egy szép szonettje, de a háztulajdonos Woolf-házaspárral ekkor nem találkozott, ők Cornwallban pihentek.

## 2.

Keynes-nek mint mentornak és kritikusnak komoly szerepe volt Békássy angol nyelvű költészetének alakulásában. A King's College archívumában fennmaradt Békássy-levelek közül kettő angolul írt verseket is tartalmaz. Az egyik egy impresszionista, szabadon áradó, de kissé egyenetlen szöveg az esőről (*Rain!*), a másik, a cím nélküli, „Trunk-things floating...” kezdetű, Zsenyéről küldött vers Robert Browning Galuppi-toccatájának szellemes paródiája. Ez a Békássy hazautazásáról szóló tizszakaszos vers formai bravúr, amit többek között Patrick Leigh Fermor is észrevett és méltányolt *Between the Woods and the Water* (*Az erdők és a víz között*, 1986) című, magyarországi útjáról szóló könyvének egy bekezdésében.<sup>18</sup>

8 Keynes Grantnak, BL, Add. MS 57931, f. 34., 1912. szeptember 12-én, és J. M. Keynes Florence Keynesnek, ugyanazon a napon, Keynes Papers, MS PP/45/168/7/182–183., Archives of King's College, Cambridge. – Ezekből a levelekből hosszan idéztem: *Hungarian Review*, Vol. VI., No. 6., November 2015, 69–73.

9 *Uo.*, illetve *Hungarian Review*, 2015/11, 72.

10 *Uo.* – Keynes anyjának 1912. október 3-án, Duncan Grantnek pedig október 5-én írt.

11 GÁL István: *A Hungarian at King's*, *The New Hungarian Quarterly* 10. No. 41. (1969), 189.

12 Keynes Duncan Grantnak, 1912. június 18., BL, Add. MS 57931, f. 25. – Frank Bliss 1914-ben belépett a brit hadseregbe, és 1916-ban elesett a franciaországi fronton.

13 Említi Békássy Noelhez írt 1914. május 18-án írt levelében: *The Alien in the Chapel*, i. m., 166.

14 Keynes Grantnak, 1913. január 23., BL, Add. MS 57931, f. 39.

15 *The Alien in the Chapel*, i. m., 112. Magyarul ugyanez (Balogi Virág fordításában): GÖMÖRI György–WEINER SENNYEY Tibor (szerk.): *Békássy Ferenc szerelmes levelei*, Aranymadár, Budapest–Zsenye, 2013, 78.

16 Lásd Békássy levelét Noelhez Cambridge-ből Asheshamról 1914. április 30-án: *The Alien in the Chapel*, i. m., 163.

17 Grant azt tervezte: 1914 karácsonyán találkozik Békássy Ferencel Bécsben. Lásd: Frances SPALDING: *Duncan Grant*, Chatto & Windus, London, 1997, 153.

18 Patrick Fermor LEIGH: *Between the Woods and the Water*, John Murray, London, 1986, 143. (P. F. Leigh itt a *New Hungarian*

Későbbi, komolyabb versei közül van még egy, amit Keynes biztosan olvasott és alighanem értékelt: ez a főntebb említett Ashehamben írott „I am a bondsman...” (Alattvalód vagyok...) kezdetű szonett, amit magyarra e sorok írója fordított.<sup>19</sup> Ami pedig Békássy Ferenc első angol nyelvű kis kötetének, az *Adriatica and other poems*-nek a kiadását illeti, azt – gondolom, Békássy Emma segítségével – éppen John Maynard Keynes kezdeményezte és intézte a Hogarth Press-szel, amelyik ugyan Virginia és Leonard Woolf kiadója volt, de Keynes ajánlása nélkül sohasem vállalkozott volna egy ismeretlen magyar költő angol verseinek a kinyomtatására. Békássyt – jegyezzük meg nyomatékosan – egyáltalán nem érdekelte Virginia Woolf, ő a Bloomsbury-csoport tagjai közül Adrian Stephennel és Clive Bellel ápolt „rokonszenvi” kapcsolatot.<sup>20</sup>

### 3.

John Maynard Keynes fontos szerepet játszott abban, hogy Békássy Ferenc hazajuthasson Magyarországra még az első világháború kitörése, pontosabban az Egyesült Királyságnak Ausztria–Magyarország elleni hadüzenete előtt. Bár júliusban Ferenc még hazautazott pár napra, a hónap legvégén vagy augusztus legelején újra Angliában találjuk, azzal a megbízatással, hogy hozza haza két, Bedalesben tanuló fiatalabb lánytestvérét. Ez kettejük közül csak Klára esetében sikerült, aki (Svájcon keresztül) tért haza Ferencel. Éva – a másik lánytestvér – ragaszkodott hozzá, hogy legalább még egy trimesztert az angol iskolában töltsön. Békássy Ferenc öccse, János is úgy döntött, nem tér haza – őt először internálták Man szigetén, majd a befolyásos Wedgwood család segítségével szabadon engedték.<sup>21</sup> Miért akart Ferenc mégis hazatérni, és hogyan volt ez lehetséges háborús időben?

A két kérdés közül először az utóbbira válaszolnánk. Mivel a bankokban már zárolták Békássyék

számláját, augusztus 11-én egyedül John Maynard Keynes, a kormány tanácsadója volt abban a helyzetben, hogy kivehessen és kölcsönadhasson pénzt Ferencnek a Svájcban át tervezett vonatútra. Bár próbálta a hazatérésről lebeszélni Békássyt, ez nem sikerült, ezért inkább segített neki egy olyan kölcsönrel, amit a háború időtartama alatt bizonyosan nem kaphatott vissza. Erről a végzetesnek bizonyuló epizódról Keynes több kortársa, köztük David Garnett is beszámolt emlékezéseiben.<sup>22</sup>

A válasz arra, miért is akart Békássy hazatérni, bonyolultabb, mint gondolnánk. Egy biztos: nem csak azért, hogy ősei szellemében a „hazát védje”, bár ez sem volt elhanyagolható tényező döntésében. Nem nagyon sietett vissza Magyarországra; tudjuk, hogy Anglia után még pár hetet eltöltött svájci nyaralással.<sup>23</sup> Nem jelentkezett önkéntesnek; megvárta, amíg behívják, s utána Pápán kapott több hónapos lovassági képzést. De azon kívül, hogy anyjának megígérte hűgái visszahozatalát, döntésében fontos pszichológiai szerep jutott Ferenc önértetének. Ez a még nem egészen felnőtt és biszexuális hajlamokkal rendelkező fiú 21 évesen úgy látta, hogy a háború esélyt ad neki a „felnöttségre” és a „megfőrfiasodásra”. Ennek külső jele a huszáros bajusznövesztés 1914 augusztusa és 1915 júniusa között, amit lehet, hogy részben James Strachey sikeres szakállnövesztése befolyásolt.<sup>24</sup>

Keynes és Duncan Grant még a háború kitörése után is próbáltak levelezni Békássyval. Keynes egy héttel azután, hogy megtudta Békássy halálának a hírét, megható szavakkal emlékezett meg Grantnak közös magyar barátjukról: „Most rendkívül rövid időnek tűnik az a nap, amikor visszarahant (Angliába), a hűgáért és az, ahogy a Leicester Squaren át sétálva, miután a közeli filmszínházban (Picture Palace)

Quarterly 1980. őszi számában általam közzétett Békássy-levelekből idéz.)

19 WEINER SENNYEY TIBOR (szerk.): *Békássy Ferenc egybegyűjtött írásai*, Aranymadár–Irodalmi Jelen, Budapest–Zsennye, 2010, 382–383. (Az itt közölt angol szövegbe több sajtóhiba csúszott.)

20 Adrian Stephent ismerte Londonban, Clive Bell könyve pedig szerepel olvasmányai közt, lelkes kommentárral: *The Alien in the Chapel*, i. m., 151., illetve BÉKÁSSY FERENC *egybegyűjtött írásai*, i. m., 202.

21 Békássy Jánost Man szigetére internálták, 1915 májusában még fogva tartották. Nem tudni pontosan, mikor engedték ki Joshua Wedgwood közbenjárására az internálásból. János 1920-ban feleségül vette Rosamund Wedgwoodot.

22 DAVID GARNETT: *The Golden Echo*, Chatto&Windus, London, 1953, 270–271.

23 Lásd *Notes*-ének jegyzeteit, illetve Gordon Luce Keynes-nek írt levelét, amiben azt írta: „kaptam tőle [Feritől] egy képeslapot Svájcából”. Archive Centre, King’s College, Cambridge, JMK/PP/45/193/59, f. 18. és Forrás, 2017/5, 125. Békássy *Versek* című kéziratban fennmaradt noteszében említette az 1914-es svájci nyaralást, ami alatt nagyokat úszott egy tóban Bazel közelében.

24 James Strachey 1914 elején Moszkvában töltött néhány hónapot, ezalatt növesztett szakállt. Ez nyugtalanította barátját, Rupert Brooke-ot, de nagyon megnövelte Strachey önbizalmát. Noel Olivier a következőket írta Brooke-nak James-ről: „Békássy találkozott veled külföldön, az új szakállával, és nagyon előkelőnek találtad”. – PIPPA HARRIS (szerk.): *Song of Love. The Letters of Rupert Brooke and Noel Olivier*, Bloomsbury, London, 1991, 270.



voltunk, azon a vasárnap estén, amikor a háború már biztosnak látszott – én nagyon levert voltam, ő meg izgatott és nem túl levert és ezt mondta: 'Csodálatos élmény lesz azoknak, akik közülünk túlélnek'. Ő maga biztos volt abban, hogy megölik. Rágondolva, szerintem a *jósága* az, amire fogunk emlékezni."<sup>25</sup>

Keynes fontos szerepet vállalt Békássy Ferenc angliai emlékének megőrzésében. Csak 1920 karácsonyán jutott el hozzá barátjának „búcsúlevele”, amit Békássy 1915 januárjában írt, de sohasem adott postára.<sup>26</sup> Ez a levél – aminek tónusa nyilvánvalóvá teszi, hogy Békássy egyáltalán nem osztozott abban a háborús hisztériában, ami a magyar sajtót a háború első évében előtölte – úgy gondolom, megerősítette Keynes-t abban a hitében, hogy az ellenkező oldalon harcoló Békássyt is megilleti a „hősi halottaknak” kijáró tisztelgés, vagyis nevének fel kell kerülnie egy emléktáblára. Ez meg is történt, bár egy helyi professzor határozottan ellenezte, hogy Békássy nevét a közös emléktáblára vegyék fel. Ezért találta ki Keynes azt a kompromisszumot, hogy barátjának neve *egyedül* szerepeljen egy kis emléktáblán a kollégium War Chapeljének ajtó felőli oldalán. Más kérdés, hogy ezzel mintegy kiemelte Békássyt kortársai tömegéből, magyar zarándokhelyé tette és megörökítette az utókor számára.<sup>27</sup>

#### 4.

A Békássy-kutatás nem zárult le teljesen fent említett angol kötetünk 2016-os megjelenésével, és valószínűleg még a „Békássy összes”-sel sem (amit jelenleg Weiner Sennyey Tibor készít elő). Az ígéretes fiatal költő elestét nemcsak John Maynard Keynes és barátja, Duncan Grant gyászolták, hanem rajtuk kívül még a cambridge-i költő, Frances Cornford,<sup>28</sup> az összes Olivier-lány, a Burmában rekedt Gordon Luce,

James Strachey és Justin Brooke, az Apostol-tagok közül Henry Norton, F. L. Lucas és Lowes Goldsworthy Dickinson,<sup>29</sup> hogy csak néhány nevet említsek. Felbukkant egy Keynes-levelel is, ami korábban elkerülte a figyelmemet, de érdekes adalék Békássy Ferenc angliai utóéletéhez. Ezt a levelet Keynes Vanessa Bellnek írta 1917. január 20-án, nem sokkal azután, hogy Bellék megvették azt a házat a dél-angliai Charlestonban, ami azóta is a Bell-család és Duncan Grant nevezetes emlékhelye (ma már múzeum). A levélben – pontokba szedve – Keynes beszámolt minden bútordarabról, amit Londonban vagy Cambridgeben be tud szerezni Vanessának, köztük egy „kínai szőnyegről”. Negyedik pontként pedig ezt írta: „Békássy ágya egészen jónak tűnik – tölgyfa ágykeret rugós matraccal és egy jó szőrmatraccal és párnával. Ezt még ezen a héten átküldöm neked.”

A levél ötödik pontja egy „Chesterfieldre” (kárpitozott szófára) vonatkozik, azt még meg kell nézetni, milyen állapotban van. Valószínűleg ez is Békássyé volt, mert a hatodik pontban Keynes így folytatta: „Itt mellékelek egy listát Békássy további bútoraairól. Szeretnél ezek közül még valamit?”<sup>30</sup>

Ez a bútorlista elveszett. Viszont a levél alapján megkockáztathatunk még pár megállapítást. Először azt, hogy amikor John Maynard Keynes kölcsönadott pénzt Békássy Ferencnek hazautazásához, utóbbi aláírt barátjának egy kötelezvényt, hogy ha valami történne vele, Keynes rendelkezzen angliai ingóságaival. (A King's College archivistájának közlése szerint nagyjából 1930-ig megengedték a gazdagabb cambridge-i diákoknak, hogy szobáikat maguk rendezzék be, vásároljanak bele bútorokat). Másodszor: tudjuk, hogy 1917 után Keynes számos alkalommal hosszabb időt töltött Charlestonban, ahol a kertre és a kis tóra néző, saját külön szobája volt. Nem tartom lehetetlenségnek, hogy itt hosszú évekig Békássy Feri régi ágyában aludt.

25 Az utolsó találkozás Békássyval eszerint 1914. augusztus 11-re esett. Anglia már korábban hadat üzent Németországnak, de a Monarchiának csak augusztus 12-én. Az 1915. július 24-i keltezésű Grantnak írt levél: Keynes Papers, Vol. III., British Library, Additional MS 57931, 92. Grant két nappal korábban Keynes-nek írt levelében megkérdezte, vajon Békássy megkapta-e közös levelüket? British Library, Additional MS 742,30 (3), f. 77.

26 A levelet Békássy János juttatta el Londonból John Maynard Keynes-nek. Eredetije a King's College archívumában, Keynes PP/30/45/5 alatt. Nyomtatásban először a következő helyen jelent meg: The New Hungarian Quarterly, No. 79 (Autumn 1980), 168–169.

27 Az emléktábla történetét részletesen leírja Peter Jones a *The Alien in the Chapel Epilógusában*, i. m., 237–242.

28 Frances Cornford Békássy emlékére írott, először *Different Days* (1928) című kötetében szereplő versét én fordítottam magyarra. – Lásd: Életünk, 1995/11, 1028.

29 Amikor Ferenc anyja, Békássy Emma az első világháború után Cambridge-be látogatott, Keynes-en és F. L. (Peter) Lucason kívül egyedül „Goldie” Dickinsonnal találkozott.

30 Archive Centre, King's College, Cambridge, CHA/1/341/3/1 jelzet alatt. Átirata a szerző birtokában.

VASSÁNYI MIKLÓS

**Alaszkától Yucatánig**

Amerikai útinapló – avagy ismerd meg  
Amerikát, és ismerd meg önmagad!  
(részletek)<sup>1</sup>

Az Újvilágban együtt utaztunk mindannyian: nemrég örökbe fogadott roma kislányunk, az ötéves, nagycsoportos Vanessa; tizenöt éves nagylányunk, az elsős gimnazista Virág; gyógypedagógus-fejlesztő pedagógus feleségem, Ági; és egy ritka, talán kihálásra ítélt vándormadár-faj, a filozófus őszülő példánya – én. Bár amerikai útinaplóm egyes szám első személyben íródott, a család mégis főszerepet játszik benne, hiszen az egész utazás csak mindannyiunk részvétele révén lett rögzítésre érdemes élménnyé, megkockáztatom: életünk eddigi legnagyobb élményévé. Egyedül utazni is érdekes, de egy családi utazás során az élmények úgy feldúsulnak, egymásban sokszorososan tükröződve úgy felerősödnek, hogy az eredő tapasztalat a magányos utazóéna többszöröse lesz...

**2017. február 9.: Minneapolis: Első lépések**

Farkasordító hideg van, mínusz 15-20 fok nappal is, az egyetemre bemenni halálközeli élmény, lelki szememmel látom magamat egy hókupacba befagyva, érzem, ahogy az agytörzs fokozatosan lekapcsolja a vérkeringésről először a kisujjam utolsó percét, aztán a mutatóujjamét – felkészülési haláltusában visszadörzsölöm őket az életbe, végül mégis beérek valahogy... Minden drága, a város legolcsóbb albérletét vesszük ki, ez csak havi félmillió forint, viszont legalább harminckilenc négyzetméter. Virágot szerencsésen felveszik a kerületi gimnáziumba – itt minden egész más, mint otthon: fehérek abszolút kisebbségben, rengeteg az afrikai amerikai, a szomáliai és laoszi menekült, az etióp, a kínai, és főleg a latino diák. A belső térben három tagbaszakadt, százkilós fickó Security felirattal a hátán terelgeti a diákok fel-le hullámzó tömegét, nincs visszabeszélés – becsengetés után az elkésző csajokat stírolik a karzatról. Egy nő az

órák alatt négy kisgyereket tologat körbe a Commonsban (ebédlő) – először azt hisszük, négyesikrek, aztán kiderül, hogy a tini anyukákat tartják bent így az oktatásban: tanítási időben az iskola biztosít gyermekmegőrzést helyben, szükség esetén szoptatás a szünetben.

Minden négy nyelven van kiírva: angolul, spanyolul, szomáliul és hmong, vagyis laoszi nyelven, néha ötödikként megjelenik a kínai. Külön ügyintéző fogadja a csak spanyolul tudókat, külön adminisztrátor a csak szomáliul beszélőket. Ki gondolta volna, hogy Mogadishu után Minneapolisban él a legtöbb szomáliai a világon? A belváros némelyik kávéházában csak szomáliul beszélnek, másutt lehetőleg csak amharául (meg is tanuljuk, hogy ezen a nyelven *szalamu aluku* a „viszlát”), a kerületi bankban szükség esetén angolul is, az egyetlen fehér pénztárosnak alkalomadtán fordít valaki. Afrikai nők tarkabarka hidzsábbá és burkába burkolózva jönnek-mennek – ezeket a szavakat előbb tanuljuk meg, mint az új alelnök nevét: ez a bank egy darab Afrika Minneapolis közepén... Ágit egy kedves etióp bankár elkereszteli Mezölaki Budapestnek, mert a születési helyét nézi keresztnevének. A bankfiók közepéről kétméteres, százhusz kilós állandó rendőrpaszt sasol fegyverrel az oldalán, semmiről se lenne jó vitatkozni vele. És bárhová mész a környéken, minden második ember folyékonyan beszél spanyolul, mert még Latin-Amerikában született...

**Február 15.: Őslakók**

Minneapolis a dakota, lakota és ojibwe indiánok ősi területein épült. A neve is dakota-ógörög összetétel: „a víz városa.” A dakota, lakota és több más rokon törzs összefoglaló neve az ojibwe-francia *szíu* szó, amit azonban az indiánok egyáltalán nem használnak önmegjelölésre. Ma már csak néhány tízezer dakota őslakos él Minnesotában, de sokak ereiben csörgedez némi dakota vér, így a házigazdánkékiban is, aki kifejti, hogy az egyetlen vallás, amit valaha is gyakorolt, az indián vallás. Egy évig járt dakota közösségbe – „olyan, mint templomba menni vasárnap” –, naptánc (sun dance) is részt vett, és elkezdte tanulni az ojibwe nyelvet. Ajándékba is ad egy szótárt meg még fél tucat indiános könyvet, és kitanít, hogy Észak-Minneapolis ojibwe terület, Dél-Minneapolis már dakota.

Bármelyik könyvesboltban kétszer annyi amerikai őslakos témájú könyv kapható, mint amennyi

<sup>1</sup> A szerző 2017-ben – kutatói ösztöndíjasként – fél évet az Amerikai Egyesült Államokban töltött. Ottani és mexikói úti élményeiről naplót írt, amelynek szerkesztett, könyvvé formált változatát a Magyar Napló Kiadó az idei évben tervezi megjelentetni. E napló néhány részletét közöljük most.

filozófia és klasszika-filológia együttvéve, az iskolában pedig az All Nations nevű külön tanterv szerint tanulhatnak az indián fiatalok, amelyben fontos tárgy az American History from a Native American Viewpoint, az American Geography and Culture from a Native American Viewpoint, de legérdekesebb a Native American Science!<sup>2</sup> Az amerikai indián történelem gyökeres újragondolásának, átértékelésének idején érkezünk: új régészeti eredmények alapján sok szakkönyv – így például C. Mann népszerű *1491* című kötete – állítja, hogy a Columbus előtti Amerika sokkal népesebb volt, és sokkal több bennszülött magaskultúrát ismert, mint eddig gondoltuk. Egyre több olyan monográfia jelenik meg, amely eddig szokatlan, indián szempontból mutatja be Amerika történelmét – ilyen R. Dunbar-Ortiztól az *Indigenous Peoples' History of the United States*. Az őslakoskutatás fellendülését az indián nyelvek reneszánsza kíséri: Virág iskolájában a szabadon választható nyelvek között – az arab, kínai, francia, német és szomáli mellett – ott az ojibwe is, az egyetemen pedig anyanyelvű tanárok tanítják a dakotát és az ojibwét...

### Február 23.: Társadalombiztosító

A Társadalombiztosítóhoz vezető hosszú bicikliút mentén itt-ott friss tacepaók jelzik, hogy minneapolisiak is támogatják a szomszéd államban folyó őslakos tiltakozást az olajvezeték építése ellen: Stop Dakota Access Pipeline! A South Dakota-beli Standing Rockban ugyanis tegnap ezeröttszáz készenléti rendőr oszlatta a tüntetőket, akik búcsúzóul felgyújtották ideiglenes táborukat... Virág iskolája is diákvitadelutánt rendez a kérdéstről *Reflections on Standing Rock* címmel.

A TB épületében aztán – szinte mondani sem kell – három állig felfegyverzett, tagbaszakadt, százkilós rendőr és egy fémkereső kapu őrzik a bejáratot, még a pénztárcámat is átkutatják, bár a tábla szerint pisztollyal belépni egyébként is tilos. Bent száz ember várakozik, és a világ minden nyelvén beszélget. Az angol mellett minden ki van írva spanyolul is, itt-ott egy-egy kínai vagy vietnámi felirat. És hopp: orosz – Вы имеете право на переводчика... Jogunkban áll tolmácsot kérni! Miután itt ojibwe tolmács biztos előbb akadna, mint magyar, ezért csak azt választom

a belépő menüből, hogy „Nagyothalló” – így egy valószínűtlenül tagoltan és hangosan beszélő tisztviselőhöz kerülök, aki előző életében minimum logopédus-elmeorvos lehetett. Amikor levett szemüveggel, közelről nézem az aláírandót, nagyítóüveget is ajánl... A társadalombiztosítás Trump által újratervezett arca azonban nem lesz ilyen barátságos: az Affordable Health Care keretein belül jövőre 10-12 millió ember veszíti el a biztosítását, és a következő három évben még egyszer ennyi. Az állam így megtakarít ugyan bő 300 milliárd dollárt, de az elnök már bejelentette, hogy ebből 50 milliárdot a katonai kiadások növelésére akar költeni...

### Február 24.: Iskolai meglepetések

Az iskolában errefelé nincsenek osztályok, csak évfolyamok. Mindenki hat tárgyat tanul, minden nap ugyanazt a hatot, ugyanabban a sorrendben, ugyanazoktól a tanároktól, de az órarend negyedévente változik. Töri, matek és science kötelező, a másik három szabadon választható. Nagylányunk szerint a tanárok sokkal jobbak, mint otthon, lelkesek, vidámak – biztos elégedettek a fizetésükkel, fejtegeti Virág, aki tizenöt évesen már érti a csíziót. Nincs tankönyv sem (és ezzel kapcsolatos év eleji családi tönkremenés): a tanárok fénymásolatokat adnak ki, tesztíráshoz pedig laptopot osztanak, a diák bejelentkezik a Google Classroomba, és azon keresztül, de a tanteremben ülve írja meg és adja le a dolgozatát. Az igazgató nem levelet ír, nem telefonál, nem ímélez – hanem videoüzenetet küld a szülőknek. A történelem-tananyag köszönő viszonyban sincs az európaival: kilencedikben különösen a középkori afrikai királyságok – Benin, Zimbabwe, Mali, Aksum – kultúrtörténetét mutatja be korabeli források alapján. Lebilincselve ismerkedem a számomra teljesen ismeretlen világgal. Az olvasmányok kimondott tanulsága az, hogy az európai hódítás tönkretette ezeket a virágzó és gyökeresen különböző kultúrákat. Így végső soron ismét a minnesotai kultúra politikai kulcsfogalmához érkezünk, ami a *social justice*, a társadalmi igazságosság.

Irodalomból Art Spiegelman holokauszt-képregényét, a *Maust* és Marjane Satrapi *Persepolis*-át kell olvasni, utóbbi a modern iráni történelem borzalmait mutatja be naiv stílusú képregényformában egy kislány szemszögéből – újabb alkalom megismerni az ismeretlent, nem tudom letenni, egy este alatt kiolvassom. Minden nagyobb iskolában helyi *school clinic* működik orvossal, nővérrel, pszichológussal, szociá-

2 „Amerikai történelem őslakos szempontból”, „Amerikai földrajz és kultúra őslakos szempontból”, „Amerikai őslakos természet-tudomány”.

lis munkással. A klinikai regisztrációhoz legalább 100 tételes kérdőívet kell kitölteni, melynek elején külön kérdések tisztázzák, hogy a gyermek milyen neműként született (Male vagy Female), illetve hogy most milyen neműnek tekinti magát – itt Male, Female és Gender Non-Conforming<sup>3</sup> közül lehet választani. A következő kérdés a szexuális orientációra irányul: Heterosexual – Homosexual – Bisexual – Transgender – Asexual, valamint All of These, None of These és Other<sup>4</sup> közül kell kikeresgélni a megfelelőt. Ezután a gyermeknek külön meg kell adnia, hogy milyen személyes névmást szeretne önmagára alkalmazva látni-hallani. Itt lényegileg négy választás lehetséges: He (him, his) – She (her, hers) – It (its) és Other (Specify). A kérdőív végén ugyanígy lelassulunk: 20–30 aprólékos kérdés firtatja a tanuló szexuális tapasztalatainak mélységét és természetét (pl. „Volt-e már szexuális élménye egyszerre két különböző nemű személlyel?”), az alkohollal és drogokkal való ismeretségét. Az utóbbi kapcsán merül fel a keresetlen *to be high* kifejezés: „If you have used drugs, when were you last high...?”<sup>5</sup>

### Március 20.: Könyvtár

A Bölcsészkar könyvtára, a Wilson Library hatszintes és teljesen szabadpolcos, külön fiúálmossal „Térképtár” néven, ahol a szkennelés ingyenes. Csak Yucatanról találok egy tucat nagy felbontású térképet, és felfoghatatlan módon gazdag a kora újkori Izland–Grönland-térképanyag is. A könyveknél külön részleg a Távol-Kelet, külön Délkelet-Ázsia – csak a *Pañcatantra* 10–15 kiadásban van meg –, és a szomszéd épület alagsorában foglal helyet a hatalmas zenei könyvtár. A természettudományos anyag külön birodalom a folyó túlsó partján: a Walter Library – itt a földszint alatt van alagsor (basement), al-alagsor (sub-basement) és al-al-alagsor (foundation) is, mélyen a föld gyomrában nyugszik a Kepler- és Copernicus-irodalom. A felvilágra kijutni logisztikai kihívás: azt hinnéd, a kijárat a földszinten van, de nem: az első emeleten, amit persze amerikaiasan második szintnek neveznek... A Wilsonban meglelem az azték és maya anyagot: itt minden megvan, mohón kikölcsönzők egy klasszikus náhuatl nyelvtant és egy maya yucateco nyelvtanuló kazettát, a hieroglifikus ma-

yára még visszatérünk. Ahogy visszateszek egy könyvet a helyére, a túloldalon kiesik egy másik – itt az eszkimológiai szekció a Grønlandse Meddelelser számos kötetével,<sup>6</sup> még Menovscsikovtól, a szibériai-eszkimó-szakértőtől is van egy monográfia oroszul, mellette az arktikus felfedezéstörténet!

Kölcsönözni korlátlan mennyiségben lehet, és az Államokon belüli könyvtárközi teljesen ingyenes. Ez olyan kétszázmillió könyvhöz való gyors és ingyenes hozzáférést jelenthet... A biztonsági őr óránként végigjárja az összes szintet, és benéz a sarkokba is, de szabad enni is, inni is, csak a könyveket ne együk le. Kényelmes összetelhető fotelekben szabad továbbá levetett cipővel nemcsak olvasni, hanem aludni is – szemmel láthatólag mindkét elfoglaltság népszerű. Nyitva tartás reggel héttől éjjelig (bár vasárnap csak este kilencig) – ha betennének néhány ágat és egy éjjeliort, tulajdonképpen be is lehetne költözni. Aki pedig késő este fél egyedül hazamenni, az kérhet ingyenes és képzett biztonsági kíséretet – hirdeti egy plakát a liftben, a fényképen a *security escort* mosolyog (az elmúlt másfél hónapban tényleg történt jó néhány rablás, gyűlöletcselekmény és szexuális zaklatás a campuson, úgyhogy nőnap táján egyetemisták menetet is szerveztek a *rape culture*<sup>7</sup> ellen). A bejáratnál még ingyen zsebkendőt és fülugót is osztanak – mintha nem lenne teljes csend enélkül is...

### Március 25.: Pow-wow

Életünkben először pow-wowra megyünk! Amikor megérkezünk, már javában folyik az indián közösségi tánc: a csarnok közepén 60-70 tolldíszes táncos – férfiak, nők vegyesen – táncol lassan körbe, szédületes, fejhangú ének és dob hangjára. Lassacskán megértjük a rendszert: a terem szélén körben doboscsapatok ülnek egy-egy hatalmas dob körül, amit egyszerű négynegyedes ütemben teljes erőből vernek, miközben egy előénekes nyomán eksztatikus fejhangú dallamot kántálnak. Egyszerre mindig csak egy csapat dobol, de az összes táncos táncol. Az alaplépés egyszerű sasszé, de végtelen sokféleképpen lehet variálni. A legjobbak teljes átéléssel fel-le hajlongva, jobbra-balra oldalazva és pörögve táncolnak egyfajta révülésben.

3 „A hagyományos társadalmi nemektől eltérő.”

4 „Mindegyik”, „Egyik sem” és „Egyéb”.

5 „Ha volt már tapasztalata drogokkal, mikor ‘utazott’ utoljára?”

6 Grønlandi Közlemények.

7 „Nemierőszak-kultúra.”

Miközben elmélyülten fényképezek, kedves arcú, tánchoz öltözött idős indián lép oda, és beszédbe elegyedik velünk: Vaninak magyarázza öltözete egyes darabjait. Sasszárnyakat visel a hátán, egyik kezében sólyomszárny, másikban saskarom végű pálca. A sólyomszárny a Teremtőhöz röpit fel minket – mondja –, a sasszárny révén pedig közvetlenül a Teremtő mellé ülhetünk, ezt a sólyom nem teheti meg. Kiderül, hogy ő tulajdonképpen *medicine man*, magyarul varázsló, magyarázom Vaninak, aki most először lát igazi, nem mesebeli mágust. Az orvoságos ember elárulja indián nevét: Mystery Stone – Varázskő. Az egészen sajtós indián neveken felbuzdulva Vanit elnevezzük „Büszke Mókus”-nak (Proud Squirrel), nagylányunk a „Rügyező Virág” nevet kapja (Bud Will Blossom), Ági pedig egy szerencsés bicikliútja alapján az „Anyá Odatalál”-t (Mother Finds a Way) – az indián nevek ugyanis lehetnek egész mondatok is, kedvencem a wounded knee-i dakota népi történetében szereplő Young Man Afraid of His Horses („Fiatalember Fél a Lovaitól”)<sup>8</sup> és a kortárs lakota főnök, Birgil Kills Straight („Birgil Azonnal Öl” – ez bennem felidézi a magyarmiskás „Jani a hegyről, aki bever egyből”-t). Magamnak valami koalás nevet szeretnék: ez a napi húsz órát alvó, négy órát evő jószág igen közel áll a szívemhez, de hát a prérin nem terem koala, ez itt olyan életidegen lenne...

A pow-wow közben megy tovább, a dobolás és éneklés időről időre túlemelkedik a pusztá hangon és mozdulaton, és valami nem evilágira mutat, a táncosok lépéseitől döng a padló, egy ütemre csilingelnek a szinte mindenki bokáját-mokasszinját díszítő csengettyúk. A délután közepén azték vendégtáncosok érkeznek úgy ötvenen, férfiak és nők vegyesen: a Quetzalcóatl-csoport, amely Minnesotába emigrált mexikóiakból áll. Már a bevonulás se hétköznapi: ilyen – egy méternél hosszabb – toll-fejdzseket még életünkben nem láttunk. A táncokat leginkább döbbenetesnek nevezhetnénk: döngő dobszóra lényegileg harci táncokat adnak elő, hosszú bonyolult lépésekből-ugrásokból álló szólamokban. Meztláb vannak, a férfiak félmeztelenül, mindenki bokáján kagylócsengettyúk tucatjai csörögnek. Az északi indiánokra jellemző totemisztikus állatdíszek helyett itt a ha-

lálmotívumok és a geometrikus minták dominálnak. Sokan viselnek valamilyen koponyát is díszül, van, aki (műanyag) emberkoponyát. Amikor így ritmusra egyszerre odalép a jó pár tucat százkilós férfi az amazonszerű nőkkel egyetemben, az szó szerint falrengető. A kézi felszerelés stilizált pajzs és kard, és a felsőtest mozdulatai szinte mindig képletes harci – kikerülő, védekező és támadó – elemek. A közönség alig akarja elengedni őket, lehangosabban talán éppen én újrázok... Mystery Stone közben ismét megjelenik, és megint hosszasan magyaráz Vaninak ősei hitéről, végül egy szitakötő-talizmánnal is megajándékozza, és elmondja, hogy ez megvédi őt a rossz víztől. Büszke Mókus cserébe pusztát ad a varázslónak, aki – Istennek hála – jó nagypapa-típus, és Rügyező Virágnak is ad egy szitakötő-talizmánt. Varázskő kedvéért megtörténik a lehetetlen: regisztrálok a Facebookon, hogy kapcsolatban tudjunk maradni. Megígéri, hogy elküldi az indián meséket és mitológiai történeteket, amiket ír...

#### Április 1., délután: ¡México!

Erre nem voltunk felkészülve. Tavasz szünetre jöttünk ide, megnézni a Museo Antropológicót, Teotihuacánt, az azték templomokat, maya romokat. Chicagóban délelőtt még egy gitáros sráccal együtt énekeljük az aluljáróban az „In the jungle, the mighty jungle, the lion sleeps tonight”-ot, próbálom a fejhangot, a metróból kitóduló emberek bámulnak – high five a zenésszel, csupa móka, kacagás. Aztán a négyórás repülőút alatt még ingyen osztják a tequilát, közelebb érve a majd’ 5500 méteres Popocatepetl hófödte csúcsát csodáljuk, és a mexikóvárosi Benito Juárez reptér is épp olyan, mint bármelyik másik. De amint kijövünk, a Patitlán–Tacubaya metróvonalon mindjárt elveszünk. Huszonötmillió ember él itt – hihetetlen, hogy Passuth László 1970-es látogatásakor még csak hétmillióan voltak. Iszonyú a tömeg, és mindenki miniket bámul – a metróban rajtuk kívül nincsenek turisták, egyedül mi vagyunk fehérek...

A szerelvényekre nincs felírva, hová mennek, és be se mondják, félórás tanácstalankodás alatt sikerül kikövetkeztetnünk, hogy a befutó vonat bő tizenöt másodperc múlva már indul is vissza ugyanarról a vágányról, ezalatt az idő alatt még a sofőr se tud átmenni a vonat egyik végéből a másikba – nyilván eleve van ott valaki, aki azonnal indítja vissza a szerelvényt. A kocsiba minden megállónál beszáll legálább egy árus, aki fejhangon kántálva öt pesóért

<sup>8</sup> A *Thašúnke Khokíphapi* oglala sziú név helyes értelmezése valószínűleg „They Fear His Horse” vagy „His Horse Is Feared” („Már a Lovától is Félnék”). Young Man Afraid of His Horses oglala főnök 1836-tól 1893-ig élt.

– hetven forint – kínál valamit: cukrot, csokit, telefontöltőt vagy éppen azonnali videofelvételt. Az utóbbiból van a legtöbb, mindig bömbölő magnóval lépnek be, visszhangzik a szerelvény, de valahogy senki se akar videót csináltatni. A sokadik árus után fogjuk fel azt, ami nyilvánvaló: csak a betevő falatot akarják megkeresni, itt egyszerűen a holnap megéréséért folyik a küzdelem... Az aluljárókban teljes káosz, mindenütt kiabáló árusok, a lépcsőfeljáróban focizó gyerekek, az utcákon alig pislákol a közvilágítás – őszintén szólva, kezdünk egy kicsit félni. Pedig ez még csak az eleje – most kezdődik a tánc: a szállás megkeresése!

Már vaksötétben szállunk le a beszédes nevű Patriotismo metróállomáson. Falunk valamit egy utcai pecsenyésznél – ilyenből itt nagyon sok van –, és hat bőrönddel, két gyerekkel botorkálunk a Yautepec utca felé. Megvan a ház, hol a kulcs? Merthogy az ígért postaládában nincs. Van viszont egy gyanús doboz egy földszinti ablakhoz láncolva, ez lesz az! Kinyitnánk, aha, kódolt, mi a kód? Előveszem a tulajdonos levelét – majd még küldi, ígérte. Hát akkor most már biztos elküldte, meg kell nézni a neten. De hol van itt net? Gyerekestül-csomagostul vissza egy szélesebb utcára, próbálok szót érteni egy görög étterem pincérével, van-e itt wifi...? „Hát akad, akad, meg-megszakad.” Nagyszerű, ez éppen a mi színvonalunk. Kapcsolnám be a laptopot, se kép, se hang. Ilyen még nem volt, pont most ment tönkre??? Ide a másikat – persze nincs kapcsolat –, de aztán mégis meg-megjön. A tulaj tényleg elküldte a kódot, memorizálom, és felírom egy lapra is. Gyors kutyagolás családdal-csomaggal vissza a lakáshoz, na hol is az a lap? HOL VAN AZ A LAP??? Sehol. Spaced out.<sup>9</sup> A család a járdán fetreng a nevetéstől, én vért izzadva felidézem: 04816 volt az a nyomorult szám, „doboz kinyit”, kulcsok ki, zárba be, házba be. Oké. Akkor most melyik az a lakás? MELYIK AZ A LAKÁS??? Mert ez egy négyemeletes ház, valami húsz lakással. Nyitom ki a laptopot, amit bekapcsolva hagytam, képernyőn a megnyitott útmutatóval – kezemben marad az akkumulátor... másodszor is spaced out. A többiek szabályos röhögőgörcsrel küzdenek, de közben mindenki hullafáradt, hány órája, napja nem aludtunk már megint? Végigmatatok az egész társasházon, itt-ott bepróbálkozom a kulcsokkal, de ha én lennék bent, én is a rendőrt hívnám.

9 „Magamon kívül vagyok.”

Megadom magam: vissza a görög étterembe, a pincér már régi ismerősként üdvözlő: „Cómo estámos, cómo estámos?”<sup>10</sup> – Hát én most úgy vagyok, mint az ólommadár zuhanórepülésben. Újabb sört rendelék, két kézzel nyomom az aksit a laptopba, még egyszer megnyitom azt a sz... erencsétlen dokumentumot, megvan a lakásszám, félig eszelősen a tenyeremre írom: 401, a saját kezemet csak nem veszem el a hátralevő száz méteren?! Szaladok vissza, feltűnik egy járdán heverő papír: ez esett ki az előbb a zsebemből, rajta a kód... AHA. Benyomulunk a lakásba, negyedik emelet, három szoba, nagy nappali, tágas erkély – Virág lefoglalja magának a legjobb szobát, és még pusztit is kapok tőle, most aztán igazán nem tudom, miért. Viszont nincs víz – bár most már talán az lenne a meglepő, ha lenne... Gyors ímélt írának a tulajnak, de ő már írt nekünk: *tényleg* nincs víz az egész területben, azonban már vizsgálják a problémát! AHA. A hírtől demoralizálva kifosztjuk a hűtőgépet, kiszippantjuk a maradék tequilát, Vani már a mese közben elalszik, pedig ilyen sose csinál, letaglózott baromként esünk az ágyba, *olvidar* – felejteni...

#### Április 22.: Minnesota: Bevásárlás

Biciklivel vágunk neki, első a Dollar Tree „százforintos” bolt, utána a szeszbolt – Liquor shop – sörért: a minnesotai törvények szerint tilos alkoholt árulni az áruházakban, élelmiszerboltokban. Következik a Family Dollar, a második legolcsóbb üzlet, ahol egy kicsit mindent lehet kapni. Nem sokkal zárás előtt érkezünk, de utánunk is csak dől befelé a tömeg, pedig szerencsétlen pénztáros felváltva ismétli hol angolul, hol spanyolul: We are closing in ten minutes – Cerramos en diez minutos.<sup>11</sup> Belső érzék alapján szűrja ki, kik a latinók, azokhoz eleve spanyolul beszél, egy ideig figyelem, tévedhetetlenül eltalálja. A közönség kissé lestrapált, és kicsit közönségesen öltözik – egy zord arc az ajtóból ordít a feleségének, hogy nem várja tovább, a százkilós pénztáros próbálja helyretenni az ordibálót, és közben spanyolul magyarázza három nőnek és hat gyereknek, hogy mindjárt zárnak. Ezalatt testes asszonyosság slattyog be, fogai közül épp csak odaveti a kötélidegetű pultosnak – akit már kezdünk tisztelni –: How are you doing, aztán már kanyarodik is befelé, utolsó pillanatban érti meg, hogy három perc múlva zárás,

<sup>10</sup> „Hogy vagyunk, hogy vagyunk?”

<sup>11</sup> „Tíz perc múlva zárunk!”

WHAT??? Úgy látszik, életében először hall olyat, hogy egy bolt bezár – a pénztáros meggyőzősi kísérlet közben minket is kiszolgál, és egy pszichológiailag tökéletesen kiválasztott pillanatban még van ereje odasúgni Virágnak: You are beautiful...

Átme gyünk egy autósboltba biciklilakatért, persze nem nyert, de legalább figyelhetjük, ahogy az angolul nem tudó *latino* apuka tárgyal a spanyolul nem tudó eladóval, a megértés módszere – úgy tűnik – az, hogy nagyon sokszor mondják el a létező legegyszerűbb szavakkal teljesen ugyanazt, és amikor már biztosak benne, hogy nem értik földre egymást, az üzlet létrejön, apuka vesz egy autóhangszórót, közben a másik árus hangosan, folyékonyan magyaráz valamit spanyolul a telefonon. Minden üzletre ki van írva, hogy *Hablamos español*,<sup>12</sup> de amikor záróakorként átme gyünk az ábécébe, egy burkába öltözött nő már szomáliul sivalkodik a telefonon valakivel, minden mondat végén mégis angolul visítja: Stop it, hey! Stop it, hey! – két polccal odébb terebélyes családanya kihangosított telefonon folytat mély lelki beszélgetést spanyolul, itt senki se zavartatja magát, az intim szféra nyilvános, és folyékonyan csak a kasszában beszélnek angolul...

### Július 18–19.: Nashville és St Louis

A hangulatos Nashville középületeit görögös és óegyiptomi stílusúra építették az alapító atyák. A belvárosban újklasszicista szabadkőműves nagypáholy tarkítja a képet – az éttermi negyedben pedig mindenhol dől a rockkal kombinált country, ki is szűrünk valami Johnny Cash-számot. De most már nagyon kell igyekezni Missouri és az alvóhelyül kiszemelt St Louis felé: a Mother of All Roads („Minden Utak Anyja”), vagyis a historikus 66-os főút mentén fekvő Cuba városkában vár minket egy kedves ismerős vacsorára. Ezt az önmagában is turisztikai célpontnak számító utat a háború után építették, hogy Chicagót összekössék Los Angelesszel – az ötlet jónak bizonyult, az út hamarosan a legnépszerűbb kirándulóútvonallá vált a gazdasági fellendülés idején, amikor ösztársadalmi szinten terjedt el a személyautó.

A klasszikus barbecue-vacsorát elkölteve az éjszakában nem találjuk a kempinget, úgyhogy utolsó dollárjainkat némi vívódás után a legolcsóbb motelben költjük el. A közép-keleti recepciós sohase hallott Magyarországról, ágyba vágyva kell részletesen el-

magyaráznom, mely országok a szomszédaink, és mégis milyen nyelven beszélünk. Másnap első utunk a St Louis melletti Cahokia Mounds-ba vezet – hatalmas, tíz-húszezer lakosú prekolumbiánus indián város romjait ásták itt ki a régészek, a múzeumban jó képet lehet kapni a király vezette, földművelésből és halászat-vadászattól élő, diverz társadalomról, amely még a fehérek érkezése előtt lehanyaglott, és 1300 után eltűnt.

Gyilkos hőségben másszuk meg a központi, többszintes földvárat, a Monks' Moundot, amelyen a király lakott mint Ég és Föld közötti közvetítő, s amely a legnagyobb, Columbus előtti földépitmény Észak- és Dél-Amerikában. A Woodhenge nevű faoszlopkörök tőle nem messze a szakrális időszámítás céljait szolgálták. A múzeum legérdekesebb darabja a talán sámánfigurát ábrázoló, kisméretű madárember-véset, a Cahokia Birdman. Csak az irodalomból tudjuk meg, hogy a 72. számú domb alatt pedig egy főnök sírja rejlik, akit több tucatnyi feláldozott ember – férfiak, nők, gyermekek – kísért a túlvilágra. Nehezen tudunk elszakadni innen, bár most már tényleg sietni kell: még több mint ezer kilométer Minneapolis, és már délután 3 óra van... Kimerítő gurulás után csak messziről látjuk Kansas City skyline-ját, aztán este felé még megállunk az Iowa déli határán fekvő Lamoniban, ahol történelem előtti időkben ösztöndíjas voltam, és kifelé jövet eltévedünk.

Amish csacsifogat nagyszakállú utasainál tájékozódni, de kinevetnek és elfordulnak: a – svájci anabaptista eredetű – Amish egyház hívei úgy keresztények, hogy nem segítenek felebarátjukon, csak a gyerekek bámészkodnak a kordé belsejéből. Utána csak előre az éjszakában – hajnali egykor érkezünk meg barátainkhoz Saint Paulba, az Utolsó Otthonos Házba. Én reggel háromig bírom a végcsomagolást, akkor egyszerűen behalok az ágyba, a kimerültségtől már éhes se vagyok, Ági ellenben le se fekszik, egész éjjel guggolva szortíroz a garázsban, nyolckor úgylis ébresztő. Reggel fél tízre a reptéren kell lenni, fél egykor indul a chicagói járat, onnét a berlini, onnan a pesti...

Szinte hiányozni fog, hogy holnap nem kell sátrat bontani és ezer kilométert vezetni – de jobban fog hiányozni az ismeretlen, amit meg kell ismerni, az értelmetlen, amit meg kell érteni, a felfedezés mámore, a vég nélküli kihívás és előhívás a már ismertből – végső soron önmagunkból mint fedezékből. Vicissitudo – beatitudo: vége a féléves keserédes önkívületnek.

<sup>12</sup> „Beszélünk spanyolul.”

PROHÁSZKA LÁSZLÓ

## Gróf Apponyi Henrik indiai vadászútja

India, 1930-as évek, vadászat: a hazai olvasók számára általában egyet jelent Széchenyi Zsigmond nevével. Joggal, hiszen a *Nāhar* ikonikus mű, máig a leghíresebb magyar könyv az indiai vadászatokról.<sup>1</sup> De nem az egyetlen. Kevésbé ismert, hogy gróf Apponyi Henrik (1885–1935) is írt könyvet indiai és ezen belül himalájai vadászatairól. Első és egyben utolsó könyve 1931-ben Budapesten jelent meg *Úti- és vadásznaplóm Indiából és a Himalayából (1930)* címmel, a vadászírók kiadója, a Dr. Vajna György és Társa cég gondozásában. Az eredeti kiadáshoz napjainkban csak ritkán és általában csillagászati áron lehet hozzájutni. Ezért jelentett örömet, hogy az igényes vadászirodalom elhivatott gondozója, a Dénes Natur Műhely 2011-ben új, színes borítóval, de egyebekben az eredetivel megegyező formában, 220 fényképpel ismét kiadta Apponyi könyvét.<sup>2</sup>

A szerző, nagyapponyi dr. gróf Apponyi Henrik a budapesti egyetemen szerzett államtudományi doktori címet.<sup>3</sup> 1908 és 1913 között diplomataként dolgozott Berlinben, majd Konstantinápolyban.<sup>4</sup> Az első világháborúban a magyar királyi honvédségnél népfelkelő hadnagyként szolgált, életveszélyes vállalkozásokat végrehajtó felderítő különítménynél. 1916-ban Legfelsőbb dicsérő elismerés, azaz a Bronz Katonai Érdemérem (Signum Laudis) kitüntetésben részesült,<sup>5</sup> 1917 őszén pedig főhadnaggyá léptették elő.<sup>6</sup> Fiatalkorától vonzották a távoli földrészek, járt Afrikában, Amerikában és Ázsiában. Kiváló céllövő,<sup>7</sup> a második világháború előtti magyar vadásztársadalom népszerű alakja, rendszeres résztvevője a híres

tótmegyeri vadászatoknak.<sup>8</sup> Egyetemi tanulmányait az 1900-es évek elején Oxfordban végezte, ahol számos brit diáktársával kötött barátságot. Angliában pedig nem pusztán szóbeszéd a barátság. Apponyi évtizedekkel később is számíthatott – időközben egyre fontosabb pozíciókba kerülő – barátai támogatására. Így amikor 1930-ban indiai vadászútra indult, az ottani legelőkelőbb köröktől kapott meghívást – első sorban lord Winterton és lord Lovat, valamint báró Frederick Ponsonby és Cadi Montague révén.

Gróf Apponyi Henrik öt hónapot töltött Indiában, és összesen tíz vadászterületen fordult meg. Utazásának eseményeiről és vadászatairól hosszú levelekben folyamatosan tudósította Nagyapponyban lakó, nagybeteg édesanyját. „Naplómat kizárólag édesanyám részére írtam, célja tehát csak az volt, hogy ő minél többször és gyakrabban kapjon tőlem hírt” – írta az előszóban a szerző. Kivételt csak a Himalájában folytatott vadászata képezett: Srinagarból induló 1600 kilométeres expedíciója során szembe-sült azzal, hogy Ladakh régió fővárosa, Leh után már nincs postahivatal, ahonnan levelet lehet küldeni. Itteni útjáról és vadászatairól a helyszínen írt naplójában örökítette meg az eseményeket. Otthon a hazaküldött levelekből és ladakhi naplójából állította össze a könyvét.

India alkirálya, Lord Irwine<sup>9</sup> több ízben, hangsúlyozott szívélyességgel fogadta Delhiben, bemutatva és beajánlva őt a legtekintélyesebb maharadzsnak, akiknek a vendégszeretete szinte nem ismert határokat. Hyderabad uralkodója révén itt lőhetett meg indiai útja első (mint utóbb kiderült, egyetlen) tigrisét, ráadásul két szép párducot. E nemes vadakon kívül elejtett még blackbuck antilopot, négyszarvú antilopot és sakált is. A könyv felsőfokú elismeréssel adózik a maharadza vendégszeretetének és a vadászatok elsőrangú szerveztségének.

Bikanerban különleges, száguldó autóból történő vadászatot vettek részt Apponyi és barátai. Az autót maga a maharadza, Gangha Singh vezette, aki mesteri lövésekkel kápráztatta el vendégeit. Apponyi blackbuck és chinkara gazellát lőtt a mozgó gépkocsiból. Egyik nap tűzok-, majd este vadkacsavadászat

1 SZÉCHENYI Zsigmond: *Nāhar*, Szépirodalmi, Budapest, 1964.

2 GRÓF APPONYI Henrik: *Úti- és vadásznaplóm Indiából és a Himalájából (1930)*, Dénes Natur Műhely, 2011.

3 *A magyar társadalom lexikonja*, Hornyánszky V. Rt., Budapest, 1930, 19.

4 KOZÁK Péter: *Apponyi Henrik, nagyapponyi gr.* <http://nevponthu/view/546> (megtekintés: 2017. november 21.)

5 Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára. Személyes ügyek, 1916. január 29. (9. szám), 138.

6 Rendeleti Közlöny a magyar kir. Honvédség számára. Személyes ügyek, 1917. október 6. (131. szám), 2518.

7 K. L. [KOVÁCS László]: *Vadász, fotós, utazó. 100 éve született Apponyi Henrik*, Nimród, 1984/10, 471.

8 Gróf Apponyi Henrik volt e nevezetes vadászatok legtöbbször – ötvenkilenc alkalommal – meghívott vendége. (FARAGÓ Sándor: *Legendás Tótmegyer*, Nimród Vadászújság, Budapest, 2017, 215.)

9 Lord Irwine 1926-tól 1931-ig volt India alkirálya. (Lásd: SURJIT MANSINGH: *Historical Dictionary of India*, The Scarecrow Press, London, 1996, 150–151.)



volt; ezt követően egész napos imperial sandgrouse-vadászaton Apponyi harmincat lőtt ebből a különleges madárból. A maharadzsza trónörököse szintén mestere volt a lövészetnek (előző évben világrekordot ért el: 917 sandgrouse-t lőtt három óra alatt).<sup>10</sup>

Udaipurban – átutazóban, vadászatot nem tervezve – mindössze két napra álltak meg. Végül negyvenperces – és így eredménytelen – délutáni párduchajtásra futotta a szűkre szabott időből. A következő vendéglátó, Patiala maharadzsája viszont emlékezetes napokat rendezett vendégei számára. Párducot ugyan ezúttal sem ejtettek el a hajtásban, de sok szarvast és antilopot, valamint számos apróvadat láttak – és lőhettek. Apponyi egy Chital szarvas elejtéséről számolt be a könyvében. Az uralkodó ráadásul személyesen beajánlotta a kasmíri maharadzsának, aki később lehetővé tette ottani hegyi vadászatát.

A Himalája lábánál, a nepáli határ közelében fekvő Terai melletti dzsungelben tartott hajtásokon Apponyi előzékenyen útítársai, gróf Wenckheim József és felesége, valamint az osztrák Franz Mayr-Melnhof és neje (mindkét hölgy kiváló vadász) részére engedte át a tigrislövés elsőbbségének jogát,<sup>11</sup> mivel ők Indiában addig még nem ejtettek ilyen nemes vadat. Egy szép párducot, valamint mocsári szarvast és disznószarvast, továbbá egy óriási vadmacskát azonban Apponyinak is sikerült ezen a csodálatos vadászterületen lőnie, ahol kipróbálhatta az elefántról történő vadászat különleges érzését.

Az ország túlsó végében, nem messze az afgán határtól, a Salt Range-hegységben urial (muflonféle vadjuh) cserkészésén vett részt Apponyi. Jhallba közelében kiváló szarvú urialkost sikerült zsákmányolnia. A közeli Peshavarban megkezdte többhetes hegyi expedíciójának előkészítését. Ha már eljutott Peshavarig, megtekintette az innen negyven kilométerre nyugatra lévő afgán határt jelentő történelmi jelentőségű Khaiber-szorost. Az eredeti tervek szerint unokaöccse, gróf Károlyi István is Apponyival tartott volna Kasmírba.<sup>12</sup> „Azonban ehelyett inkább arra fordította idejét – és bizonyára jól is tette – hogy kedves kis feleséget találjon magának” – írta Apponyi meg-

értően unokatestvére távolmaradásának okáról. Kasmíri vadászataira egyébként már addigi vadásztársai sem kísérték el; egyedül vágott neki a kalandosnak ígérkező programnak.

A kasmíri Srinagartól nyugatra, a Kajnagh-hegység 3500 méter körüli hegycsúcsain különösen ritka vad, egy kapitális pödröttszarvú kecske, azaz a markhor elejtésével kezdődött Apponyi hegyvidéki vadászata. Ezután visszatért Srinagarba, ahonnan két, általa felfogadott, szakavatott shikari (nyomkereső) és számos teherhordó kuli társaságában közel két-hónapos himalájai expedícióra indult.

Ha a jelen írásban már hivatkozás történt a *Nāhar* című könyvre, érdemes említést tenni Széchenyi Zsigmond 1942-ben írt kötetéről, a *Két kecskéről*. Ebben Széchenyi sajnálkozva összegezte a számára elérhetetlen helyeken található hegyvidéki kecskefajokat. Kiemelten a régi vágyát, a „kecskekirályt”, a himaljai kőszáli kecskét<sup>13</sup> – angol nevén Himalayan ibexet – említette. Ebből a különleges kecskefajból többhetes vadásztútra során kettőt is zsákmányolt Apponyi. Igaz, az ibex-trófeákhoz elképesztő kalandok és fáradságok eredményeként sikerült hozzájutnia. Expedíciója során összesen ezerhatszáz kilométert tett meg társaival, gyalog és lóháton. Átlagosan napi 30–40 kilométert haladtak, erőltetett menetben, sok helyütt friss hóban, orkán erejű szélben, nem egyszer már vérző orral. Srinagarból kelet felé indulva, a civilizáció végállomása Ladakh tartomány központja, az utolsó postahivatalt jelentő Leh. Az erre vezető út és az óriási lavinái miatt félelmetes Zoji La hágó nem ismeretlen a magyar kultúrtörténetben: 1822-ben és 1823-ban megtette ezt az utat Kőrösi Csoma Sándor is.<sup>14</sup> Apponyiék útja több láma kolostort érintett, amelyekről érdekes és pontos leírást ad a könyv.

Leh várost elhagyva, a Nang völgy hegygerincén, 5300 méteres magasságban lőtte meg Apponyi az első kőszáli kecskét. Ugyanezen a napon alig hatvan lépésről, egy hegycsúcs mögül előbukkanó ibexről több fényképet készített, majd sikerült a fotózás ideje alatt vésszen távolodó kost meglőnie. A felvételek

10 Széchenyi Zsigmond a bikaneri maharadzsát és legidősebb fiát szintén India legkiválóbb puskásaként emlegette (*Nāhar, i. m.*, 288. és 295.).

11 A Mayr-Melnhof házaspárral 1926-ban Szudánban már együtt vadászott Apponyi Henrik.

12 Károlyi István Széchenyi Zsigmond vadásztársa volt Afrikában, ő Széchenyi Zsigmond *Csui!*... című könyvének (Szépirodalmi, Budapest, 1962) egyik főszereplője.

13 SZÉCHENYI ZSIGMOND: *Két kecske*, Magyar Könyvklub, Budapest, 2001, 10.

14 MAKSAY ALBERT: *Kőrösi Csoma Sándor = Erdélyi csillagok*, Erdélyi Szépművészeti Céh, Kolozsvár, 1924, 129.; BAKTAY ERVIN: *A világ tetején – Kőrösi Csoma Sándor nyomdokain nyugati Tibetbe*, Lampel R. (Wodianer F. és Fiai), é. n. [1930] I–II, 23–184.; CSETRI ELEK: *Kőrösi Csoma Sándor*, Kriterion, Bukarest, 1984, 101–103., SZILÁGYI FERENC: *Így élt Kőrösi Csoma Sándor*, Móra, Budapest, 1984, 111–114. és 122–123.

igazi szenzációt jelentettek, mivel ilyen magasságban, eleven himalájai ibexről még senki nem készített fényképet. (A különleges ibex-fotókat a tekintélyes *The Illustrated London News* 1930. december 6-i száma közölte.)<sup>15</sup> Öt nappal később, négyszáz méterről leadott két bravúros lövésével egy-egy himalájai kék juh (bharal) trófeájával lett gazdagabb, majd egy további bharalt 500 méteres lőtávolságról ejtett el. „Nagyon hasonlít a muflonra, de a szarva nem kör alakban hajlik vissza a nyak felé, hanem kis csavarodással kifelé fordul” – írta a különleges trófeáról Apponyi. További ritka állatfajtát, tibeti gazellát sikerült még a hegyvidéken elejtenie. Lőtt még egy rendkívül ritka fehér vadkacsát, valamint a konyha számára néhány tibeti galambot.

További, embert próbáló hegyi gyalogmenetek után jutottak el Tibet határára, a különösen ritka argali (*Ovis ammon*) tartózkodási helyére. A 6000 méter körüli magasságokban már minden lépés és minden levegővétel próbatétel. Ilyen terepen kilométereket gyalogolva cserkészni hatalmas fizikai erőpróba. Apponyi azonban makacs elszántsággal járta és kémlelte a vidéket, amelynek eredményeként, lehetetlennek tűnő távolságból (ötszáz lépésről) leadott lövésével sikerült elejtenie egy argalit. A hazavezető útnak nem véletlenül szentelt külön fejezetet a könyv. A visszaúton többszáz kilométeres hegyi utakon már az utolsó erőtartalékokat kellett mozgósítania az expedíció minden tagjának a magaslati levegőn, a megállás nélkül süvítő szélviharban, lavinaveszélyben. Apponyi ugyanakkor csodálattal írt a magas hegyek gazdag állatvilágáról: kéthónapos útja során havasi nyúl, tibeti galamb, fogoly, császármadár, vadkacsa is került a puskája elé.

Srinagarba visszatérve, Apponyi Henrik találkozott és egy egész délutánt együtt töltött a britek által nagyra becsült – de saját hazájában kevésbé elismert – kiváló orientalistával, Stein Auréllal. Volt miről beszélniük, hiszen néhány héttel korábban Apponyi is járt az ókori nagy hódító, Nagy Sándor nyomában, amely területről Stein nagysikerű könyvet írt.<sup>16</sup>

Indiai útja végén, Chailban négy napot töltött a patialai maharadza vendégeként, és még utoljára vadászhatott. A számára rendezett hajtásból a némileg zergére emlékeztető különleges gorálból kettőt lőtt

Apponyi. Simla városában az a megtiszteltetés érte, hogy személyesen búcsút vehetett az alkirálytól. Lord Irwine hosszasan tárgyalt Apponyival, a vadászaton kívül számos indiai politikai problémát érintve. (Az alkirály nem akárki volt: az ő nevéhez fűződik a Mahatma Gandhival 1931. március 5-én megkötött Gandhi–Irwine Paktum, amely átmenetileg oldotta a politikai feszültséget Indiában.)<sup>17</sup> 1934-től a viscount Halifax nevet viselte. Angliában 1938 és 1940 között külügyminiszter, 1940-ben lényegében az ő döntésén múlt, hogy nem ő, hanem Churchill lett a miniszterelnök.<sup>18</sup> Tagja volt Churchill háborús kabinetjének, majd 1941-től 1946-ig brit nagykövetként szolgált Washingtonban.<sup>19</sup>)

Amint a könyvből kiderül, később több indiai vendéglátója élt Apponyi Henrik baráti viszontmeghívásával. Bikaner maharadzsájának második fiát, Bijey Singhet 1930 szeptemberében galíciai szarvasvadászaton látta vendégül Apponyi. Ennél jelentősebb esemény volt, hogy Patiala nagytekintélyű maharadzsája, Bhupinder Singhis elfogadta Apponyi meghívását: 1930. december 28–29-én Nagypapponyban vendégeskedett, és részt vett a tiszteletére rendezett vaddisznóvadászaton. Az uralkodó látogatásáról a könyvben már csak lábjegyzetben esik szó. Akit bővebben érdekel a nagyapponyi maharadzsá-látogatás, elolvashatja ennek részleteit Joséphine Dedet gróf Apponyi Géraldine-ről írt kitűnő életrajzi könyvében (*Géraldine. Egy magyar nő Albánia trónján*). Ebben a műben gróf Apponyi Henrik két, nála vendégeskedő fiatal unokahúga, Géraldine és Virginia személyesen megemlékezett az eseményről.<sup>20</sup> A nevezetes maharadzsá-látogatáson részt vett – és erről emlékirataiban beszámolt – a szomszédos Felső-elefánton lakó fiatal Edelsheim Gyulai Ilona grófnő (a későbbi Horthy Istvánné) is.<sup>21</sup> Mivel az Apponyi

15 *The Illustrated London News*, 1930. december 6., 15–16.

16 STEIN Aurél: *Nagy Sándor nyomában Indiában*, Franklin-Társulat, Budapest, é. n.

17 Surjit MANSINGH: *i. m.* 150–151.; Stanley WOLPERT: *A New History of India*, Oxford University Press, New York, 1997, 317–718.; TENIGL-TAKÁCS László: *India története*, Medicina, Budapest, 1997, 367.; GÁTHY Vera: *India. A múltból a jövő felé*, Typotex, Budapest, 2017, 209.

18 John LUKACS: *Öt nap Londonban*, Európa, Budapest, 2000, 23.; 72–73.

19 Életéről lásd: Earl of BIRKENHEAD: *Halifax – The Life of Lord Halifax*, Hamish Hamilton, London, 1965; Andrew ROBERTS: *The Holy Fox – The Life of Lord Halifax*, Weidenfeld & Nicolson, London, 1991.

20 Joséphine DEDET: *Géraldine. Egy magyar nő Albánia trónján*, Európa, Budapest, 2016, 67.

21 GRÓF EDELSHEIM GYULAI Ilona: *Becsület és kötelesség*, Európa, Budapest, 2000, 34.

család 1920 után meglehetősen szerény körülmények között élt, külön személyzetet kellett fogadni és betanítani pár napra – a maharadzsza-látogatás alkalmából. Ha valakinek párhuzamként Mikszáth Kálmán *A gavallérok* című kisregénye<sup>22</sup> jutna eszébe, akkor téved. Mikszáth kedélyes, szélhámós dzsentrijei egy addigra pénzügyi fedezetét elveszített, urizáló világot próbáltak hazudni maguknak. Gróf Apponyi Henrik viszont, soha nem titkolva a csehszlovák állam kisa-játítási birtokvitái okozta nehéz anyagi helyzetét, mindössze a főrangú vendégnek járó kötelező tiszteletet kívánta megadni – néhány napra. A kétnapos nagyapponyi vendéglátást<sup>23</sup> követően Apponyi elkísérte vendégét Budapestre, majd Gödöllőre, ahol az indiai fejedelemmel Horthy Miklós kormányzó vadászó-vadászatán vettek részt.<sup>24</sup> (A maharadzsza nem átlagos vendég volt: Horthy külön megemlékezett róla – és páratlan lövéseiről – emlékirataiban.<sup>25</sup>)

Apponyi Henrik könyve messze több, mint vadásznapló. Társadalmi és politikai események, művészeti, vallási kuriózumok bemutatása mellett, kiváló stílusban, humorral és eleganciával megírt mű. A kötet nagy értéke a 220 különleges fénykép, amelyek nagy többségét a szerző készítette. A felvételek arról tanúskodnak, hogy Apponyi nemcsak vérbeli vadász, hanem kiváló fotós is volt. Kittenberger Kálmán – aki egyébként nagy elismeréssel szolt a könyvről – sokallotta a fényképek számát.<sup>26</sup> Napjainkban csak örülni lehet a páratlan dokumentáris értékű fotóanyag nagy mennyiségének. A könyv belső borítóján látható áttekintő térkép – báró Schell József mun-

kája<sup>27</sup> – felidézi a szerző vadászútjának állomásait, ötletes rajz-illusztrációkkal kiegészítve. (A térképből egy-egy példányt kapott lord Irwine alkirály, illetve Mahatma Gandhi.)

Érdekes a mű utóélete. Amint erről korábban szó esett, Apponyi indiai vadászatáról a *The Illustrated London News* 1930. december 6-i száma már hírt adott (a 15. oldalon az ibexről készített öt fényképét közölték, a következő egész oldalon pedig a szerző fényképe látható ladakhi tróféáival, rövid ismertető szöveggel). Apponyi Henrik könyve Nagy-Britanniában 1937-ben angol nyelven jelent meg; az előszót nem kisebb személyiség, mint viscount Halifax írta.<sup>28</sup> Időtállóságát és népszerűségét bizonyítja, hogy az Amerikai Egyesült Államokban 1996-ban két kiadó újra publikálta angolul a kötetet,<sup>29</sup> amely 2007-ben német nyelven került a boltokba.<sup>30</sup> Német vadászkatológus napjainkban világhírű klasszikus vadász-könyvként hirdeti Apponyi kötetét.<sup>31</sup> Itthon a műnek csak három fejezete (*Az elefántról való tigrisvadászat; Markhor-vadászat a Kajnagh-hegységben; Ovis Ammon – Tibet határán*) jelent meg az 1966-ban kiadott *Vadászlesen* című gyűjteményes antológia-kötetben.<sup>32</sup> Az *Ébred a dzsungel* című, a Delfin Könyvek sorozatban 1967-től három kiadásban megjelent vadászbeszélés-gyűjteményben<sup>33</sup> azonban nem található egyik írása sem – igaz, Széchenyi Zsigmondé sem. (A Kádár-korszakban ifjúságnak szánt, százezres példányszámú kötetben a kiadó vélhetően nem akart – vagy nem mert – „volt arisztokrata” szerzőket szerepeltetni.) Az 1994-ben és 1995-ben megjelent *Vadásznapló anno...* antológiában Apponyi könyvének *Terai* című fejezete olvasható.<sup>34</sup> 2017-ben e-book formában adták ki magyar nyelven a kötetet.<sup>35</sup>

22 MIKSZÁTH Kálmán *Összes Művei*, 6–8. (*Regények és nagyobb elbeszélések*), Szépirodalmi, Budapest, 1958, 8. kötet, 183–232.

23 A patialain kívül is járt indiai uralkodó az ekkor Csehszlovákiához tartozó Felvidéken, magyar arisztokratánál: Kutch maharadzsa, III. Khengarji az 1930-as évek elején gróf Pálffy Pálnál vendégeskedett, majd Pálffyval a magyar Alföldön szarvasra vadászott. (ERDŐDI PÁLFFY Pál: *Vadásztörténetek a kandallónál*, Lazi, Budapest, 2016, 92–97.)

24 *A patialai maharadzsza a kormányzónál*, Pesti Hírlap, 1930. december 30., 6.; *A patialai maharadzsza Gödöllőn*, Pesti Napló, 1930. december 30., 11. Fényképet közölt a maharadzsáról és Apponyiról: *Képek a gödöllői vaddisznóvadászatokról*, Nimród Vadászújság, 1931. január 10. (2. szám), 29.; *Vaddisznóvadászat Gödöllőn*, Képes Pesti Hírlap, 1931. január 10. (6. szám), 11.; ZOLTÁN János: *Gödöllő és a főúri vadászatok*. Nimród, Budapest, 2007, 39.

25 HORTHY Miklós: *Emlékirataim*, Európa – História, Budapest, 1990, 204.

26 KITTENBERGER Kálmán: *Gróf Apponyi Henrik: Úti- és vadásznaplóm Indiából és a Himalayából*, Nimród Vadászújság, 1931. december 20. (36. szám), 600–602.

27 Schell József később Széchenyi Zsigmondnak két, az 1960-as években kiadott könyvét illusztrálta: *Ahogy elkezdődött*, Szépirodalmi, Budapest, 1965; *Ünnepnapok*, Szépirodalmi, Budapest, 1965.

28 Count Henrik APPONYI: *My Big-Game Hunting. Diary from India and the Himalayas*, Selwyn & Blount, London, 1937.

29 Count Henrik APPONYI: *My Big-Game Hunting. Diary from India and the Himalayas*, John Culler & Sons, Camden, USA, 1996; Safari Press, Tucson, USA, 1996.

30 Graf Henrik APPONYI: *Traumjagden in Indien und im Himalaya*, Singhofen, Parey, 2007.

31 Például *Frühjahr Sommer* 2010, Paul Parey, Singhofen, 5. (11. tétel)

32 VÉBER Károly (szerk.): *Vadászlesen*, Gondolat, Budapest, 1966.

33 VÉBER Károly (szerk.): *Vadászírók elbeszélései – Ébred a dzsungel*, Móra, Budapest, 1967, 1975, 1979.

34 SZÉKELY István (szerk.): *Vadásznapló anno...*, Magyar Könyvklub, Budapest, 1994, 1995, 226–247.

35 Digi-Book Magyarország Kiadó Kft. EPUB e-könyv, 2017.

A Nyitrától húsz kilométerre, északra lévő Nagyappony ma Oponice néven Szlovákia része. Az Apponyi-kastélyt 1944–45-ben feldúlták és kirabolták, évtizedekig romos állapotban pusztult. A 2000-es években azonban a műemlékvédelmi előírások figyelembe vételével teljesen újjáépítették.<sup>36</sup> Szlovákiában 2010-ben az Év Kulturális Műemléke elismerésben részesült az épület,<sup>37</sup> amely kívülről megőrizte egykori formáját, belül viszont négycsillagos luxus szállodát alakítottak ki. A baloldali szárnyépületben teljesen eredeti formájában újjáépült az Apponyiak nevezetes könyvtára, a Bibliotheca Apponyiana, ahol sikerült ismét elhelyezni a híres könyvgyűjtemény jelentős részét. A könyvtárban gróf Apponyi Henriknek a budapesti Tudományegyetemen szerzett doktori diplomája, egy kis asztalon pedig több személyes használati tárgya és fotója, valamint néhány oxfordi emléke is megtekinthető.

Nagyapponyban, az Apponyiaknak a falu túlsó végén lévő hajdani kis kastélyában ma magánfenntartású helytörténeti gyűjtemény található,<sup>38</sup> amely próbál valamit visszaidézni a híres család történetéből. Az épületben a nagy kastély néhány, utólag visszamentett hajdani berendezési tárgya<sup>39</sup> mellett, Apponyi Henrik több trófeája és indiai útja helyszíneit idéző, Shell József által készített rajz nagyméretű példánya látható. A térkép fölött kőszáli kecskefej (nem a himalájai ibex) látható, jellegzetes szarvával. Apponyi íróasztala mellett egyik, Indiából édesanyjának német nyelven írt levele látható, bekeretezve a falon. (Bár a mama, született Margarete von Sehrr-Thoss grófnő tudott magyarul, szívesebben használta az anyanyelvét.) Ha szerencsés az idelátogató, kézbe foghatja Apponyi útikönyvének a szerző által német nyelven, vadász mestere számára dedikált példányát is.

36 FARKAS Zoltán – SÓS Judit: *Szlovákia, Kelet – Nyugat*, Budapest, 2014, 110–111.

37 *Chateau Appony*, Ismertetőfüzet, Oponice, é. n.

38 FARKAS Zoltán – SÓS Judit: *i. m.*, 111.

39 VRABEC Mária: *Az apponyi vadász szerencséje*, Új Szó, 2004. június 25.

„A legkedvesebb, legvígabb bajtárs és arany szívű ember volt... Elsősorban természetbarát és sportember, ezenkívül pedig két vezérfonala volt életének: lehetőleg senkit se bántani, és akin lehet, segíteni” – írta gróf Apponyi Henrikről szóló nekrológjában 1936. januárban Kiss Sándor.<sup>40</sup> Önzetlenségét példázza, hogy azon legértékesebb trófeáiból, amelyekből egynél többet zsákmányolt – szibériai kőszáli kecske, bharal, argali – egyet-egyét a Magyar Nemzeti Múzeumnak adományozott.<sup>41</sup> Halálának időpontjáról és helyszínéről sok a téves adat az interneten. A korabeli sajtóközlemények alapján rögzíthető, hogy élete 51. évében, 1935. december 5-én, egy berlini szanatóriumban érte a halál.<sup>42</sup> Hamvait a nagyapponyi családi kriptában helyezték nyugalomra.<sup>43</sup>

Ha valakinek a könyvespolcán ott találhatóak Széchenyi Zsigmond és Kittenberger Kálmán<sup>44</sup> írásai, ne mulassza el kiegészíteni ezeket Apponyi Henrik kötetével! Méltó társa lesz ezeknek a nagy hírű műveknek.<sup>45</sup> Amennyiben az olvasó a könyv után személyesebb élményre vágyik, érdemes ellátogatni a ma Szlovákiához tartozó Nagyapponyba, ahol az újjáépített kastélyban, az eredeti fényében helyreállított Apponyi Könyvtárban és a régi vadászlakban tisztelettel őrzik az Apponyiak – köztük gróf Apponyi Henrik – emlékét.

40 Kiss Sándor: *Emlékezés Apponyi Henrikről*, Nimród Vadászújság, 1936. január 1. (1. szám), 12.

41 DR. ÉHÍK Gyula: *A vadjuhok*, Nimród Vadászújság, 1931. március 1. (7. szám), 110–112.

42 *Gróf Apponyi Henrik meghalt*, Pesti Hírlap, 1935. december 6., 16.; *Gróf Apponyi Henrik*, Nimród Vadászújság, 1935. december 20. (36. szám), 580.

43 *Gróf Apponyi Henrik meghalt*, *i. m.*, 16.

44 Kettőjük életpályájáról lásd: FEKETE István: *Kittenberger Kálmán élete*, Móra, Budapest, 1962; GYORGYEVICS Tamás: *Széchenyi Zsigmond élete*, Amicus, Budapest, 2018.

45 Az összehasonlítás nem túlzás: Apponyi Henriket 1932-ben Széchenyi Zsigmond és Kittenberger Kálmán egyenrangú írotársaként tartotta számon a korabeli szakirodalom. (Lásd például: THURÓCZY Tibor: *Pirkad*, Nimród Vadászújság, 1932. január 10. [2. szám], 19.)

Látogasson el a Magyar Napló webáruházába, ahol

kedvezményes áron vásárolhatja meg kiadványainkat:

Vers • Próza • Dráma • A Magyar Irodalom Zsebkönyvtára • Nyitott Műhely albumsorozat • Mesekönyvek  
Németh László irodalomtörténete • Ismeretterjesztő könyvek • Műfordítások • Művészeti albumok • Szociográfia  
Irodalomtörténet, tanulmány, esszé • Antológiák

► [www.magyarnaplo.hu](http://www.magyarnaplo.hu)

JÁNOSI ZOLTÁN  
**Leheletnyi égbolt**

Kedves Zoltán!

Utolsó utadra, Óbudára, égszínkétek tekinteted emléke elé a Balkány körüli tanyák, a nyírségi égbolt fényeit és gyászát egyszerre hozom. A Bácskából, majd a kecskeméti földről, azután a nyírségi tanyákról az égre emelt tekintetű, az ország fővárosába és szellemi ormaira érkezett, és ott megfagyott – megfagyasztott – kivételes tehetségnek a második szülőföld, az egykor kicsi hazának fogadott föld „égitetejét”. Boruljon Rád és fölénk is most ez az égbolt. S nézzen rá ismét arcodban a nem a medáliáért, a tarka szavakért, a vállon veregető elismerésekért, hanem magáért a küldetésért s az emberi kézfogásokért a sorssal szemben lépegetni kezdő ember akaratára, ennek az akaratnak a benned megtestesedett szépségére. Nézzen veled farkasszemet újra ez a legnagyobb kihívás.

Mert Szöllősi Zoltán homlokára a szabolcs-szatmári égboltnak azok a csillagképei voltak ráírva, amelyeket igen kevesek ismernek Magyarországon. De mégis a legerősebb orientációs pontokat, korábban Czine Mihályt, Váci Mihályt, Ratkó Józsefet, Rákos Sándort is sorstájoló útra küldő jeleket adtak számára költői indulásakor, a hazához és az emberiséghez is elkötelezett életmű megalkotására. Azt az „égitetőt”, ahonnan nézve, mint egyetemes kilátóról, mutatkozott meg az ország végvidékein, a szegénységben, az elhagyott perifériákon élők élete és „csontkoralljának” élessége. De kézzorításuk keménysége és embersége is: azon a földön, ahonnan mindig „fölfelé lépked az angyal”, de sohasem éri el az eget, s ahonnan mégis, még mindig „balladák szólnak Boldogasszonyhoz”, s amely föld minden bajával, mégis és örökösen a „megyek haza” ígézetét ébreszti fel ismét és ismét a szívben és az izomzatban.

Ez az országperemokről felrepítő parittyakő-akarat, ez a Dávid-mozdulat volt Szöllősi Zoltán sorsának és életművének a leginkább reá jellemző, a legjellegzetesebb mozdulata. A beérkezés, a megnyugvás, a révbé ért pillanatok helyett a teljes sorsában „bartó-

ki” hürként feszülő küzdelem. A megpihenés helyett az állandó viaskodás, a küzdelem feladásának elodázása, ám a káosz fölé magnetikus szívárványként örökké odafeszített akarat. A kétségekkel, az aláhúzó erőkkkel, a nemzetet és a személyiséget roncsoló tragédiákkal halálíg tartó költői párbaj. A Rákos Sándortól, Ratkó Józseftől, majd Kormos Istvántól kapott biztatás katapultként röpítette Szöllősi Zoltánt a magasba, ragyogó tehetségként kora irodalmába, azután ott is hagyta őt a levegőben. Hol a süvöltő fagyban, hol a tűzforró napsütésben, a magasba izolálva – és talán a Hitel folyóirat kivételével – sohasem ölelte igazán magához. Pedig az a tehetség és alázat, amelynek figyelmességével Szöllősi Zoltán a könyveit alkotta, az az igényesség, amellyel az irodalom művelésének szentségét óvta, az a művészi gond, amellyel tiszta, kristálycsillogású műveit alkotta, a legnagyobb törődést igényelte volna. S nem is csak törődést, hanem szeretetet, hasonlót ahhoz, ahogyan József Attilát kellett volna szeretni. Az otthonlét vigasztát és igazságát a csupán a versekben melegedés – már nem is csak a Nagy László-i keserű „versben bujdosás”, hanem a költeményekhez bilincselte, „jégen vacsorázó” „száműzetés” – helyett. Mert a XX–XXI. századi magyar lírának az utolsó évtizedekben Szöllősi Zoltánnál nem volt száműzöttként élő nagyobb tehetsége.

Pedig a sorssal szembesülő, fáradhatatlanul megalkotott, pontos és égő szavú köteteiben ő a század emberi személyiségének legnagyobb kérdéseire, a nemzeti és az emberiségszintű egyenletekre, a haza és a hazátlanság kínzó gondjaira, a nemzet és Európa viszonyának ölekezéseire és taszításaira, az ég és föld közötti út átjárhatóságának feléje villódzó fényre, a történelemtől folytonosan ketté-, sőt darabjaira hasított nemzet és személyiség létgondjaira, a magát napról napra mégis újra felépítő ember teremtoi és evilági erőforrásaira, a tér és az idő saját húsába metsző fájdalmaira: a haláltól visszaperelt szerelem szépségeivel kereste a választ. Versei sorában ezért alakított ki párbeszédet a magyar történelemmel, kultúrával, benne a népköltéssel és az archaikus emlékezettel is, a nemzet és saját halottaival, és az önmagával is folytonosan perben álló, az igazságok és a kételyek hídján járó nyugtalan személyiségével – és magával Istennel is. Zaklatott sorsa fölé ezekből a párbeszédekből emelt a verseiben leheletnyi égboltot az elfutó idő, az elveszített, a szétszört barátságok, a töredékekben maradt álmok, az irodalmi élet tüné-

Elhangzott Szöllősi Zoltán József Attila-díjas költő, műfordító temetésén 2018. április 11-én az Óbudai temetőben.

keny vizei, vízfolyásai s a meg nem kapott alkotói szeretetet ölelései helyett. Hogy legyen, ami reá ragyogjon, s ahová egyszer felemelhető legyen a föld is.

Ezért éppen ma, a költészet napján, József Attila születésnapján, tisztelt Szöllősi Zoltán, Téged nem eltemetni, hanem föltámasztani kellene. Akkor is, ha emberi erőnkől csak az emlékezésre, a köszönetre és költői teljesítményed újragondolására futja. De költészeted minőségének újra és újra tudatosítása már annak a szellemi itt maradásnak és üzeneteid újjászületésének lehet majd része, amely a nem hamvadó értékek állandó újjáéledését, fényeinek szikrázását jelenti az „isa pur és homu vogymuk” fájdalmas tételével szemben, azaz a szellem feltámasztását és ennek továbbműködését az itt maradóknak s a majd még ezután születőkben.

Tisztelt Szöllősi Zoltán, drága Zoltán!

Tavaszdik itt körülöttünk, de ebben a tavaszban én most mégis az őszt didergését érzem. Azt a verseidből most is kisüvítő, nyugtalan, hideg októberi forgószelet, amely betegség és halálad óta körbeszorítja és borzongatja lelkünket, lelkiismeretünket. Azt az érzést, amit így írtál meg a szívről, az ősztől és az idő múlásáról egy gyönyörű, fájdalmas népdalt is „bartóki” kezekkel beleszöve versedbe:

Közel az ég, beállt ősze  
fut a vizek képernyője,  
alig ég már, csak kormol a Nap  
Isten s ember maga csősze.

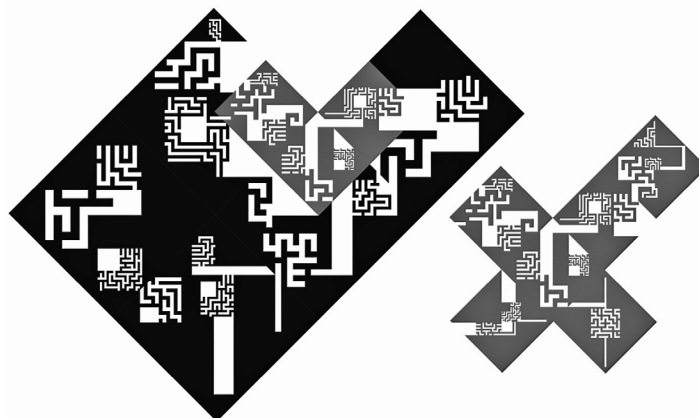
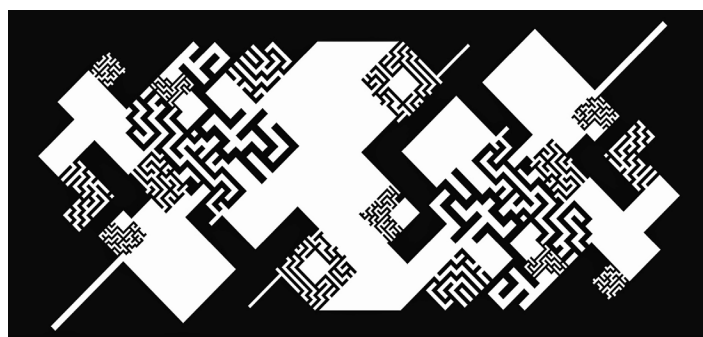
Aj, törött karú akarat  
csitári hegyek alatt

.....

Szívem asszonyért nyargaló,  
jaj, bennem esett el a ló.  
Bírom szívem, lovam, szerelmem,  
jaj, bennem esett le a hó.  
Aj, törött karú akarat  
csitári hegyek alatt.

Kedves Zoltán! Maradjon örökre fölötted ez a kicsi, a leheletünkből is felbocsátott szabolcs-szatmári égdarab, az otthonnak a fejed fölül most már letéphetetlen jelképe. Sit tibi terra levis. És ne csak a föld, de a teljes kozmikus égbolt is legyen számodra könnyű, amit nemcsak a szemeidben, hanem a hátadon is hordoztál egész életedben.

Isten veled.



Grafikai terv (2012–2014)

KARÁDI ZSOLT  
**„Álmos fejét karjára fekteti...”**

Dsida Jenő emlékezete

1928-ban adta ki Dsida Jenő *Leselkedő magány* című kötetét. Amikor tíz esztendővel később, 1938-ban megjelent az *Angyalok citeráján*, a költő már nem élt. A fájdalmasan korán, harmincegy esztendősen elhunyt Dsida olyan életművet hagyott hátra, amely nemcsak a két világháború közötti erdélyi líra egyik legjelentősebb értéke, hanem az egyetemes magyar irodalomé is.

Ha ma, alig egy esztendővel születésének száz-tizedik, s eltávozásának nyolcvanadik évfordulóján újraolvasom verseit, novelláit, publicisztikai írásait, lenyűgöz a gyorsan eléggő tehetség végzetel mindvégig eljegyzett ihletének izzása. Elmúlásérzése azonban nem tragikus, nem a megsemmisülés Vajda János-i hősie és fenséges haláltudata.<sup>1</sup> Nem is lehet az, hiszen hívó lélek volt: katolicizmusa megóvta attól, hogy a szívében dobogó vég totális rettegéssel töltse el a „nem ismert tartománytól”. És bár költészete telítve van efféle szorongásokkal, műveiben bukolika és hit, erotika és Krisztus-élmény egyszerre jelentkeznek. „Költészetének jelentős része halálfélelemből, titokzatos szorongásból, lidércnyomásos érzésekből, babonás remegésekből fakadt” – írta róla 1958-ban Áprily Lajos.<sup>2</sup> Mindez igaz, azonban ma már, az egymás után sorjázó (s kötetekben korábban meg nem jelent költeményeket is közreadó) könyveiből jól látszik, Dsida hihetetlen termékeny pályáján szinte kezdettől fogva együtt van a neorokokó játékosság és a mélyen megélt vallásosság, amely érett költészetében harmonikusan megfér az erotikus színezetű szerelmi tematikával, illetve a nyelv teremtő erejébe vetett bizalommal. Mindeközben a költő, aki – Rónay György szerint – „úgy fogadta el a szomorúságot,

mint egyetlen lehetséges állapotot,”<sup>3</sup> hatalmas munkabírással és Kosztolányira emlékeztető igényességgel írta újságcikkeit. Egész élete a betű bűvöletében telt: Benedek Elek Cimborájától kezdve, ahol korai művei jelentek meg, a Pásztortűz, a Keleti Újság, az Erdélyi Lapok, az Erdélyi Helikon hasábjain át saját köteteiig a nyelv művésze volt. Munkáiban a nyelv, illetve a vers tartományainak hasonlíthatatlan gazdagságú kifejezési lehetőségei szólaltak meg.

Most, születése és halála kerek évfordulóinak közelében nem a viszonylagosan ismertebb verseit keresem. Jóllehet ma is megcsodálom a *Bútorok* lázas expresszionizmusát, az *Amundsen kortárs*a részvétetikáját, az anapesztuszokon ringatózó *Szerenád Ilonkának* zenei tobzódását, az átesztétizált halál Poe-tól érintett lüktetését, a személyes fájdalmat versmuzsikába menekítő érzelmi túlcordulását, a *Hulló hajszálak elégiájának* könnyed melankóliáját, az *Elárul, mert világit* kísérteties sejtelmét,<sup>4</sup> a *Hálóing nélkül* Isten előtt meztelenül vacogó emberének didergését, a *Húsvéti ének az üres sziklasír mellett* önostorozó lírai vallomásait; érzékelem a székelykocsárdi váróterem fullasztó magányának rettegését „a transzilván messianizmus egyik programversének tartott”<sup>5</sup> *Nagycsütörtök* sorai között,<sup>6</sup> érzem a hulló rózsákat a *Sainte Thérèse de Lisieux* strófaiban, s látom: „valaki fel, a csúcs felé tart, hogy önmagát feszítse meg” (*Út a Kálváriára*).

Ma is megrendít, amikor a kiemelkedő műveket olvasom, a *Csokonai sírjánál* felkavaró, egyben életcélt adó üzenetét, a *Sötétség* versében zsigerekbe szívódó éjszaka látomását,<sup>7</sup> a „jaj életem és jaj, halálom” pozíciójából felzengő *Tízparancsolat* részeit, a „jó férfihangszer, mély gordonka” hangján megszólaló,

1 Dsida Jenő költészetének halállal való átitatottságáról lásd: LAPIS József: *Az elmúlás poétikája – A haláltapasztalat esztétikai közvetettsége a két világháború közötti magyar költészetben*, 84–103. = [https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/106038/LapisJ\\_disszertacio-t.pdf?sequence=7](https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/106038/LapisJ_disszertacio-t.pdf?sequence=7) (Letöltés: 2018.04.11.) Kötetben: Csokonai Universitas Könyvtár, Debrecen, 2014.

2 ÁPRILY Lajos: *Dsida Jenő* = DSIDA Jenő: *Tóparti könyörgés*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1958, 9.

3 RÓNAY György: *Dsida Jenő* = DSIDA Jenő: *Válogatott versek*, Révai, Budapest, 1944. Újraközölve: *Dsida Jenő emlékkönyv*, szerk. POMOGÁTS Béla, Lucidus Kiadó, Budapest, 2007, 267.

4 Az *Elárul, mert világit* és *A sötétség* verse című költeményekben „az élet végességének tragikuma, a halálfélelem borzongása uralkodik.” = Cs. GYÍMESI Éva: *A pajzán angyal: A szent és a profán Dsida Jenő költészetében* = *Dsida Jenő emlékkönyv, i. m.*, 304.

5 LÁNG Gusztáv: *Dsida Jenő költészete*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, Kolozsvár, 2000, 242.

6 „A Nagycsütörtök a magyar költészet egyik leginkább keresztény műve, a személyes áldozat végső értelmét a krisztusi áldozat természetfeletti rendjében találja meg, ezáltal osztozik a megváltás drámai misztériumában.” = POMOGÁTS Béla: *Magyar költő a Kálvárián – Dsida Jenő* = P. B.: *A marosvécsi várban: Az Erdélyi Helikon íróiról*, Hungarovoxx Kiadó, Budapest, 2012, 224.

7 Vö.: BÁRDOS László: *A sietség pátosza: Dsida Jenőről = Tükör előtt: In memoriam Dsida Jenő*, szerk. POMOGÁTS Béla, Nap Kiadó, Budapest, 2001, 355.

nagy lírai kompozíció, a *Tükör előtt* egyes vallomásos tételeit, az *Előre való beszéd*, a *Tarka-barka strófák*, a *pántos kapukon túl*, az *első csók*, a *Prérvadászok*, s a címadó *Tükör előtt* szakaszait. Mert bennük Dsida páratlan művészi erővel (vajon megérezte-e a vég gyors iramú közeledtét?) összegzi életének és gondolkodásának főbb állomásait.<sup>8</sup> Felkavaró ma is a *Psalmus Hungaricus*nak Ady és a 137. zsoltár hangjaival<sup>9</sup> átszótt, önvádló és önostorozó szenvedéllyel átfűtött drámai vallomása, miként az a „Halld meg halál: nem vagyok egyedül” örömteli felkiáltása a feleségnek, Imbery Melindának címzett *Örök útítársak* ötödik strófájában.

De nem pusztán az említett veretes művekre gondolok, ha az ismertebb költeményeket említem. Mert Dsida Jenő nemcsak a halált szépséggé stilizáló<sup>10</sup> alkotó volt: a *Kóborló délután kedves kutyámmal* pompás hexameterjeiben a játékos humor és a ragyogó életkedv<sup>11</sup> vidám kurjantásaként hangzik el a „Szép a világ, gyönyörű a világ és nincs hiba benne”. Miként az *én* és a hétköznapiok poétikai átlényegítése közepette az önmagát Viola szerelmére méltatlannak tartó, a krisztusi áldozatra rámintázó költő a pajkos szertelenség hangján népesíti be a nyári alkonyatot: „...jöttek az angyalok át a parasztos, öreg monostori / utca fölött, / szálltak a kis kápolna fölött csapatosul, özönlöttek / seregestül, / jött a sudár, gyönyörűszép angyali kar, lágy / mandolinokkal, / víg énekkel az égből, fényességgel az arcukon, édes / ringó lenge-

dezéssel, zsongó zengedezéssel, száz meg ezer, / föld tele, ég tele, száz és száz és száz meg ezer.”

A magyar irodalom eme örök értékű darabjai mellett mostanában a hátrahagyott verseket lapozgatom, hogy lássam, mely művekben alakult, érlelődött az ismert művészi világ. A *Légy már legenda* című kötetet<sup>12</sup> forgatom, amely a *Műfordítások* és a *Hogyan kell verset olvasni?* című dolgozaton kívül tartalmazza a Szokolczay Lajos által kiadott *Jövendő havak himnuszát* (1923–1927), az *Álnév alatt közölt verseket* (1929), a Szemlér Ferenc szerkesztette *Rettenetes virágének* (1928–1938), s a Csiszér Alajos gyűjtötte *Pünkösdi várakozás* (1923–1927), illetve a *Bölcsődal visszhangja* (1922–1931) darabjait is.

A Dsida-szakirodalom eddig több helyütt rámutatott már az Ady-, Reményik- s Kosztolányi-impulzusokra, megemlítve a Trakl- és Baudelaire-intertextusokat is.<sup>13</sup> A hagyatékban talált versek között azonban jóval több hatás fedezhető fel. A legintenzívebb élmény: Ady Endre. Az egyik 1927-es vezércikkében Dsida Jenő hangsúlyozta: „Ami Adyban érték, az éppen azért érték, mert örök és elkopthatatlan, s az éppen olyan ma, mint volt tegnap s lesz holnap...”<sup>14</sup> A költőelőd beszédmódját folytathatatlannak, az életművét lezártnak érezte. Ugyanakkor megjegyezte: „És Erdély mai lírájából bár tompán és messziről zöngve, de mindenhol kiérezhető az Adyintonálás.”<sup>15</sup> Ez a hangolás jelen van az ő lírájában is. Az ifjú Dsida gyakran él a halmozás alakzatával (*Erdő...*). Ady titokzatosságára emlékeztet, s az általa kedvelt *kacag* ígét alkalmazza *A páncél-ember*; balladai hangvétel elevenedik meg *Az ördög kocsiján* tizenegy szótagos, szimultán lüktetésű soraiban. Az *Áldott kezekkel* című, a korai Ady szerkesztésére emlékeztet *A bölcsődal visszhangja*; a „Reggelre én már messze futok / S bomlottan sírok valahol” (*A Gare de l’Esten*) hatását mutatja „A vonat tovazakatol / és holnapra, ilyenkor / már messze leszek valahol” dsidai gesztusa (*Megyek*). A *Léda asszony zsoltárai* és *A Léda arany-szobra* nőszemlélete, az erotikus vonzás (megjátszott) drámai hangja rémlik fel (a kései

8 Tanulságos rögzíteni, hogy *Az angyalok citeráján* a kortárs költők életműzáró köteteinek színvonalán (TÓTH Árpád: *Lélektől lélekig*, KOSZTOLÁNYI Dezső: *Számadás*), a halál közelében megdőbbséget érővel összegzi életének és munkásságának eredményeit. Tény, hogy Dsida Jenő szívbetegségének mindvégig tudatában volt: életműve „a halállal eljegyzett élet küzdelmével is jellemezhető” (GÖRÖMBEI András: *Utószó = Dsida Jenő válogatott versei*, szerk. GÖRÖMBEI András, Unikornis Kiadó, Bp., 1994, 233.). Az utolsó év termése esztétikai szempontból a korábbiakhoz képest is jelentékeny. „Tehetsége és alkotóereje utolsó verseiben csapott igazán magasra: ezekben a versekben fejezte ki az erdélyi magyarság fájalmát és tett hitvallást a megmaradás ügye mellett” = POMOGÁTS Béla: *Poeta angelicus: Dsida Jenő költészete* = P. B.: *Erdélyi tükör*, Kráter Műhely Egyesület, Budapest, 1995, 78.

9 Vö.: MÓZES Huba: *Babilonnak vizei mellett ültünk: Formaépítő parafrázisok* = KABÁN Annamária–MÓZES Huba: *Tárt kapukhoz fényösvény viszen: Dsida Jenő költészete és műfordításai*, Guttenberg Pál Népfőiskola–Orpheusz Kiadó, Bp., 2018, 193–196.

10 Lásd: NEMES NAGY Ágnes: *Dsida Jenő = Dsida Jenő emlékkönyv*, i. m., 295.

11 A vers kapcsán Láng Gusztáv a költő „égi és földi örömet egyesítő morálját” emlegeti: LÁNG Gusztáv: *Dsida Jenő költészete* = DSIDA Jenő: *Összegyűjtött versek és műfordítások*, szerk. SZAKOLCZAY Lajos, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983, 37.

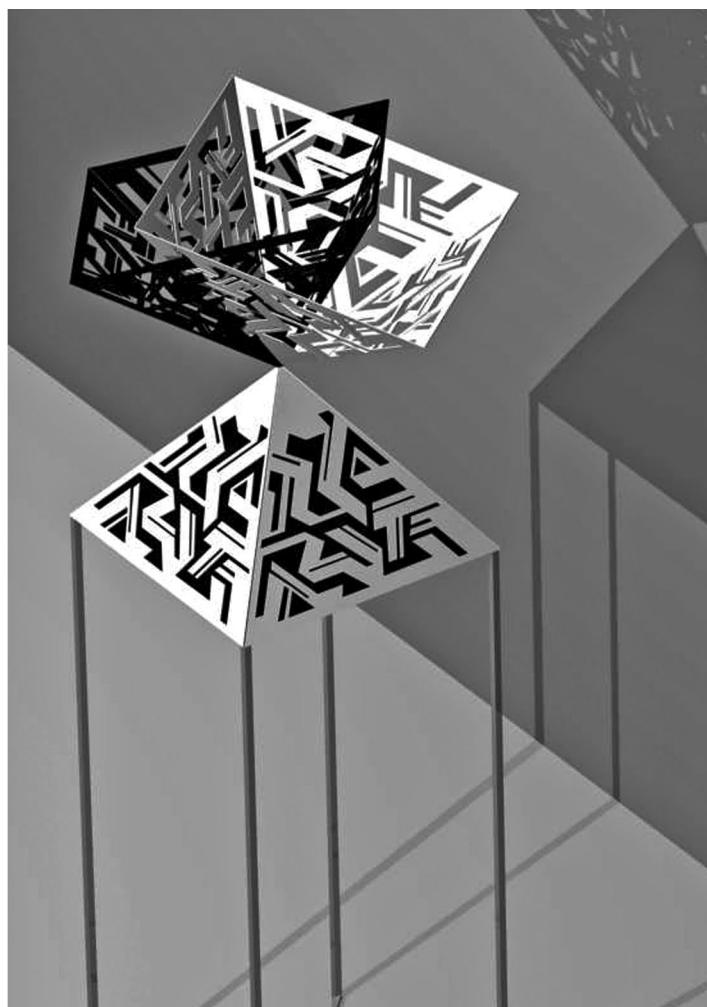
12 DSIDA Jenő: *Légy már legenda*, szerk. CSISZÉR Alajos, Püski Kiadó, Budapest, 1995.

13 Vö.: például LÁNG Gusztáv: i. m., 239–243.

14 DSIDA Jenő: *A félszáz esztendő Ady Endre*. Pásztortűz, 1927/24, 554–555. = D. J.: *Séta egy csodálatos szigeten*, s. a. r. és a bevezetőt írta: MAROSI Ildikó, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1992, 37.

15 Uo., 36.





Lámpa-tervek

Reviczky<sup>16</sup> is idéző) *Altass el* strófáiban, miként a szimbolista-expresszív képeket görgető *Palotád előtt* soraiban is Ady evokálódik: „Hiába láttam, ijedelmes lázban: / viharban hulltam, tépődtem, megáztam, / szennyes víztócsák csúf csókja nyomán / szeremállott hattyúprem topán, / ruhám patakzott, sáros lett a térdem, / szent kastélyodat mielőtt elértem”.

Ady mellett az ifjú költőre Kosztolányi Dezső és Tóth Árpád<sup>17</sup> volt a legnagyobb hatással. (Később a *Számadás* szerzője 1934. április 8-án a Kemény Zsigmond Társaság ünnepi estélyén Marosvásárhelyen verseiből és prózai írásaiból olvasott fel:<sup>18</sup> Dsida Jenő a Pásztortűz április 30-i számában *Kosztolányi Erdélyben* címmel<sup>19</sup> számolt be az eseményről. Ebben

16 Reviczky- és Tóth Árpád-reminiscenciákat rejt *Az öreg óra éneke* című vers is.

17 Tóth Árpádra emlékeztet többek között: *Laterna magica, Azrael árnyékában*.

18 DSIDA Jenő: *Séta egy csodálatos szigeten*: 481. Vö.: ARANY Zsuzsanna: *Kosztolányi Dezső élete*, Osiris Kiadó, Budapest, 2017, 413–414.

19 *Uo.*

a cikkben írta: „Eddig tiszteltük és csodáltuk Kosztolányi Dezsőt. Most, hogy közöttünk volt és ránk sugározta közvetlen lényének, emberi vidámságának és jóságának varázsát, miután kacagtunk tréfáin, érzékenyültünk emlékein, hallottuk meleg hangját és megszorítottuk férfias kezét: megszerettük őt.”<sup>20</sup>)

A fiatal Dsida a *Szép halál* soraiban mintha Kosztolányi *Téli alkony* című szonettjét evokálná, az expresszív elemekkel dolgozó *Vonat alatt* pedig *A szegény kisgyermek panasza*inak nyitó versére játszana rá. (A vonat-kép expresszionista lüktetéssel tér vissza az *Álom a síneken* soraiban.<sup>21</sup>) Kisebb mértékben, de Áprily-impulzusok is színezik Dsida Jenő lírai világgképét: az 1924-es *Tavaszi ujjongás* egyértelműen a híres *Tavaszdodik*, illetve a *Március* dévaj lendületét és daktilikus lüktetését idézi. *A Harum dierum carmina* második strófájának eleje szinte szó szerint citálja a „Sötét az Acheron homokja: / itt meg kell halni, Haimonom” Áprilyját: „Bénán lehanyatlik a kéz, / széttapogat tehetetlen: / élni ma itt lehetetlen, / meg kell halni ma itt.”<sup>22</sup>

Míndezek, s majd a későbbi olyan beszédes utalások, mint a „Búcsúzik egy korhely legény, / búcsúzik és kacag, kacag / tanítványai alsznak, // mint Krisztuséi Golgotán / (hisz ő is Krisztus volna tán..)” a *Mint a bolond csillag* szövegében előlegezik a nagy verseket, és lesznek a halálfélelemmel átítatott erdélyi lélek kiadásának és vezeklésének, a jézusi áldozatnak s a váteszi önkinyilatkoztatásnak olyan romolhatatlan példái, mint a *Nagycsütörtök*, a *Csokonai sírjánál* és a *Psalmus Hungaricus*. Végső alkotói céljaként a *Vagyok* című költeményében írta magáról Dsida 1927-ben, Adyra emlékeztetően, egyes szám harmadik személyben: „... este kiskörű, zsongó lámpafénynél / ádáz sorsoakat szeretne lebírní... / ... Álmos fejét karjára fekteti / s szépeket akar írni.”

20 *Uo.*, 90.

21 Kosztolányi Dezső hatása számos érett költemény rímtechnikájában, zeneiség-keresésében tetten érhető (*Vers egy ághoz, Vendéglő havas hegyek között, Esti teázás, Dal az elmaradt vallomásról, Most elmondom..., Így dudolok az uccán, Merre száll?*).

22 Az *Antigoné* című költemény először a Zord Időben jelent meg 1920-ban = VITA Zsigmond: *Áprily Lajos*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972, 296. Az *Angyalok citeráján* kötetben szereplő *Naplemente* című vers völgy-hegy-ellentéte az Áprily-költészet legfontosabb jelképét idézi.

HÓVÁRI JÁNOS  
**Mandala és labirintus**

A művészet egyidős az emberiséggel. A tartalmak és a formák az évezredek során kifinomultak, majd hol darabjaikra estek, hol ismét egységgé álltak össze, de lényegüket tekintve ugyanazok maradtak. Nem kétséges, hogy a formák és a mondandók egyetemes összefüggésrendszerében a Nyugat művészete rendkívül szerteágazóvá vált, míg egyes keleti világok sokkal jobban meg tudták őrizni művészeti-bölcseleti teljességüket. De ha eltekintünk a formáktól, illetve a technikáktól, és a lényegi mondandókat keressük, s ha felvesszük az egyetemesség szemüvegét, rájövünk arra, hogy a kínai kultúra mandalája és a klasszikus görög világból ránk maradt labirintus ugyanarról szól. Nem szokványos, hogy erre épp egy ötvösművész, Kálmán László hívja fel a figyelmünket, s kelet-nyugati gondolatvilága kemény fémeken és egyéb XXI. századi anyagokon át ezt az üzenetet küldi felénk. De a művészet történetéből jól tudjuk, hogy a műalkotások hordozó anyaga és stílusa igazodott és igazodik a civilizációk változásaihoz, az adott korok technikai-technológiai lehetőségeihez és elvárásaihoz. Ez így volt a múltban, és így lesz az eljövendő évszázadokban is.

Kálmán László művészetének egyik alap gondolata az, hogy alkotásai évszázadokig ki tudják állni „az idő vasfogát”, ugyanis mind fémekből vagy más időtálló anyagokból készülnek. De nemcsak anyagok miatt van ez így, hanem azért is, mert Kálmán László abból a pragmatikus evidenciából indul ki, hogy az industrializáció feltartóztatathatatlanságát, s nem lehet hagyni, hogy az egyetemes művészeti-gondolati tartalmak – csupán az anyag időtlensége miatt – a jelenben és a jövőben kivesszenek. Azt vallja, hogy egyetemes és nemzeti értekeinknek a rohamléptekkel változó új világban is velünk kell maradniuk minden olyan hordozón, amely rendelkezésünkre áll. Kálmán László kiállítása a Józsefvárosi Galériában előremutató, és munkáival kendőzetlenül a képünkbe

vágja: akár hiszitek, akár nem, idővel ilyen fém- és műanyag világ fog benneteket körülvenni, amit láttok, de ezeken is megmarad a művészi üzenet időtállóan – éppúgy, mint az ősi kultúrák barlangrajzain.

Kálmán László ötvösművész született tehetség, aki már a Kisképzőben, az 1960-as évek második felében hivatásának érezte a fémek és más anyagok megmunkálásának művészetét. Az Iparművészeti Főiskolán 1975-ben diplomázott. A Jóisten megadta neki azt a képességet, hogy a tereket funkcionális alkotásokkal töltsse meg: remek és híres iparművész. Ám a mostani, józsefvárosi kiállításán nem az ilyen fajta alkotásai szerepelnek. Azok szállodákban és középületekben állnak, s a magyar architektúra és belső építészet megújulási képességeit hirdetik. A Józsefvárosi Galériában látható kiállítás nem a sikeres iparművészről szól, hanem a gondolkodó és érző ötvösművészről, aki keresi önmaga művészi megragadásának formáit, amelyben nem köti őt megrendelő és építészeti szabályozás. Amit itt látunk: egy szelet Kálmán Lászlóból, a művészből. S leginkább az elmúlt öt év munkáiból.

A mandala-világot Tajvanon tanuló fia kapcsán fedezte fel – amikor a szigetországban járt –, s vele azt az egyetemes mélységet is, amely az egyetemes emberi civilizáció egyik alapzata. Miről is szól a mandala? A világmindenségről, és annak formai megragadásában (készítésében) magát a meditációt: a test és lélek harmóniájának megteremtését jelenti. Mi lehet ennél több? Mily egyszerű kimondani, és mily nehéz megvalósítani! A mandalák általában színesek, s a színek mindegyikének mondandója van, amellyel a mandala-üzenet könnyen félresiklatható, és gyakran félre is siklik. Kálmán László mandalái megőrzik az ősi egyszerűséget és az ahhoz kötődő ősi pszichológiai nyugalmat. Az ötvösművész a neves pszichiáter, Carl Jung tanítását is követi, aki élete egyik korszakában a reggelt körök rajzolásával kezdte: ha ez jól ment, az maga volt a harmónia, írta naplójában. Azaz a tudós azt mondta ki, hogy a körök részét képezik az emberi személyiség ősi mélységének. Hozzáteszi: egyszerre hagyományt megőrzők és megújulásra készítőik. Ha ránézünk Kálmán László mandaláira, látjuk bennük az ősi lelki-szellemi mélységet, amely látszólag egyszerű, de tudjuk, hogy mégsem az. S látjuk benne a jövő kihívásait, amelyre már maguk az anyagok is felhívják a figyelmünket.

A labirintus is örök emberi; szinte mindannyian gyermekkorunk óta rajzolgatjuk. Felnőttként már azt

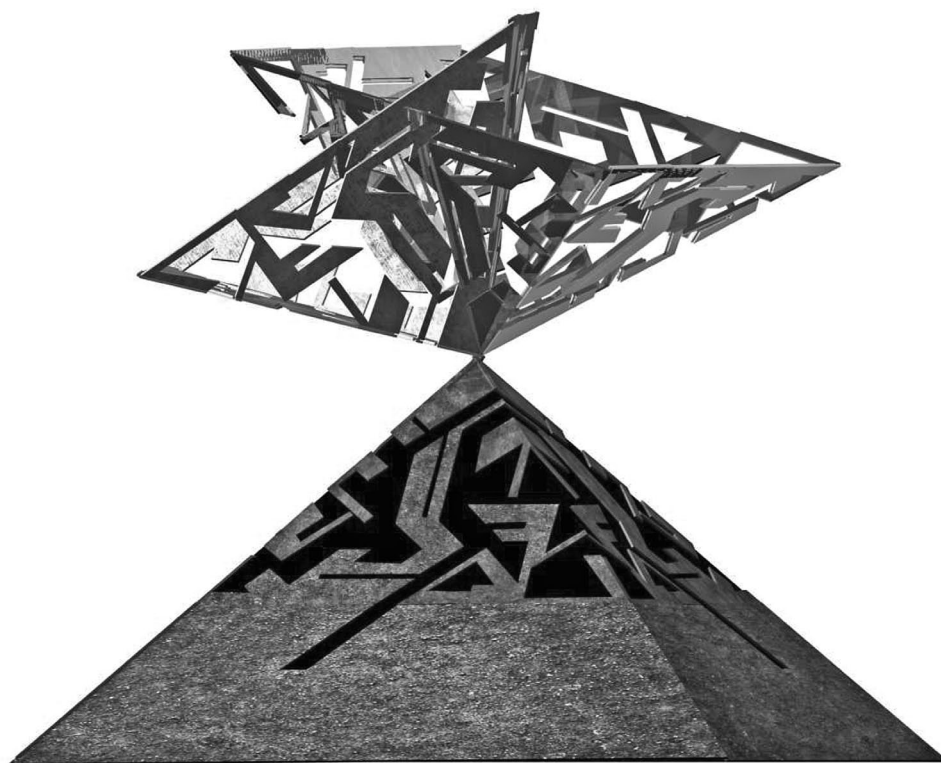
A *Személyes mandalák* című – Kálmán László ötvösművész alkotásait bemutató – kiállítás megnyitóján, a Józsefvárosi Galériában, 2018. január 12-én elhangzott beszéd írott, szerkesztett változata.

is tudjuk, hogy olyan valós és képzelt, kiismerhetetlen szellemi és lelki utak világában élünk, amelyben vagy elveszünk, vagy azokból valamiképp kitalálunk. Kálmán László – feltételezem – úgy gondolja, hogy ez létünknek lényege, és nem annak kései másolása. Különleges, szimbolikus jelentősége van annak, hogy a neves krétai építész, Daidalosz labirintust épített Minótaurosznak, a bikafejű „szerelem szörnynek”. A kérdés kutatói azonban úgy tudják, hogy már az egyiptomiak is értekeztek a kiútalan labirintusról, s azt nem Daidalosz találta fel.

A minoszi útvesztők velünk élő formái nem a nyugalomra, hanem a küzdésre, a harcra, a csalásra, az érdekegyütműködésre és a sikerre, de esetleges kudarcaink okán az elveszejtésre is készítenek bennünket. A labirintus: „életzagú” – vagy maga az élet. Könnyű és szemet gyönyörködtető kívülről nézni kacskaringós szögletes útjait, ahogyan tesszük ezt a mostani kiállítás megnyitóján is. De megélni már nem ilyen kellemes – még akkor sem, ha átjutunk az utolsó kapun, és célba érünk. A küzdés emléke velünk marad, és az is, ahogyan ennek érdekében cserben hagyunk embereket, átgázoltunk természeti és szellemi értékeken; de sok esetben az is megtörténik velünk, hogy minoszi utunkkal megváltást nyerünk. Mindannyian szeretjük a nemes versenyt és a kihívásokat is, de a legtöbb küzdelem mégis kényszer annak érdekében, hogy megvédjük magunkat. Ebben

van, aki nyer; van, aki elbukik. A labirintusformák erről is szólnak. Kálmán László modern anyagai és formái azt hirdetik, hogy ez nem csupán a múlt és a jelenre igaz, hanem a jövőre is.

A mandala és a labirintus nem állnak szemben egymással azáltal, hogy az egyik keleti, a másik nyugati forma. Valójában mindegyikük az útkeresést jelenti, amelynek végén vagy eljön a megnyugvás és az üdvözülés, amely egyben túlélés is, vagy nem. Nem kétséges, hogy a mandalában több a magunkba forduló kontemplatív elmélkedés, a labirintusban pedig a cselekvést irányító számvetés. Így helyesen kerül Kálmán László több alkotásában egymás mellé a mandala és a labirintus. Ezzel a keleti és a nyugati szemléletet tükrözteti egymással a XXI. századi univerzalizáció jegyében. Ehhez a történész-orientalista azt is szívesen hozzáteszi, hogy a mandala és a labirintus gyökérezete ugyanarról szolt az archaikus társadalmak világában. Az eltérő történelmi helyzetek azonban külön útra terelték őket. De Kálmán Lászlónak nem kellett hozzá több, mint egy repülőjegy Tajvanba, és persze éles szem, s hozzá érző szív, hogy a más úton járó szimbólumok egymásra találjanak, s visszatérjenek ősi közös lényegükhöz. S azt hirdessék egyetemesen – Kelet és Nyugat összefogásában –, amit Madách Imre hagyott ránk bölcs örökségként: „Mondottam, ember: küzdj és bízva bízzál!”



Egyensúly

## „Nem rólunk szól a történet, hanem Magyarországról”

Beszélgetés Hóvári Jánossal

**A rendszerváltás ethoszáról, hősökről és emlékezetpolitikáról, a magyar faluról, az életveszélyről, a barátságról, a török társadalomról, az értelmiség, az elit és a művészek feladatáról – interjú a történész, turkológus és diplomata Dr. Hóvári Jánossal.**



– 1987-ben Dobó Istvánt választotta első könyve tárgyául. Menyire ismert az alakja a mai fiatalok körében?

– Dobó Istvánt a mai fiatalság ismeri, mindegyikük hallott az iskolában az egri diadalról, valamennyire még olvasták is *Az egri csillagokat*, s tisztában vannak azzal, hogy Dobó István meghatározó történelmi hősünk. Az ő példája azonban ennél sokkal többről szól. Egyrészt korának egyik nagy tekintélyű szervezője volt, akinek sikere nemcsak azzal függött össze, hogy az oszmán-törökök túl későn vonultak fel a vár ellen, s nem volt elég idejük az ostromra. Másrészt olyan magyar főúr volt, akinek gondolkodása és tartása mélyen a magyar rendi társadalomban gyökerezett, aki úgy gondolta, hogy Magyarországon a magyar ügyekben a magyar országgyűlésnek kell döntenie. Habsburg Ferdinánd igyekezett betartani a magyar rendi világ szabályait, s jó kapcsolatokat ápolni a magyar főurakkal. 1564-ben történt halála után fia, Habsburg Miksa megpróbált központosított hatalmat kialakítani, ami számos magyar érdeket sértett. Ezeknek a konfliktusoknak anyagi vonatkozásai is voltak, a birtokperekben a magyar főnemesség érdekei jelentősen sérültek. Ez vezetett oda, hogy a három sógor – Balassa

János, Bocskai György és Dobó István – szervezkedni kezdett a király ellen, akinek helyébe Erdélyből János Zsigmondot akarták ültetni. *A hűtlen Dobó* című könyvemben ennek a szervezkedésnek mind a kül-, mind pedig a belpolitikai hátterét írtam meg. Ez egyébként nem igazán átgondolt szervezkedés volt, de mindenképp előfutára a későbbi, Bécs elleni fellépéseknek. Dobó István börtönbe is került Balassa Jánossal együtt, akinek fia nem más, mint a költő Balassi Bálint. A magyar országgyűlés azonban kitartott Dobóék mellett, és addig nem volt hajlandó királylyá választani Miksa fiát, Rudolfot, amíg az uralkodó az összeküvés résztvevőinek meg nem bocsátott. Így Dobó végül ágyban, párnák közt halhatott meg 1573-ban, huszonegy évvel az egri diadal után.

– *Alapos választ kaptam. Ez az alaposág ebben a könyvben is megfigyelhető, ahogy a Mikes Kelemenről szóló kötetében is. Részletesen megismerkedünk a tájjal, a családfával, a társadalmi viszonyokkal, mielőtt a konkrét személy, illetve történelmi események bemutatására kerülne sor. Ez a munkamódszere?*

– *A hűtlen Dobó* a Labirintus sorozatban jelent meg 1987-ben, amelynek az volt a célja, hogy a történelmet s az új kutatások ered-

ményeit közelebb hozza az olvasókhoz. Hatvanötezer példányban adták ki, ma ez hihetetlen nagy szám. Ebben a sorozatban – többnyire az MTA Történettudományi Intézetében írtuk ezeket a könyveket: Barta Gábor, Szakály Ferenc, Benda Kálmán, Péter Katalin és mások – olyan kutatások és eredmények szerepelnek, amelyek mással korábban nem nagyon jelentek meg. Köteteinket nem lábjegyzeltük, de a sorozat könyvei tudományos szempontból is megállták helyüket. Könnyen olvashatóan kellett írunk, hogy történelmünket népszerűsítsük. En ezt a témát tovább akartam vinni, de ekkor már elkezdtem írni a kandidátusi dolgozatomat...

– *Ehhez is török témát választott?*

– Igen, disszertációm az Oszmán Birodalom történetével foglalkozik. Egy hozzávetőlegesen öt-száz oldalas oszmán-török nyelven, arab betűkkel írott forrást, egy al-dunai XV. század végi, XVI. század eleji számadásgyűjteményt kellett hozzá feldolgoznom. A dolgozat azt mutatja be, hogy milyen kereskedelmi kapcsolatok voltak a Mohács előtti időszakban a Magyar Királyság és az Oszmán Birodalom között. Igen időigényes, bonyolult munka volt, nagyjából '92-ben fejeztem be, s ekkor nagy változás következett be az életem-



Nagyapámmal, nagyanyámmal és Éva húgammal Kiskorpádon 1964-ben



Érettségiző diákként 1973-ban

ben: külügyi szolgálatba álltam. Ezt követően magától értetődően már nem volt elegendő időm úgy foglalkozni a történettudománnyal, ahogy az ildomos lett volna.

– *A Dobóról szóló könyv előszavában hangsúlyozza is, hogy a magyar közvélemény nagyon történelem-érzékeny. Ezt ma is így látja?*

– Ma is így látom. A görög és római antikvitásban egy-egy személység vagy jó vagy rossz volt. Nem voltak szürke zónák. Nagy problémája egyébként Titus Liviusnak, vagy épp Tacitusnak, hogy nem foglalkoztak azzal, sőt fel sem tételezték, hogy egy személység változhat: a jóból lehet rossz, a rosszból pedig jó. A magyar gondolkodásban is jelen van ez, hiszen az ókori auktorok hatása napjainkig kimutatható. Hazánkban a szakmabeli történészek kivül kevesen látják át, hogy történelmi hőseink is gyarló emberek voltak, akiknek voltak rossz napjaik, meggondolatlanságaik, és voltak olyan pillanataik, amikor túlléptek önmagukon. A magyar XVI. század megítélésében közrejátsz-

hat az is, hogy Bornemisza Péter az *Ördögi kísértetek* című munkájában elmarasztalja a kortárs világot, és csak rosszat ír mindenkiről: negatív képet fest a magyar társadalomról. Ebből egyesek – többek között Nemeskürty István, aki az említett mű kiváló ismerője volt – olyan következtetéseket vontak le, hogy ez a romlottság az oka a mohácsi katasztrófának és az azt követő magyar kálváriának.

– *Dobó olyan történelmi alak, aki megél egy dicsőséges korszakot, majd ezt követően számkivetté válik. Miért éppen az ő életét kutatta?*

– Dobó István már gyermekkorom óta érdekelt. Én Somogyban születtem, Kiskorpádon, s az *Egri csillagokat* olvasva azonnal rájöttem, hogy a Gárdonyi által kitalált Erdőkeresztes, ahol Bornemisza Gergely és Vicuska története kezdődik, akár nálunk is lehetne, hiszen nálunk is van olyan patak, ahol Gergő és Vicuska fürödtek: úgy éreztem kisgyermekként, hogy ez a történet kicsit rólam is szól. A csapásokat magunk is éreztük, hiszen Jumurdzsák számomra kö-

rülbelül olyan volt, mint a téesz-agitátorok 1960-61-ben, akik elvették a nagypapa földjét és lovait, s borzalmasan megalázták a körülöttem lévő embereket. Emellett a törökök világa természetesen számomra sejtelmes is volt, kamaszgyermekként sokat gondoltam azon, hogy meg kellene ismerni belülről. Az *Egri csillagok* számomra nagyon kedves és meghatározó olvasmány, amely egész életemre a XVI. századhoz láncolt. Nagy eredménynek tartom, hogy Erdal Şalikoğlu barátomat sikerült rábeszelnem, hogy fordítsa le a török nyelvre. 2013-ban jelent meg. Ehhez írhattam előszót, amelyben megpróbáltam elmagyarázni a török olvasóknak, hogy hogyan is kellene olvasniuk ezt a regényt.

– *Még 1989-ben – a már említett sorsfordító 1992-es év előtt – jelenik meg A szürke eminenciások című tanulmánykötet, benne Apa, fia és a nevelt fiú című tanulmánya. Egy interjúban így nyilatkozott erről az időszakról: „1992-ben nem azért módosítottam pályám, mert ki akartam magam pró-*

*bálni valami új helyen, hanem azért, mert annak a bennem élő világnak, amelyet az Eötvös Collegium új szintre emelt, hallatnia kellett a szavát abban a történelmi helyzetben, amit a rendszerváltozás évei jelentettek.” Alkati kérdés volt, hogy nem a politikai, hanem a diplomáciai pályát választotta? Közelebb állt Önhöz a „szürke emenciás”-szerep?*

– Én egy amolyan lassan és megkésetten polgárosodó, paraszti világba születtem bele, gazdaságot és módosabb paraszti ösöklékkel; édesapám pedig iparos ember volt és nagyon jó méhészt. Láttam mindazt, amit a magyar faluval és a nagyapám barátaival, akik az első világháború hősei voltak, az 1960-as években meg lehetett tenni. Hogy korábban mi minden érte őket, azt is tudtam hallomásból gyermekkorom óta. Láttam kérges tenyerű parasztembereket sírni, a nagyapámat is, amikor le kellett adniuk lovaikat. Kisfiúként figyeltem minden szavukat, amikor nagyapámhoz jöttek, és az öreg gesztenyefa alatt boroztak. Korán úgy éreztem már, hogy egy olyan rendszerben kell léteznünk, amely nem a miénk, mégis együtt kell élnünk vele, s valahogyan érvényesülnünk is kell benne. Evidens volt, hogy tanulni kell. Családunkban már a húszas-harmincas évektől egyébként is majdnem minden fiúgyermeknek tanulnia kellett: polgárba vagy gimnáziumba mentek, több nagybátyám egyetememet végzett. Furcsa egy világ volt nálunk: a lányok örökölték a földeket, édesanyámra is ez várt volna, ha közben azokat el nem veszik. Egyik nagynéném paraszttasszony volt, két bátyja pedig orvos. Jó tanuló voltam mindig, s így jutottam el az ELTE Bölcsészkarára, történelem-



*Először Törökországban Fodor Pállal 1976-ban*

török szakra, s az Eötvös József Collegiumba, ahol tulajdonképpen megértettem, hogy Magyarország megszállt ország, ahol az értelmiségnek az a kötelessége, hogy egy bizonyos szellemiséget, a valós nemzeti tudatot, a valós szabadságtudatot, s persze az európaiságot továbbvigye. A kollégiumban szigorúak voltunk egymással, nyelveket tanultunk, figyeltünk egymásra, könyveket cseréltünk, sokat vitáztunk, s kapcsolódtunk – főként – Kovács Istvánon keresztül, aki nevelőtanárunk volt, a nemzeti írók köréhez. Már egyetemistaként volt a kezünkben számos illegális kiadvány. Nekem megadott, hogy az egyetem után az MTA Történettudományi Intézetébe kerülhessek, ahol kutatóként sok lehetőséget kaptam: a világ kinyílt előttem, s Törökországon kívül számos más helyre is eljuthattam. A fiatal akadémiai kutatók többsége részt vett a földalatti ellenzéki mozgalomban. Mindenkinek megvolt a maga feladata: ki szamizdatot árult, ki újságíróknak tolmácsolt, ki alkatrészeket hozott

Bécsből a rendőrök által lefoglalt sokszorosító géphez. Egy sajátos hálózatban éltünk. Amikor létrejött a Magyar Demokrata Fórum, akkor az Eötvös-kollégisták közül sokan (Gergely András, Nagy József Zsigmond, Bába Iván, Bakos István, no és Kiss Gy. Csaba, aki nem volt kollégista, de mi mindig annak tekintettük) a MDF mellé álltunk, és ott szerepet vállaltunk. Azt vallottuk, hogy nem rólunk szól a történet, hanem Magyarországról, az egyetemes magyarság esélyeiről: mert az országot új, általunk őrzött és képviselt szellemi értékekre kell építeni. Ehhez volt egyfajta kitekintési képességünk, nyelvtudásunk és kapcsolatrendszerünk is. Úgy éreztem, hogy a nagyszüleimnek is tartozom ezzel, meg az egész megalázott magyar világnak. Nem kétséges, hogy küldetésstudatunk volt. Sok naivitás is volt bennünk, de becsülettel végeztük a dolgunkat. Sok tekintetben a véletlennek köszönhetem, hogy a külügybe kerültem, de a törökös kapcsolatrendszerem is közrejátszott ebben, mert a '80-as



1987 őszén Dobóruszán, A hűtlen Dobó könyvbemutatóján

évek végétől az volt a célom, hogy a magyar–török kapcsolatokat új alapokra helyezhessük. Aztán mégis úgy alakult, hogy 2012-ig, amíg nem lettem nagykövet, Törökországhoz nem sok közöm volt.

– *Szovjet Közép-Ázsia volt az első állomás.*

– Amikor 1992. július 16-án külügyminisztériumi szolgálatba léptem, az első feladatom az volt, hogy a szovjet közép-ázsiai térségben a diplomáciai kapcsolatok felvételét megszervezzem. Az első diplomaták egyike voltam, akik eljutottak ebbe a térségbe. Rendkívül megható volt találkozni azokkal az emberekkel, akiknek az arcán ott volt a magyar őstörténet. Általános iskolai harmadikos korom óta fontos volt ez számomra. A tanítónőnk egyik órán Baktay Ervin Kőrösi Csoma Sándorról írt olvasmányos regényéből olvasott fel egy részt, s elmondta, ki is volt a híres magyar utazó, s megtudhattam, hogy a magyarok ősei valahol Ázsiában éltek. Tulajdonképpen itt dőlt el, hogy orientalista leszek. Az lettem, de nem a magyar őstörténet kutatója. Amikor

1992-ben a külügybe kerültem, az egyik első feladatom tanárom és barátom, Mándoky Kongur István turkológus eltemetése volt Almatiban, aki utolsó tanulmányútján szívinfarktust kapott, és a mahacskalai kórházban meghalt. Mándoky tanár urat a Kazak Tudományos Akadémia előtt ravatalozták fel, ahol legalább ezer ember állta körül, az ottani televízió élőben közvetítette a temetést. Kazak nyelven, az özvegy, Ongajsa asszony segítségével megírt és begyakorolt beszéddel búcsúztattam tanáromat és barátomat. A temetést követően Ongajssával elmentünk az akkor alakult kazak külügyminisztériumba, ahol még csupán egy tucat ember dolgozott. A külügyben hozott össze a sors Kelemen András politikai államtitkárral, aki a közép-ázsiai kapcsolatok elkötelezettje volt, és Mándoky Kongur Istvánnak is jó barátja. Kelemen András pszichiáter, aki jól megtanult törökül, és a magyar turkológus világhoz is sajátosan kapcsolódott. Az ő ösztönzésére sikerült megszerveznünk egy fantasztikus utazást 1993 áprilisában, amelynek során felkeres-

tük az összes közép-ázsiai országot Tádzsikisztán kivételével. Ez egy olyan sikeres út volt, hogy a térségbeli kapcsolatainkat legalább egy évtizedig erre lehetett építeni. Később felkért, hogy legyek személyes tanácsadója, így megismerhettem, hogy miként is működik a külügyminisztérium, hiszen ő a ház második embere volt. Betekinthettem különböző titkos és szigorúan titkos iratokba, így elég széles bepillantást nyerhettem azokba a folyamatokba, amelyek akkor Magyarország körül zajlottak. Sok érdekes eseménynek lettem a koronatanúja.

– *A térségben is zajlottak az események, közeledett a csecsen válság.*

– Az MDF-kormány bukása után a külügyi szolgálatból sokan kiléptek, én azonban többekkel együtt megfogadtam, hogy maradunk, amíg ki nem tesznek bennünket. Erre volt is terve az akkori vezetésnek. Hónapokig megtűrt személyek voltunk, még íróasztalt sem kaptunk. A nyugat-európai diplomaták azonban jelezték Kovács László miniszter úrnak, hogy nem kellene a pártállami külügyet helyreállítani, ezt ő belátta, s maradhattunk. Ekkor kerültem vissza a közép-ázsiai ügyekhez, de a kollégáknak köszönhetően a csecsen válság is az én feladatom lett. Mi, magyar diplomaták akkor sokat tettünk a csecsenekért. Ugyanakkor kiábrándító volt látni, hogy a nyugati világ, beleértve az Egyesült Államokat is, szemében milyen keveset nyomnak a latban. Az orosz hadsereg felvonulása – s ezzel a csecsen válság – 1994 novemberében kezdődött, amit az amerikaiak a műholdjaik segítségével láttak. Az év végén Budapesten volt az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet

csúcstalálkozója, Bill Clinton itt találkozott Borisz Jecinnel, és az amerikai elnök egy szót sem szőtt a csecsen helyzetről. Ekkor értettem meg igazán (de előbb is értek már keserű csalódások), hogy a nemzetközi világ mennyire cinikus, és ha különböző nagyhatalmi érdekek nem állnak egy-egy ügy mögött, akkor a jót és az igazat hagyják elbukni. Ebből a világból kerültem aztán át a Közel-Keletre: megnyertem egy pályázatot Kairóba, aztán kevéssel az indulás előtt értesítettek, hogy nem oda, hanem Tel-Avivba kerülök. Kértem gondolkodási időt, de az akkori személyügyi főnök jó szándékúan megnyugtatóan, hogy jó lesz az nekem. Így érkeztem meg 1997 májusában Izraelbe.

– *Már gyermekkoromban Izrael napi, de legalábbis heti szinten szerepelt a híradásokban. Mindig történt ott valamilyen erőszakos cselekmény. Ön is ott veszítette el egy közeli barátját.*

– Fried András barátom a '70-es években Nagyváradról alijázott (vándorolt ki) Izraelbe, ahol sikeres fogorvos lett. Ott egy legalább százezer fős erdélyi magyar közösség él, András körül is volt egy közel száz fős társaság: nagyváradiak, kolozsváriak s más erdélyiek, mind magyar anyanyelvűek. Egyfajta magyar kultúrában éltek, mindent tudtak arról, hogy mi zajlik Budapesten. András és felesége, Edit 2002-ben – március végén – zsidó húsvéti vacsorára hívott Netanjába, amire nem tudtam elmenni. Világhírré vált tragédia következett be: egy szakállas, zsidónak öltözött, robbanóövet viselő palesztin lépett az ünneplők közé, és felrobbantotta magát. Majdnem húszan haltak meg akkor ott és később a kórházban. A családból csak



Mándoky Kongur István temetésén 1992 szeptemberében Almatiban

a kertben titokban cigiző két gyermek maradt életben. Ha a fiam akkor nem szerelmes egy budapesti lányba, s nem ragaszkodik ahhoz, hogy a húsvéti szünetben mindenképp utazzunk haza, én is ott haltam volna meg velük. András egyébként békepárti ember volt, s tett is az izraeli–palesztin megbékélés érdekében. Máskor is meghalhattam volna: 2001-ben Nabluszba pénzadományt vittem egy ottani katolikus közösségnek. A összeförömmel visszaútban megrökönyödve vettük tudomásul, hogy az izraeli katonák felénk lőttek. Megálltunk, kiabálni kezdtünk, sikerült megértetnünk, hogy kik vagyunk, s mivel ezt még oroszul is el tudtam mondani, megmenekültünk: nem tudtuk, hogy abban a térségben kijárási tilalom volt érvényben. Ha megbicsaklik az egyik fegyveres keze, akkor beletrafálhatott volna az autónkba, s akkor már nem élnénk. Arra is emlékszem, amikor egyszer Ramallahba mentem, amikor épp nagy feszültség volt a felek között, s a palesztin területek le voltak zárva. Az izraeliek ennek ellenére

átengedtek az ellenőrző ponton, s a palesztin ellenőrző ponthoz hajtottam. Meghúlt bennem a vér. A parancsnok két kamaszképű palesztin fegyverest ültetett be az autómba, hogy védjenek: nehogy bárki is izraelinek nézzen, s rám támadjon. A két fiatal fegyveres csőre töltött géppisztollyal ült be mellém, s egyikük a fegyverét úgy tartotta, hogy az rám irányult. Így „védelmezték”. Akkoriban a diplomatákat sok atrocitás érte mindkét oldalon: egyszer az autómat is megtámadták a magyar zászló miatt, amit egy izraeli habókos fiatalember palesztin zászlónak hitt.

– *Hogyan lehet ezt feldolgozni? Ki mert menni másnap az utcára?*

– Ebben benne éltünk. Például, amikor autót vezettem, sohasem mentem busz után, mindig több autónyi távolságot tartottam, s a vendégeimet sem engedtem busszal utazni, mert az fölrobbanhat. Az izraeli világnak sajátos logikája volt, amit nagyjából ki lehetett ismerni. Azok az izraeliek, akiknek gyermekük a hadseregben szolgált, állandóan a telefont figyelték,





Kelemen András államtitkár külügyi kiscsoportjával 1994-ben

folyamatosan rettegtek, nehogy történjen valami a fiukkal vagy lányokkal. A palesztinok pedig egy mindent átítató reménytelenségben éltek. A nemzetközi politikának nem állt érdekében, hogy béke legyen az Olajfák hegyén, amely egyébként napjainkban maga is amolyan sajátos frontvonal.

– Már említette a nemzetközi érdekeket, s azok cinizmusát. Diplomataként volt-e lehetősége arra, hogy „igazítson” ezeken a viszonyokon?

– A diplomatának mindig van mozgásteret. Az, hogy mit hogyan hajt végre, a személyiségétől és profizmusától is függ. Például a nagykövet egyik legfontosabb feladata, hogy amikor „be kell olvasnia”, vagy tiltakoznia kell, azt is úgy kell tennie, hogy abból párbeszéd legyen, mert végül minden ellentétet valamiképp fel kell oldani. Olyan ez, mint a rossz házasság, amely válóperhez vezet: a felek előbb-utóbb tárgyalnak és megegyeznek arról, hogy mi lesz a gyerekekkel, a könyvekkel vagy a képekkel. Az egyik legérdekesebb diplomáciai feladatom az volt,

amikor engedélyt kellett szereznem 2000-ben az izraeli külügyminisztériumtól, hogy palesztin területen magyar érdekképviselői irodát állíthassunk fel. Ez sok tekintetben különféle izraeli érdekekbe ütközött, ugyanakkor voltak nagyon jó barátaim az izraeli külügyben – közülük többen magyar ajkúak –, akik segítettek, s ezt a kényes kérdést is viszonylag könnyen – Budapesten nagy meglepetést okozva – meg tudtam oldani.

– Milyen benyomásokat szerzett Arafatról?

– Többször találkoztam vele, de őt nem lehetett kiismerni. Mosolygott, keveset szólt: amikor Orbán Viktor vendége volt 1999-ben, legszívesebben az Aranycsapatról beszélt. Emlékszem, a vacsora alatt már egy kicsit bóbiskolt, de Puskás nevére felkapta a fejét. Karizmatikus személyiség volt, ereje volt a tekintetének, de hagyta, hogy a fontosabb üzeneteket a mellette lévő emberek mondják el. Nem amerikai egyetemen tanult, mint a legtöbb palesztin vezető. Ő amolyan „közpalesztin” volt, ezért is

tett szert olyan széleskörű népszerűsége az egyszerű palesztinok között. Arafat sokáig bízott a békefolyamatban, és sokat tett érte. Ha Yitzhak Rabint nem gyilkolják meg 1995-ben, akkor a békekötés talán sikerülhetett volna.

– Később diplomáciai pályáját Kuvaitban, majd Ankarában folytatta. Turkológusként otthonosabban érezhette magát Ankarában, amelyről egyik könyvében azt írja, hogy kicsit magyar város is, hiszen magyar mérnökök, magyar mesterekből, magyar kivitelezők vettek részt az építésében.

– Amikor Izraelbe kerültem, tartottam attól, hogy ellenséges viszonyok fogadnak. Aztán rá kellett jönnöm, ha megfelelően kommunikálok, akkor a helyzetet lehet változtatni. Sok barátot szereztem. A diplomáciai életnek is megvan a maga rutinja. A közel-keleti békefolyamat értelmezése nagyon bonyolult és felelősségteljes dolog. De az is igaz, hogy Izraelben magyar nagykövetként helytállni bizony nem egyszerű feladat. Akikkel más európai országokból együtt szolgáltam, később fontos beosztásokat kaptak, nálunk ez valamiért nem így működik. Kuvaitban két évig voltam nagykövet 2008 és 2010 között, ahol nehéz volt komoly diplomáciai munkát végezni: a kuvaiti külügyesek többnyire csupán fél tizenegy és egy óra között voltak bent a hivatalukban. Azt azért sikerült elérnem, hogy a kuvaiti reptéren a magyarok felvehessék a vízumot, amiért elődeim hiába küzdöttek. Ankarába régóta készültem, s az volt az elképzelésem, hogy a kapcsolatokat új alapokra helyezem. 2013-ban meg is történt az áttörés, amikor a két miniszterelnök februárban Budapesten, majd decemberben An-

karában találkozott. Egy tucat, már tíz éve napirenden lévő megállapodást sikerült megkötnünk, amit kemény munkával értünk el. Nagy küzdelmem volt, hogy a törökök töröljék el velünk szemben a vízumkényszert. Rodostó és más magyar vonatkozású emlékhelyek kapcsán is sikerült komoly eredményeket elérnem. Sajnálom, hogy ennek 2014-ben vége lett.

– *De nem lett vége a törökséggel, a török történelemmel való kapcsolatának, hiszen nemrég zajlott a „Zrínyi Miklós – Szigetvár 1566” Emlékév, amely Emlékbi-zottságnak azóta is elnöke, hiszen a programok nem zárultak le 2016-ban. Még az irodalmi vonatkozásokra is gondolt, például a Szigeti veszedelem illusztrált, átdolgozott szöveggel történő kiadására.*

– Az 1566. évi szigetvári ostrom 450. évfordulója nagyon fontos emlékezetpolitikai esemény volt, amelynek egyik legfontosabb üzenete, hogy Zrínyi Miklós és társainak önfeláldozó hősiessége a nemzettudatunk gerincét adja, amelyet dédunokája a *Szigeti veszedelem* című művében máig hatóan megénekelte. A történelmet visszafordítani nem tudjuk, a török számára Szigetvár győzelmet jelent, egyben legnagyobb szultánjuk, Szulejmán szultánnak halálhelyét is. Ugyanakkor meg kellett találnunk a módját, hogy a magyar népet felrázzuk a nemzeti tudat tartalmait illető letargiából. Rá kellett világítanunk, hogy Kölcsey Ferenc *Himnuszát* nem lehet megérteni a *Szigeti veszedelem* nélkül, s így Szigetvár nem csupán a szigetváriaké, hanem az egész országé. Ezért volt fontos, hogy a különböző művészeti ágakat az emlékévkébe bevonjam, s hogy az írók, költők



*Abdullah Gül török köztársasági elnökkel 2012-ben megbízólevelem átadását követően Ankarában*

megfogalmazzák XXI. századi gondolataikat a szigetvári hősiességről, ahogy annak idején megtette ezt Vörösmarty Mihály, vagy épp Illyés Gyula a '70-es években. Éppilyen fontos Szabó Tamás szobrászművész új Zrínyi-emlékműve is, amelyet az emlékévkben, 2016-ban avattunk fel, mert ezáltal a hagyományt és az emlékezetvilágot „élően” tudjuk életben tartani. A Zrínyiek emléke a horvátokkal közös örökségünk. Az emlékévkbe sikerült Csáktornyt, a Zrínyi-kultusz horvátországi városát is sikeresen bevonnunk. Török barátaink pedig megértették, hogy a múlt az múlt, a jelen az jelen, a jövő pedig jövő. Minden oldalon a történelmi megbékélésre kell törekednünk, s ennek Szigetvárrott egyébként már legalább egy évszázados múltja van.

– *A nemzeti tudat fontosságát említette. Mikes Kelemenről szóló könyvében írja, hogy a Rákóczi-szabadságharc bukása után a magyar érdekű, magyar politika lehetősége szűnt meg az országban. Ez háromszáz év...*

– A magyar érdekű politizálás lehetősége 1526-ban megszűnt. Ez hazánkat több évszázados kényszerpályára állította, s meg kellett azt is tanulnunk, hogy a magyar érdekeket csak kemény harcok árán lehet érvényesíteni. Ennek emléke és tapasztalata itt él velünk az Esterházyak, a Zrínyiek, Bethlen Gábor vagy épp a Rákócziak példája révén. 1867 után sok tekintetben megadatott a lehetőség, hogy érdekeinket hathatósan megjelenítsük, amellyel azonban nem tudtunk megfelelően élni. Sokan úgy gondolták akkoriban, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiában a magyar érdekek nem nyertek megfelelő szintű képviselőt. Ebben lehet, hogy igazuk volt, de mindaz, ami a Monarchia felbomlását követően, majd Trianonban történt, azt jelzi, hogy a Monarchia mégis megvédett bennünket a szét hullástól, s az a politika, amely magyar részről a dualista állam szétrobbantását tűzte ki célul, elhibázott volt. A Horthy-rendszerben egy időre még megadatott a magyar érdekű politizálás, amihez már csak 1990-ben tudtunk



Szigetvároton 2016. szeptember 7-en Áder János köztársasági elnökünkkel, Kolinda Grabar-Kitarović horvát elnökasszonnyal és Veysi Kaynak török miniszterelnök-helyettessel

visszatérni. Az azonban keserű tény, hogy 1920 óta Magyarország területét és lakosságát tekintve a töredéke mindannak, ami volt. Ennek orvoslására és/vagy megemésztésére száz év sem volt elegendő.

– *Tavaly jelent meg Ceyhun Atuf Kansu Mustafa Kemal Atatürk című könyve, amelynek utószavában ír is arról, hogy Atatürk egy olyan nemzeti hős, aki elérte, hogy Törökország elkerülje a terület- és népességvesztést, amelyet Magyarország nem tudott elhárítani. Miben látja Atatürk sikerének okát, miben volt más, mint a korabeli magyar vezetés?*

– Az Oszmán Birodalom hadseregének tisztikara már 1918 végén készült az ország megvédésére, számos katonai alakulatot az ország jól védhető északkeleti részébe csoportosítottak. A magyar tisztikar ugyanezt nem tette meg. Nem került haza az olasz frontról a nehézfegyverzet zöme. Arról, hogy akkor mit kellett volna tenni, a mai napig viták folynak történész körökben. Mindenesetre Kemal Atatürk képes volt a védelmi harcokba, a függetlenségi háború-

ba az egyszerű török lakosságot is bevonni, s így valóban össznézeti felszabadító háború zajlott Törökországban. Ezzel egy teljesen új Törökország megteremtésének jött el a lehetősége, amelynek vezetése a hadsereg kezében volt. Atatürk példájának máig ható tanulsága: van olyan történelmi helyzet, amikor a katonáknak át kell venniük a hatalmat. Atatürk ezt tudta. A magyar tábornokok nem. Horthy Miklós, s vele a „nemzeti hadsereg” csak akkor jelent meg, amikor hazánk kétharmadát már elrabolták.

– *Ugyanakkor Törökországban a '80-as évektől újra kérdés a kemali örökség. Ön is írja Orhan Pamukra hivatkozva, hogy a kemalisták megfélemeztek gyökereikről, egyfajta viselkedésváltás is lezajlott köreikben, ezért is iszlamizálódott Anatólia, ahol ebben a régi-új univerzalitásban találnak kapaszkodót az emberek.*

– Törökország politikailag két táborra oszlik. Az európai, a tengerparti és a nyugat-anatóliai területek kemalisták, ezzel szemben az anatóliai lakosság megmaradt a korábbi zárt struktúrákban. A föld-

rajzilag nehezen megközelíthető – elmaradottabb – vidékeken az iszlám megmaradt, mert Atatürk természetesen nem tiltotta be a pénteki istentiszteleteket. Itt a gyermekek egy sajátos iszlamista világban szocializálódtak, amelyben azt hallották, hogy amit Atatürk és követői Ankarában tesznek, az szemben áll vallásukkal. Az ezt valló népesség demográfiai túlsúlyba került az elmúlt ötven évben. Törökországnak most újra meg kell határoznia magát kelet és nyugat között, s el kell döntenie, hogy mennyire akar szekuláris vagy muszlim állam lenni. Azaz, a XXI. századi Törökország mit kezd Atatürk örökségével.

– *Ön e tekintetben párhuzamot von országaink között: „új értelmiségre volt Kemálnak szüksége”, amit – a vidékről érkező, új értelmiség megteremtésének igényét – a népi írók mozgalmához hasonlít. Az Eötvös Collegium támogatásával zajlott néhány éve az Újrealizmus és modern népiség a mai magyar irodalomban című konferencia, amelyből azonos címmel konferenciakötet is készült, és amelyet Oláh János szerve-*

zett, aki somogyiként az Ön földije...

– Oláh János sógorsági-komarsági rokonom volt Nagyberkiben. Az ő nagyapja volt az én édesapám keresztapja. A kemalista forradalom azt jelentette, mintha Budapesten a '30-as években a népi írók átvették volna a hatalmat. Több, Anatólia távoli falvaiban született kemalista tudóst, író és értelmiségit ismerek, akik Törökország vezetői lettek. A kemalizmus továbbvitte ezt a vonalat, és a nép fiaival egyfajta polgárosodást indított el. Ez a folyamat már – ahogy Pamuk is írja – a hatvanas-hetvenes években megbicsaklott. A lakosság egy jelentős része városokba költözött, s ez a népiiséget máig hatóan önmagából kifordította. Fájdalmas volt látnom, hogy az egyszerű törökök miként lesznek sajátos népi tudatukkal betonházakban élő városiak, és olyan XXI. századi törökök, akik már alig kötődnek a saját népi gyökereikhez. Ők a tulajdonképeni célpontjai vagy áldozatainak, ami ma Törökországban zajlik: erőltetett és sok tekintetben átgondolatlan industrializáció, ami nálunk is folyt az ötvenes-hatvanas és a hetvenes években. Nagyon fontos lenne a kultúrát megőrizni, s vele a török néptáncot és a népdalt. Ehhez Magyarország segítséget tud adni: a népi kultúra emlékvilága Törökországban a 24. órájában van. Az a világ, amibe én születtem, „a falvak sajátos világa” már Magyarországon sincs meg. Sokáig úgy láttam, hogy a somogyi falvak lakói falusi parasztemberekből népességgé alakultak át, de az utóbbi időben számos olyan új szerveződés alakult, amelyek révén valódi, „szervesült” közösségekké válhatnak,

s egyfajta új tudatosság is megjelenhet közöttük.

– *Ha már a kultúra ilyen hangsúlyosan szóba került: a Magyar Alkotóművészeti Közhasznú Non-profit Kft.-n keresztül a kortárs képzőművészeti életbe is bekapcsolódott. Mi az, amit e területen a legfontosabb feladatának tartott?*

– Három évig voltam a MANK főigazgatója. Isteni kegy volt. Ez a három év számomra arról szólt, hogy a magyar alkotóművészet képes a megújulásra, felelni tud a kortárs kihívásokra, ahogy a korábbi évszázadokban is tudott. A magyar válaszok egyszerre sajátosan magyarok és európaiak.

– *Kiemelne egy ilyen magyar sajátosságot?*

– Ilyen például az, hogy a magyar gondolkodáshoz, a magyar tájhoz való kapcsolódás olyankor is észrevehető, amikor absztrakt képekről van szó. A nagybányai zöldre s más magyar szimbólumokra sokszor rábukkantam olyan képeken, amelyekben nincs narráció. Ezt a francia vagy holland elemző nem veszi észre, neki elég, hogy jó a kép, de ha egy művelt magyar ránéz, egyből tudja, hogy az alkotónak milyen háttere lehet. Hasonló vonásokat láttam a lengyeleknél, valamennyire a csehekénél is, mivel a nemzeti jelleg rejtett belelopása a modern kortárs művekbe valamiféle közép-európai sajátosság is. Sok tehetséges művésznk van, aki küzd azért, hogy amit Hamvas Béla vertikális barbarizmusnak nevez, ne pusztítson el értékeket. Emellett létezik persze a horizontális barbarizmus is, amely, ha a vertikálissal összetalálkozik, együtt nagy rombolásra képesek. Fontos, hogy a magyar művésztszadalom tegyen meg mindent annak érdekében, hogy

az örökségül kapott értékvilág, amelyet képvisel, kellő súlyú legyen, és kellőképpen jelen legyen a közbeszédben. Mert, ha ez nincs, a magyar kultúra részekre esik, és sérül a nemzettudat.

– *A beszélgetés elején hangsúlyozta az Eötvös Collegium szerepét, több könyvben is társszerzőkkel szerepel, tehát mindig vannak mások is Ön körül. Ezért is indította el az Alkotóművészeti Szalont?*

– Fontos a kollektivitás, több ember együtt többre megy. A magyar kultúra és a magyar nemzettudat megragadása a különböző diszciplínák közös feladata. A történész írhat vaskos monográfiát egy adott témáról, de lehet, hogy egy szobrász vagy festő leegyszerűsített alkotásával sokkal többet tud visszaadni a magyar lélek lényegéből.

– *Kevesen dicsekedhetnek azazal, hogy – sok más elismerés mellett – Albániában is kitüntették, jelen esetben az Albánia Köztársasági Érdemrendjével.*

– Ezt azért ítélte nekem az albán vezetés, mert Kalkuttai Szent Teréz halálának napját magyar kezdeményezésre, az én irányításommal az ENSZ-ben a Jótékonyág Világnapjává nyilvánították, amelyet minden évben szeptember 5-én ünnepelünk. Büszke vagyok erre az elismerésre.

– *Mi az, amire a történész Hóvári János készül a közeljövőben?*

– Tanulmányt írok Szulejmán szultán haláláról és holttestének hosszú útjáról. Emellett pedig szeretném a legutóbbi korszakomat lezárni, és összeszedni az alkotóművészettel kapcsolatos írásaimat, s azokat talán több helyen még ki is egészíteni. Ha kész leszek, ehhez a legmegfelelőbb cím: *Szentendrei emlékek...* **Nemes Attila**

**A „nagy fehér bíró” öröksége** Földessy Edina: *Torday Emil kongói gyűjteménye*, Néprajzi Múzeum kiadása, Budapest, 2015.

Az elmúlt években – a Magyar Afrika Tudástár elektronikus könyvtár megalapítása és folyamatos feltöltése közben – mindinkább szembesülnöm kellett azzal a ténnyel, hogy még egy olyan (nálunk!) marginális kulturális-tudományos területen is, mint az „Afrika-tanulmányok” (vagy egyszerűen csak a hazai Afrika iránti érdeklődés), mérhetetlen gazdagsággal sorjáznak az elfeledett vagy soha számba nem vett szakmai teljesítmények. S óhatatlanul és mind gyakrabban felmerült bennem a nyugtalanító gondolat: vajon jól gazdálkodunk-e – nem is oly ritkán egyetemes szintűnek érzett, vélt vagy egyértelműen annak tekinthető – kulturális, történelmi, illetve művelődéstörténeti értékeinkkel?

Ismeretes, hogy a két világháború között – a határon túlra tekintő érdeklődés beszűkülése miatt – jórészt csak az olasz–etióp háború fordította a hazai közvélemény érdeklődését Afrika, a fekete földrész felé. A Kádár-korszakban viszont helyel-közzel mind a sajtóban, mind a tudományos életben fel-felbukkant Magyar László vagy Torday Emil neve, és továbbélt Benyovszky Móric madagaszkári királyságának a realitásokat kevésbé tükröző mítosza is. A régi magyar – közöttük afrikai – utazók (Huszthy György portai követ, Geramb Ferdinánd tábornok és trappista szerzetes, François baron de Tott [eredeti nevén: Tóth Ferenc], a Dardanellák védője, majd Egyiptomba küldött francia diplomata, valamint Dombay Lajos, Mária Terézia marokkói diplomatája) ismertté tétele jelentős részben Tardy Lajosnak köszönhető, aki az akkori Magyar Nemzetbe népszerűsítő cikkeket is írt róluk.

De alig ismert például a Dreyfus-perben elmarasztalt Valsin-Esterházy apjának, Louis Joseph Ferdinand Walsin-Esterhazynak (1807–1857) történelmi és egyúttal tudományos szereplése, aki francia állampolgárként – miután 18 évet töltött Algériában – a hadosztályparancsnokságig vitte a krími háborúban, majd onnan súlyos betegen tért vissza, és halt meg ötvenévesen. Walsin-Esterhazy két – mára francia és arab kutatók által is idézett – könyvet hagyott hátra: az egyik a korábban a törökök által leigázott Algériáról szól, míg a másik a francia gyarmatosítás évtizedeit idézi.

S az elfeledett XIX. századi utazók és kutatók nevei hosszan sorolhatók.

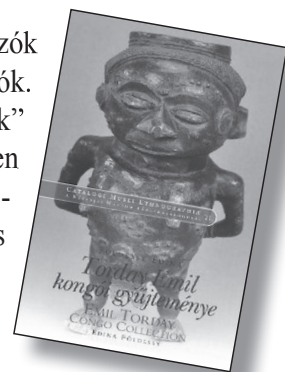
Szellemi „értékgazdálkodásunk” problémáit azonban most egyetlen jeles magyar tudós, a kiemelkedő jelentőségű Afrika-kutató, etnológus Torday Emil (1875–1931) életművének bemutatásával szeretném szemléltetni, akinek még alapvető

életrajzi adataira is csak a közelmúltban, Földessy Edina *Torday Emil kongói gyűjteménye* című könyvének köszönhetően derült fény. Magam a Torday névnek „bedőlve” erdélyi kollégákkal nyomoztattam utána. Hiszen ismert a méltatlan történet: a Nagy Háború után, ugyancsak neve alapján, birtokot ajánlottak számára Erdélyben, ha felveszi a román állampolgárságot. Amire természetesen nemet mondott, hiszen még az angol állampolgárságot sem volt hajlandó felvenni az első világháború idején, jóllehet 1910-től Nagy-Britanniában dolgozott. (E döntése miatt 1914 és 1918 között az angol hatóságok jelentősen korlátozták mozgásszabadságát.)

Torday eredeti neve azonban – az említett monográfia szerzőjének kutatómunkája nyomán – immár ismertté vált. Valójában Böhm Emil néven látta meg a napvilágot 1875. június 22-én, Böhm Lajos biztosítási hivatalnok és a Csáktornyáról származó Mannheimi Erzsébet gyermekeként. Az apa a Böhm nevet 1890-ben belügyminisztériumi engedéllyel Tordaira változtatta. (A szóvégi i y-ra való módosításának oka Földessy Edina szerint nem ismert.)

Torday fiatalon elhagyta Magyarországot; előbb Németországban, majd Belgiumban élt. Eredetileg banktisztviselő volt; kora sok más terepmunkára vállalkozó etnológusához hasonlóan autodidakta módon kezdett el foglalkozni néprajzzal és Afrikatanulmányokkal. 1900 és 1909 között három utazást tett az egykori Belga-Kongóba, először belga megbízásból, majd az angol tudományos intézmények (Royal Anthropological Institute, British Museum) támogatásával. Torday – aki londoni körökben már a saját korában is arról volt nevezetes, hogy Afrikában nem gyarmatosítóként lépett fel, hanem az afrikaiak barátjává vált – „nagy fehér bíróként” törzseket békített össze, háborúkat akadályozott meg, a kubák természetes kulturáltságú, demokratizáló újdonságokat bevezető királyával szinte örök barátságot kötött.

Mivel utolsó útja végén egy orrszarvú súlyosan megsebesítette (a sérülés nyomait egész további élete



során viselte), bármennyire is törekedett rá, nem tudott többé visszatérni szeretett Afrikájába. Élete hátralévő 22 évében viszont 8 könyvet, 40-45 tanulmányt és mintegy 50-60 kisebb cikket, ismertetést publikált. A Spencer Társaság felkérésére – nem sokkal halála előtt – elkészítette *Afrikai fajok* (*African Races*, 1930) című, kiemelkedő jelentőségű elméleti összehasonlító munkáját. Tordayt e könyve kapcsán úgy emlegetik, mint a néprajzi kartográfiai kutatások egyik legfontosabb előkészítőjét. Más művei többek között olyan diszciplínák fejlődését segítették elő, mint a szóbeli és írott történelemkutatás, a történeti földrajz, a folklorisztika (vagyis a folklór irodalom és kutatása), a kulturális és társadalmi antropológia, a hagyományos vallások kutatása, az etnolingvisztika, az etnomatematika vagy az embertan. Tanulmányaira mind a mai napig sok tudós hivatkozik a világ különböző pontjain.

Torday irodalmi tevékenysége is figyelemreméltó. Angliai évei idején vállalta, hogy a két világháború között alkotó magyar író, Tormay Cécile három regényét is lefordítja angolra. Sőt, a londoni centenáriumi Petőfi Sándor-ünnepségek idején ugyancsak egyedülálló módon tett hitet magyarságáról. Amint a *Világ* című napilap 1923. évi 179. száma írja:

„Londonból jelentik, hogy Torday Emil, Londonban élő hírneves Afrika-utazó honfitársunk, az utolsó órában vállalkozott a rendkívül kényes irodalmi feladatra, hogy lefordítson néhányat Petőfi verseiből. A régi fordítások ugyanis nem voltak elég zengzetségek, s az angol művésznő, akit felszólítottak elszavalásukra, új fordítást kért. Torday nemes költői érzéssel oldotta meg a feladatot.” (*A Talpra magyar és a Szeptember végén* fordítása azután el is készült.)

De Tordaynak a szóbeli folklór mint irodalom iránti érdeklődése is tetten érhető különféle gyűjtési adalékokat közreadó munkáiban. Számos énekszöveg mellett egy kisebb kötetre való mesét is gyűjtött. E szövegeket megtalálhatjuk Halász Gyula 1924-ben kiadott népszerűsítő válogatásában (*Afrikai emlékek. Egy Afrika-kutató naplójából*), valamint a Bodrogi Tibor és Karig Sára által 1962-ben összeállított igényes afrikai folklór-panorámában, amelynek címe: *A csillagok szíve. Afrikai mesék*.

\*

Torday Emil nyugat-európai elismertsége az utóbbi évtizedekben töretlen volt. Csak egyetlen példa: John Mack, a British Museum egykori muzeológusa (ma egy angol egyetem professzora) kezdeményezésére 1990-ben egy nagyjelentőségű kiállítás megrendezésére került sor Torday gazdag néprajzi gyűjtéséből, amely a kutató életművének valóságos reneszánszát indította el. De Torday recepciója az elmúlt időszakban Magyarországon is megélenkült. Elegendő csak azokra a tényfeltáró és összegző tanulmányokra gondolni, amelyeket Kubassek János, a Földrajzi Múzeum igazgatója írt. Régi Tamás néprajztudós régi és új magyar kutatók afrikai fotóiból állított össze kiállítási anyagot a Történeti Múzeumban, és ezen számos híres Torday-fotó is szerepelt. Egyedülállóan fontosnak számít e sorban Szilasi Ildikó jelentős figyelmet keltő expedíciója Kongóba, majd az egész országot bemutató kiállítása, végül a jeles fotóművésszel, Lóránt Attilával együtt készített gyönyörű albuma (*100 év azonosság, 100 év változás: Torday Emil nyomában Kongóban*).

Földessy Edina monografikus albuma Torday Magyarországnak juttatott és ma a Néprajzi Múzeumban őrzött gazdag gyűjteményrészét dolgozza fel. A kötet a közel félezer tárgyból mintegy százat mutat be kitűnő fotókon, részletes magyarázatokkal. De legalább ilyen értékes a két nyelven közreadott alapos bevezető, amely Torday életrajzára, afrikai érdeklődése kialakulására, útjaira, londoni kutatói évtizedeire és természetesen az itthon, illetve a világ több helyén őrzött gyűjteményeire is kitér.

Földessy Edina kötete úttörő vállalkozás, hiszen a világhírű Torday-gyűjtemény anyagából korábban a British Museum sem adott ki önálló albumot. Ám a Torday-kutatásnak még komoly adósságai vannak – idehaza is. A talán a legnagyobb magyar afrikanistának tekinthető tudós három francia és három angol nyelvű munkáját is ki kellene adni végre magyar nyelven. Legjelentősebb írásait (amelyek olyan kényes kérdésekre is kitérnek, mint az emberevés, a mérgepróba vagy a szexualitás) kétnyelvű kötetben is érdemes lenne megjelentetni. Jómagam hosszú évek óta szorgalmazom egy Torday Emil munkásságával foglalkozó nemzetközi konferencia megrendezését, sajnos, nem sok sikerrel.

**Biernaczky Szilárd**



**Babics Imre** (1961, Budapest) Bölöni György- és Sziveri János-díjas költő. A Napút folyóirat szerkesztője. Bakonyszücsön él. Legutóbbi kötete: *Ab-rak a vadnak, ablak a vaknak* (versek, 2017).



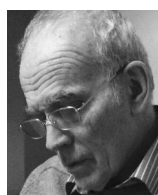
**Biernaczky Szilárd** (1944, Budapest) néprajzkutató, afrikánista, kandidátus (1996). Az Egyetemi Lapok újságíró munkatársa, majd felelős szerkesztője volt 1970–1984 között, később a Mundus Magyar Egyetemi Kiadó igazgatója (1990–2009). Iroko Award Életműdíjban részesült (2012).



**Bogoly József Ágoston** (1958, Csorna) irodalomtörténész, kultúrákutató. Egyetemi tanulmányait az ELTE-n végezte. Az Országos Széchényi Könyvtár, illetve a Petőfi Irodalmi Múzeum tudományos munkatársa, majd az ELTE oktatója és kutatója volt. Kutatási területe: 19., 20. és 21. századi irodalomtörténet és irodalomelmélet, kultúratudomány. Tanulmányai, kritikai írásai, esszéi és versei folyóiratokban és antológiákban jelentek meg. Kutatási eredményeit többszerzős tanulmánykötetekben is publikálta. Önálló kötete: *Ars Philologiae. Tolnai Vilmos és az irodalmi pozitívizmus öröksége* (1994).



**Both Balázs** (1976, Sopron) költő. 2002-ben végzett a Benedek Elek Pedagógiai Főiskolán. Jelenleg a Soproni Rendőrkapitányságon dolgozik szolgálatparancsnoki beosztásban. Legutóbbi kötete: *Romfalon virágmag* (versek, 2018).



**Gömöri György** (1934, Budapest) Alföld-díjas költő, műfordító, irodalomtörténész, egyetemi tanár. 1956 novemberétől külföldön él. 1963–1965 között a Kaliforniai Egyetemen, majd a Harvard Egyetemen dolgozott, 1969–2001 között Cambridge-ben tanított magyar és lengyel irodalmat. 1994-től a Bécsi Napló szerkesztőbizottsági tagja. Legutóbbi kötete: *Az ajtó monológja* (versek, 2017).



**Hóvári János** (1955, Kiskorpad) PhD, történész, külpolitikai szakértő, orientalista. A MANK Nonprofit Kft. korábbi főigazgatója. 2016-ban a „Zrínyi Miklós – Szigetvár 1566” Emlékbizottság elnöke. A Károli Gáspár Református Egyetem Történettudományi Intézetének docense. Legutóbbi kötete: *Magyar emlékek Törökországban* (K. Pintér Tamással, 2017).



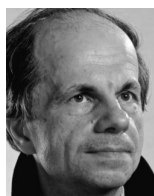
**Iancu Laura** (1978, Magyarfalu) József Attila-, Bella István- és Jankó János-díjas költő, író, néprajzkutató. A Magyar Művészeti Akadémia tagja. Az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpontja Néprajztudományi Intézetének munkatársa, a Moldvai Magyarság szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Éjszaka a gyermek* (versek, 2017).



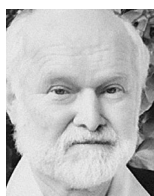
**Jánosi Zoltán** (1954, Miskolc) egyetemi tanár, irodalomtörténész, a Magyar Napló főszerkesztője, a Kölcsey Társaság elnöke, 2007 és 2015 között a Nyíregyházi Főiskola (2016. jan. 1-től Nyíregyházi Egyetem) rektora volt. József Attila-díjas, legutóbbi könyve: *Ratkó József* (monográfia, 2016).



**Kálmán László** (1952, Jászberény) ötvös- és iparművész. 1975-ben végzett a Magyar Iparművészeti Főiskola ötvös szakán, majd 1982-ben a Magyar Képzőművészeti Főiskola díszlet-jelmeztervező szakán. Párhuzamosan dolgozott ötvösként és díszlettervezőként. 2010-ben Ferenczy Noémi-díjban részesült.



**Karádi Zsolt** (1956, Miskolc) irodalomtörténész. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen diplomázott 1980-ban. Nyíregyházán előbb gimnáziumban tanított magyart; 1989 óta a felsőoktatásban dolgozik. Jelenleg a Nyíregyházi Egyetem oktatója. 1995-ben szerzett PhD-fokozatot irodalomtudományból. Kutatási területe a modern magyar és francia irodalom, valamint a magyar színháztörténet. Legutóbbi könyve: *Az Erdélyi Helikon vonzásában* (2017).



**Kovács István** (1945, Budapest) költő, polonista, történész, a Kilencek költőcsoport tagja. *A gyermekkor tündöklete* című regényéből *Budakeszi srácok* címmel játékfilm készült. József Attila- és Babérkoszorú-díjas. Legutóbbi kötete: *Magyar emlékek Lengyelországban* (Mitrovits Miklóssal, útikönyv, 2017).



**Lőrincz György** (1946, Kápolnás) író Zetelaka környékén tanított, majd a székelyudvarhelyi Élelmiszeripari Gépgyár technikusja volt. 1989-től a Nemzeti Megmentési Frontnál dolgozott, 2000-től Hargita Megye Művelődési és Vallásügyi Felügyelőségén, ma Igazgatóságán. Székelyudvarhelyen él. Szabó Zoltán- és Székelyföld-díjas. Legutóbbi kötete: *Bécs fölött a Hargitát* (regény, 2018).



**Marosi Gyula** (1941, Budapest) 1966 óta publikáló író. 1973-ban a József Attila Kör alapítója, majd titkára. Volt a Mozgó Világ prózarovatának vezetője, majd a Magyar Televízió dramaturgja. József Attila- (1981), Balázs Béla- (1997) és Prima-díjas (2016). Legutóbbi kötete: *Generalisszimus: az Akácfa utcában* (elbeszélések és novellák, 2016).



**Mezey Katalin** (1943, Budapest) költő, író, műfordító, a Kilencek költőcsoport tagja. A Széphalom Könyvműhely igazgatója, 1992-től 2008-ig az Írók Szakszervezetének főtárgya. 2012-től a Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozatának vezetője. József Attila- (1993), Prima- (2007), Bethlen Gábor- (2009), Partiumi Író Tábor (2013) és Kossuth-díjas (2015). Legutóbbi kötete: *Levelek haza* (regény, 2017).



**Szécsi Margit** (1928. május 28., Budapest – 1990. november 23., Budapest) háromszoros József Attila-díjas, posztumusz Magyar Örökség-díjas költő, grafikus, illusztrátor. A Fényes szelek nemzedékének tagja. 1952-től Nagy László felesége.



**Miklós Péter** (Szeged, 1980) történész-muzeológus, a hódmezővásárhelyi Emlékpont Múzeum intézményvezetője. A Szegedi Hittudományi Főiskolán 2002-ben hittanári, majd a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 2004-ben történelem szakos bölcsész és tanár diplomát, illetve – politikatörténeti tárgyú értekezésével – 2012-ben PhD-fokozatot szerzett. 2004 óta egyetemi oktató, jelenleg a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Karának adjunktusa és a Kodolányi János Főiskola címzetes főiskolai tanára. Legutóbbi kötete: *Szikra, láng, hamu. Az 1956-os forradalom és szabadságharc Csongrád megyei emlékezete* (2016).



**Toldi Éva** (1962, Topolya) irodalomtörténész, szerkesztő. 1984-ben diplomázott az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékén. 1984 és 1999 között a Híd című folyóirat szerkesztője; 2010 óta az újvidéki Hungarológiai Közlemények főszerkesztője. 2008-tól az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének docense; 2017-től egyetemi rendes tanár. Szerb nyelven is tanít. Kutatási területei: mai magyar irodalom, a vajdasági magyar irodalom története, délszláv–magyar irodalmi kapcsolatok és interkulturalitás. Legutóbbi kötete: *Önértésváltozatok, identitástapasztalatok* (tanulmányok, 2015).



**Mirtse Zsuzsa** (1967, Budapest) író, költő, szerkesztő. 2016 óta a MANK Nonprofit Kft. művészeti tanácsadója. Díjak: MÚOSZ újságírói díj (2000); Magyar Köztársaság Ezüstkeresztje (2005). Hat megjelent kötete van, legutóbbi a *Sötétkamra – előhívott versek* (versek, 2013).



**Vassányi Miklós** (Veszprém, 1966) irodalom- és filozófiatörténész. Az ELTE-n magyar nyelv és irodalom–angol nyelv és irodalom szakon szerzett diplomát. Ezután a Leuveni Katolikus Egyetemen végzett tanulmányokat, ahol 2007-ben szerzett doktorátust filozófiatörténetből. Magyarországra hazatérve történelemtudományból doktorált az ELTE-n. A Károli Gáspár Református Egyetem docense. Kutatási területei: korai bizánci teológia, vallásfilozófia, újkori filozófiatörténet. Legutóbbi kötete: *Hitvalló Szent Maximos teológiája. Értelmezési kísérlet történeti összefüggésben* (2017).



**Nemes Attila** (1972, Zalaegerszeg) szerkesztő. 2005–2007 között a MAKtár összművészeti folyóirat szerkesztője, majd főszerkesztője volt. A Magyar Napló Nyitott Műhely rovatának vezetője és a kiadó marketingfelelőse 2016 januárjától.



**Zsigmond Andrea** (1978, Csíkszereda) egyetemi oktató, szerkesztő, színházi szakíró. A kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen végzett magyar–német és színháztudomány szakon. Doktori oklevelet a Budapesti Corvinus Egyetemen szerzett, a Társadalmi Kommunikáció Doktori Iskolában. Szerkesztője volt a Moldvai Magyarság és a Székelyföld folyóiratoknak, jelenleg az erdélyi színházi periodika, a Játéktér szerkesztője. A kolozsvári BBTE Magyar Színházi Intézetében tanít. Legutóbb megjelent kötete: *Mi kritika még? Színek és ének* (2012).



**Prohászka László** (1953, Budapest) művészeti író. Az ELTE Állam- és Jogi tudományi Karán végzett 1978-ban. 1977 óta publikál, 1988 óta tizenegy önálló kötete jelent meg. Fő kutatási területe a XIX–XX. századi és kortárs magyar szobrászat, éremművészet, a magyar–lengyel kapcsolatok művészettörténeti vonatkozásai, továbbá a XIX. és XX. századi magyar kultúrtörténet. Számos tanulmány szerzője, több lexikon munkatársa. Legfontosabb munkáját 2004-ben jelentette meg *Szoborhistoriák* címmel. Szobrászokról írt monográfiái: *Ligeti Miklós* (2001), *Dabóczi Mihály* (2006).



**Zsille Gábor** (1972, Budapest) költő, műfordító, szerkesztő. 2004-ig Krakkóban, jelenleg Budapesten él. A Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának elnöke, a Magyar Napló versrovatvezetője. Bella István- (2008) és József Attila-díjas (2015). Legutóbbi kötete: *Örökség, mulandóság* (tárcák, esszék, kritikák, 2018).



**Simon Adri** (1974, Szeged) Budapesten él. Verseket, irodalomkritikát ír, írásait többek között az Irodalmi Jelen, a Magyar Napló, a Parnasszus, A Vörös Postakocsi print és online folyóiratok közlik. Legutóbbi, *Földerengés* című verskötete 2015-ben jelent meg. 2016 óta a Magyar Napló Kiadó szöveggyűjtője, 2017 óta az Irodalmi Jelen kritikarovatának szerkesztője.



## 41. Kárpát-medencei Középiskolás Irodalmi Pályázat és Tábor

2018. április 3–6., Sárvár

### DÍJAZOTTAK

#### VERS KATEGÓRIA

Arany oklevél: Ittzés Ambrus, Budapest

Ezüst oklevél: Endrey-Nagy Ágoston, Zámoly

Imre Ábris, Budapest

Bronz oklevél: Bánki Benjámin, Pogány

Ittzés Klára, Pécel

Kalocsai Benjámin, Fertőd

Péter Blanka, Csikmadaras, Románia

Rékai Anett, Budapest

Weeber Luca Borbála, Gencsapáti

Dicséret: Fejér Johanna, Budapest

Foltányi Emese, Győrújbarát

Kovács Tamara, Budapest

Török Ábel, Kecskemét

Zöldi Meliton, Monor

Sárvár Város Díja: Weeber Luca Borbála,

Gencsapáti

Pályázók díja: Endrey-Nagy Ágoston,

Zámoly

#### PRÓZA KATEGÓRIA

Arany oklevél: Raffay Sára, Pécs

Török Ábel, Kecskemét

Ezüst oklevél: Kis Marcell, Mezőkövesd

Bronz oklevél: Ittzés Ambrus, Budapest

Kellerwessel Klaus, Kecskemét

Móra Menta, Budapest

Oláh Péter, Órbottyán

Dicséret: Bíró Zsombor Aurél, Budapest

Kovács Hanga, Várpalota

Pályázók díja: Cseresnyés Dorottya Mária,

Szentendre

#### TANULMÁNY KATEGÓRIA

Arany oklevél: Kellerwessel Klaus, Kecskemét

Ezüst oklevél: Palotai-Kóbor Zalán, Celldömök

Bronz oklevél: Szász Tímea-Orsolya,

Sepsiszentgyörgy, Románia

Dicséret: Kecskés Dávid, Topolya, Szerbia

**Közlemény:** Az Írók Alapítványa, az Írók Szakszervezete, valamint Sárvár Város Önkormányzata és a sárvári Tinódi Sebestyén Gimnázium és Idegenforgalmi, Vendéglátói Szakképző Iskola idén is meghirdette a Kárpát-medencei magyar tannyelvű középiskolák diákjai számára irodalmi pályázatát vers, próza és tanulmány kategóriákban. Magyarország valamennyi középiskolájába és a szomszédos országok magyar tannyelvű iskoláiba egyaránt igyekeztek eljuttatni a pályázati felhívást a sajtó segítségével is. Neves írókból, irodalomtörténészekből álló előzsűri válogatta ki a beérkezett mintegy kétszáznegyven pályázatból az ötvenkilenc legjobb pályaművet. 2018. április 3-tól április 6-ig Sárváron, a Nádasdy-vár termeiben zajlott a műhelymunka, amely során a zsűri tagjai a meghívott diákírókkal, -költőkkel közösen értékelték a beküldött írásokat. Április

5-én 17 órai kezdettel rendezték meg a gimnázium Medvegy Antal dísztermében a pályaművekből összeállított irodalmi gálaműsort és a díjkiosztó ünnepséget.

A rendezők által felkért előzsűri és zsűri tagjai voltak: Baán Tibor költő, esszéista; dr. Bertha Zoltán Széchenyi-díjas irodalomtörténész, egyetemi tanár; dr. Gere Zsolt irodalomtörténész, egyetemi adjunktus; Jámborné Balog Tünde József Attila-díjas prózaíró; Kemény István József Attila-díjas költő, prózaíró; Kontra Ferenc József Attila- és Márai-díjas prózaíró; Mezey Katalin Kossuth-díjas költő, prózaíró; Papp Mária költő, műfordító és dr. Vörös István József Attila-díjas költő, műfordító, egyetemi oktató.

A rendezvény támogatói a Nemzeti Kulturális Alap, Sárvár Város Önkormányzata, a Nemzeti Együttműködési Alap és Budapest IX. kerület Ferencváros Önkormányzata voltak.